

สมพงษ์ ปละทองคำ

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
มหาวิทยาลัยแม่โจ้
พ.ศ. 2563

การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่
ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

สมพงษ์ ปละทองคำ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2563

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่
ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

สมพงษ์ ปละทองคำ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนิษฐา เสถียรพิระกุล)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ลักษณา สัมมานิธิ)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....

ประธานอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการรับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร.ญาณิน โอภาสพัฒนกิจ)

รักษาการแทนรองอธิการบดี ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่โจ้

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....

ชื่อเรื่อง	การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นายสมพงษ์ ปละทองคำ
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของพื้นที่ โครงสร้างและองค์ประกอบชนิดพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ที่มีการอนุรักษ์แตกต่างกัน รวมถึงลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่า โดยการวางแผนตัวอย่างขนาด 50 x 50 เมตร ในพื้นที่ป่าที่มีไฟไหม้เป็นประจำทุกปี จำนวน 1 แปลง และพื้นที่ป่าที่มีไฟป่าเข้าเป็นครั้งคราว 3-5 ปีต่อครั้ง จำนวน 1 แปลง ทำการระบุชนิดพันธุ์ของต้นไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอกมากกว่า 1 เซนติเมตร (DBH) บันทึกตำแหน่ง นับจำนวนกล้าไม้ สนสองใบ วัดขนาดเส้นรอบวงลำต้นที่คอรากและความสูงถึงปลายยอด และระบุชนิดกล้าไม้หรือต่อไม้ที่แตกหน่อจากการตัดไม้ วัดความสูงและนับจำนวนแขนง วัดขนาดเส้นรอบวงของตอบริเวณที่โดนตัด

ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่เป็นสังคมพืชป่าเต็งรังผสมสน พบพรรณไม้ทั้งหมด 41 ชนิด 33 สกุล ใน 20 วงศ์ แปลงตัวอย่างที่ 1 ที่มีไฟป่าเข้าเป็นครั้งคราว 3-5 ปี พบพรรณไม้ 37 ชนิด 28 สกุล ใน 19 วงศ์ มีค่าดัชนีความหลากหลายชนิด (Shannon–Wiener index) เท่ากับ 2.68 มีจำนวนต้นทั้งหมด 2,976 ต้นต่อเฮกแตร์ และพื้นที่หน้าตัดรวม 17.834 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ พันธุ์ไม้เด่นตามพื้นที่หน้าตัดคือ พลวง รองลงมาเป็น ก่อ มะม่วงป่า แสลงใจ และตะคร้อ ค่าดัชนีความสำคัญ (IVI) ของพลวง มีค่าเท่ากับ 64.09 รองลงมาได้แก่ เต็ง แสลงใจ รักใหญ่ และก่อแหลม

ส่วนแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่มีการปล่อยให้ไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี พบพรรณไม้ 31 ชนิด 28 สกุล ใน 17 วงศ์ ค่าดัชนีความหลากหลายชนิด เท่ากับ 2.27 จำนวนต้นทั้งหมด 1,728 ต้นต่อเฮกแตร์ มีพื้นที่หน้าตัดรวม 17.581 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ พันธุ์ไม้เด่นตามขนาดพื้นที่หน้าตัดคือ พลวง รองลงมาได้แก่ สนสองใบ หว้า มะขามป้อม และตะคร้อ ค่าดัชนีความสำคัญ (IVI) ของพลวงมีค่ามากที่สุดเท่ากับ 100.63 รองลงมาได้แก่ ก้าว เต็ง เหมือดโลด และก่อสี่เสียด

การเจริญเติบโตของต้นไม้จากการแตกหน่อพบว่ามีการกระจายค่าความสูงที่แตกต่างกัน ทั้งสองแปลงในช่วงชั้นความสูงตั้งแต่ 45 เซนติเมตร ขึ้นไป ดังนั้น แปลงตัวอย่างที่ 1 ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชน และมีการจัดการไฟฟ้าที่ดีกว่า มีผลต่อปริมาณชนิดของพันธุ์ไม้ ขนาดลำต้น การแตกหน่อ และการเจริญเติบโตของกล้าไม้สนสองใบมากกว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่ไฟฟ้าเข้าเป็นประจำ ส่วนลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่านั้น พบการใช้ประโยชน์ตลอดทั้งปี โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไม้พุ่มและไม้โครงสร้าง ได้แก่ ก่อ เต็ง พลวง และรัง มีการเก็บหาของป่า เช่น เห็ด ไข่มดแดง พืชสมุนไพร เป็นต้น รวมถึงไม้ในกลุ่มพิธีกรรม และการใช้ประโยชน์อื่นๆ

แนวทางการอนุรักษ์ที่ได้จากการจัดเวทีชุมชนได้ผลดังนี้ คือ 1) การทำแนวเขตพื้นที่ของป่าชุมชนให้ชัดเจน 2) การตั้งกฎ กติกา ข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการพื้นที่ป่าชุมชน และ 3) การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อกำหนดบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ ให้การบริหารจัดการ และการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : การอนุรักษ์, ป่าชุมชน, การใช้ประโยชน์จากป่า, ไฟฟ้า

Title	THE UTILIZATION AND CONSERVATION OF PAPHAI COMMUNITYFOREST, MEUANG HAENG SUB-DISTRICT, WIANG HAENGDISRTRICT, CHIANG MAI PROVINCE
Author	Mr. Somphong Platongkam
Degree	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Dr. Associate Professor Kriangsak Sri-ngernyuang

ABSTRACT

The research objectives are to study the functional variation and diversity of trees based on the geographical context in Ban Pa Phai Forest Community that require different methods of conservation strategies and forest resource utilization management.

The 50m x 50m permanent plots were set up for the sample in two areas, the first plot was in the area with occasional forest fire of 3-5 times per year and the second plot was in the area with frequent annual forest fire occurrence. In each plot, thorough data collection was taken and recorded for trees variation and diversity by focusing on the trees with diameter measurement at breast height (DBH) over than 1 cm onwards. The data collection includes size and height measurement from root collar to treetop, numbers of tree limbs, tree positioning, quantity of *Pinus latteri* seeding as well as identifying tree sapling and tree types of stumps by diameter measurement.

The research study shows that the community forest classification in the area is identified as pine-dipterocarp forest featuring 41 tree species, 33 genus, and 20 families.

For the first plot with 3-5 time of forest fires a year, the study finds there are 37 tree species diversity, 28 genus, and 19 families. Shannon-Wiener index value at 2.68 and a density of 2,976 tree/ha and total stand basal area were 17.834 m²/ha. According to the stand basal area, the significant tree species are *Dipterocarpus alatus*, *Dipterocarpus tuberculatus* Roxb, *Carpinus viminea* Wall, *Mangifera indica*, *Strychnos nux-blanda* A.W. Hill, and *Schleichera oleosa* (Lour.) Merr. The tree species with the highest Importance Value Index (IVI) are *Dipterocarpus tuberculatus* (64.09) followed by *Shorea obtusa*, *Strychnos nux-vomica*, *Gluta usitata* and *Lithocarpus magneinii* respectively.

For the second plot with frequent annual forest fires, the study finds that there are 31 tree species diversity, 28 genus, 17 families with Shannon-Wiener index of species diversity value at 2.27 and a density of 1,728 tree/ha, and total stand basal area were 17.581 m²/ha. According to stand basal area, the dominant tree species were *Dipterocarpus alatus* and *Dipterocarpus tuberculatus* Roxb, following by *Pinaceae*, *Myrtaceae*, *Phyllanthaceae*, and *Sapindaceae*. Species of trees with the highest importance value index (IVI) in the study were *Dipterocarpus tuberculatus* (100.63), *Tristanopsis burmanica* var. *rufescens*, *Shorea obtuse*, *Aporosa villosa*, and *Quercus poilanei*.

The data collecting of the seedling and sapling height growth rates between 2 plots reveals that the average height distribution rate was varied ranging from 45 cm of plant height onwards. It indicates that the first forest plot locating nearby the community had better conservation management showing significant tree growth rate, diversity, budding, seedling and sapling, and growth rate of *Pinus latteri*.

The use of forest resource within the community has been presented throughout the year for household consumption. It is generally found the use of timber and fuelwood resources such as *Castanopsis spp*, *Shorea obtuse*, *D.tuberculatus*, and *Shorea*. Sometimes, villagers had looked for seasonal food such as red ant eggs and wild mushrooms and occasionally seek for ritual plants used in

traditional ceremonies.

From the field study and the villagers' meeting, the research finds the conservation guidelines and suggestions as follows;

- 1) Define forest boundary lines and measure the community forest area to make it clear for everyone involved in the use of the forest.
- 2) Set the ground rules and regulations within the community regarding the community forest resource utilization and forest management.
- 3) Establish a group of community forest committee with clearly outlines on duties, roles and responsibilities.

With strong cooperation and well practices, the community will be able to manage and conserve the community forest utilization more effectively.

Keywords : Conservation, Community Forest, Forest Utilization, Wildfire

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษาค้นคว้าในสาขาที่เป็นศาสตร์ของพระราชทาน อันทรงคุณค่าและมีประโยชน์อย่างยิ่งที่ผู้วิจัยสามารถนำมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความกรุณาของ รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนิษฐา เสถียรพิระกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ลักขณา สัมมานิติ ที่ได้ให้คำแนะนำแนวทางในการดำเนินการวิจัย การเก็บข้อมูลภาคสนาม และการแก้ไขข้อบกพร่องในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิษณุภาส สังพาลี และดร.สุธีระ เหมอีก สำหรับคำปรึกษา การร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม และข้อเสนอแนะเพื่อนำเสนอต่อการประชุมทางวิชาการ จนสามารถสำเร็จผ่านพ้นไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ หัวหน้าศรัณยูวิทย์ ทอดเสียง หัวหน้าอุทยานแห่งชาติผาแดง ที่ให้คำปรึกษาและให้โอกาสในการมาศึกษา รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติผาแดงที่ผด.8 (แปกแซม) ที่ได้ช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลจากแปลงตัวอย่าง และช่วยเหลือด้านภาระหน้าที่งานตลอดระยะเวลา 2 ปี

ขอขอบคุณแม่หลวงเฉลิมชัย โปธา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 บ้านป่าไผ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ให้ความช่วยเหลือเรื่องข้อมูลของหมู่บ้าน ตลอดจนการประสานงานในการเก็บข้อมูลภาคสนามและการจัดประชุมเวทีชาวบ้าน รวมถึงชาวบ้านป่าไผ่ทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการดำเนินการวิจัยเป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณครอบครัวที่เป็นกำลังใจมาโดยตลอด และคุณกนกพร มาลัย รวมถึงเพื่อนๆ ภูมิสังคมฯ รุ่นที่ 14 ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือด้วยดีตลอดมาในงานเอกสารและงานวิชาการตลอดระยะเวลาของการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์

สมพงษ์ พลทองคำ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 ความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
นิยามศัพท์.....	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร.....	6
หลักการทรงงาน.....	6
แนวคิดป่าชุมชน.....	10
แนวคิดเรื่องป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า.....	18
แนวคิดและหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	25
แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	28
บริบททั่วไปของอำเภอเวียงแหง.....	33
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	47
บทที่ 3 วิธีการวิจัย.....	50
พื้นที่ในการทำวิจัย.....	50
เครื่องมือในการวิจัย.....	55

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	56
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	61
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์	64
ตอนที่ 1 บริบทพื้นที่ศึกษา โครงสร้างและองค์ประกอบชนิดพันธุ์ไม้ของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.....	64
ตอนที่ 2 การใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.....	90
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	106
ข้อเสนอแนะ.....	109
บรรณานุกรม.....	110
ภาคผนวก.....	114
ประวัติผู้วิจัย.....	125

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 จำนวนหมู่บ้านในอำเภอเวียงแหง	34
ตารางที่ 2 การใช้ประโยชน์ที่ดินในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.....	39
ตารางที่ 3 ประเภทของดินในพื้นที่อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่	41
ตารางที่ 4 จำนวนประชากรในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.....	42
ตารางที่ 5 จำนวนประชากรบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.....	66
ตารางที่ 6 ลักษณะเชิงปริมาณและลักษณะทางนิเวศวิทยาของแปลงตัวอย่างในพื้นที่ป่าชุมชน บ้านป่าไผ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.....	72
ตารางที่ 7 ชนิดพันธุ์ไม้ที่พบในแปลงตัวอย่างที่ 1 พื้นที่ที่มีไฟป่าเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง	74
ตารางที่ 8 ชนิดพันธุ์ไม้ จำนวนต้น จำนวนแปลง ความเด่นสัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความถี่สัมพัทธ์ ดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา ในพื้นที่แปลงตัวอย่างที่ 1.....	76
ตารางที่ 9 พื้นที่หน้าตัด แยกตามรายวงศ์ ในแปลงตัวอย่างที่ 1 ที่มีไฟป่าเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง.....	78
ตารางที่ 10 องค์ประกอบของชนิดพันธุ์ไม้ในแปลงที่ 2 ที่มีไฟเข้าเป็นประจำทุกปี	79
ตารางที่ 11 ชนิดพันธุ์ไม้ จำนวนต้น จำนวนแปลง ความเด่นสัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความถี่สัมพัทธ์ ดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา ในพื้นที่แปลงตัวอย่างที่ 2.....	81
ตารางที่ 12 พื้นที่หน้าตัดในแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี	83
ตารางที่ 13 ลักษณะการถูกรบกวนและจำนวนไม้ยืนต้นในแปลงตัวอย่างขนาด 50 X 50 เมตร Two-sample Kolmogorov-Smirnov test.....	88
ตารางที่ 14 ค่าเฉลี่ยลักษณะการเติบโตของกล้าสนในแปลงขนาด 10 x 10 เมตร (25 แปลงย่อย)	89
ตารางที่ 15 ปฏิทินการใช้ประโยชน์จากป่าในรอบระยะเวลา 1 ปี	96

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1	แผนที่แสดงเขตการปกครองรายอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ 37
ภาพที่ 2	แผนที่แสดงอาณาเขตของอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ 38
ภาพที่ 3	กรอบแนวคิดในการวิจัย..... 49
ภาพที่ 4	ที่ตั้งป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ 52
ภาพที่ 5	แผนที่กลุ่มชุดดินอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ 53
ภาพที่ 6	แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ 54
ภาพที่ 7	แผนที่การวางแปลงตัวอย่างในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ 57
ภาพที่ 8	ลักษณะการวางแปลงตัวอย่างในสังคมพืชเต็งรังผสมสน ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ 58
ภาพที่ 9	แผนภาพแสดงการกระจายของต้นไม้ตามขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก 85
ภาพที่ 10	การกระจายของจำนวนต้นไม้ตามชั้นขนาดความสูงสูงสุดของหน่อ ในแต่ละตอที่ถูกตัด 86
ภาพที่ 11	บริบทพื้นที่อำเภอเวียงแหง 115
ภาพที่ 12	สภาพพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ 116
ภาพที่ 13	อุปกรณ์ในการวิจัย 117
ภาพที่ 14	การเก็บข้อมูลพันธุ์ไม้ บันทึกพิกัด และวัดขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก 118
ภาพที่ 15	การเก็บข้อมูลตอที่ถูกตัด ตอที่แตกกอ และกล้าสน 119
ภาพที่ 16	การเก็บของป่าจากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ 120
ภาพที่ 17	ต้นสนกลางลานเต็นท์รำในประเพณีกินวอ (ปีใหม่) ของชาวล่าหู่..... 121
ภาพที่ 18	วิธีการศึกษาภาคสนาม..... 122
ภาพที่ 19	การทำเวทีชุมชนบ้านป่าไผ่..... 123
ภาพที่ 20	กิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ 124

บทที่ 1

ความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชดำริให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยพยายามเปลี่ยนราษฎรจากสถานภาพผู้บุกรุกทำลายป่าให้กลายเป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากรป่า ด้วยทรงตระหนักถึงการพึ่งพาของคนและป่า ในการทำงานที่คนจะอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน ทรงมีพระราชดำริที่สัมพันธ์กับภูมิสังคม กล่าวคือ ในด้านภูมิศาสตร์ที่ตั้ง ทรงมีพระราชดำริจัดจำแนกตามความเหมาะสมกับการใช้ที่ดินตามลักษณะโครงสร้างของดิน การพัฒนาหรือส่งเสริมกิจกรรมใดๆ ต้องคำนึงถึงการจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสมแก่ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม ชุมชน หรือราษฎร ต้องมีการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ โดยให้ราษฎรปลูกพืชเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วยเพื่อจะได้พึ่งตนเอง นอกจากนี้ควรส่งเสริมให้ราษฎรมีความรู้ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกป่า เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดสำนึกทางสังคม และสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นผลที่สืบเนื่องมา และที่สำคัญดังหลักทรงงานที่ว่า “ปลูกป่าในใจคน” คือการเสริมสร้างคุณธรรมและจิตสำนึกงานด้านอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร เพื่อให้ราษฎรร่วมกันรักษาป่ารักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

“...ให้ความสำคัญกับราษฎรในพื้นที่ อันเป็นกุญแจสำคัญในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ หากได้รับการส่งเสริมความรู้ และปลูกจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของสู่แนวทางการปลูกเอง ดูแลเอง และใช้เองอย่างเกิดผล...”

พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

5 มิถุนายน 2531

กรมป่าไม้ในฐานะหน่วยงานภาครัฐ ได้รับสนองตามแนวทางดังกล่าว โดยได้นำไปแปลงสู่การปฏิบัติเป็นแผนงานของกรมป่าไม้ในเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ หรือที่เรียกว่า “การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน” โดยการจัดทำโครงการป่าชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน “การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน” จึงเป็นภาพรวมการทำงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ หรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ร่วมกับราษฎรในชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายอื่นๆ องค์กรต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กรมป่าไม้ได้วางแนวคิด จัดทำแผนงานหรือโครงการ พิจารณาขอรับการจัดสรรงบประมาณ จัดส่งให้เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ไปปฏิบัติงานพื้นที่ในกิจกรรมใดๆ ร่วมกับราษฎรในชุมชน

และประสานการดำเนินงานกับเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายอื่นๆ ให้เข้าร่วม หรือให้การสนับสนุนจนเกิดผลในการจัดการป่าไม้ในรูปแบบการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนที่ปฏิบัติ ทั้งงานในชุมชน หมู่บ้าน งานในพื้นที่ที่ได้รับอนุมัติโครงการป่าชุมชนตามกฎหมายให้ประสบผลสัมฤทธิ์ ไปสู่เป้าหมายหลัก คือ “ป่ายั่งยืน ประชาชนได้รับประโยชน์” (กรมป่าไม้ สำนักจัดการป่าชุมชน, 2557)

พื้นที่ป่าไม้ภายในอำเภอเวียงแหงถือว่ามีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ดูดซับน้ำฝนและไหลลงสู่ห้วยน้ำดัง ห้วยแม่ป่อง และห้วยฮ่องจู้ ซึ่งพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดมีอยู่ประมาณ 564.88 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 80.62 ลุ่มน้ำดังกล่าวมีการใช้ประโยชน์ครอบคลุมพื้นที่ทางการเกษตรจำนวน 16,659 ไร่ สภาพป่าไม้ของอำเภอเวียงแหงโดยรวมยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าผลัดใบสมบูรณ์ อยู่บริเวณทิศตะวันตกและทิศตะวันออกต่อเนื่องไปถึงทิศใต้ของพื้นที่ รองลงมาเป็นป่าดิบสมบูรณ์ อยู่บริเวณทิศเหนือต่อเนื่องไปถึงตอนกลางของพื้นที่ และบางส่วนเป็นป่าผลัดใบรอสภาพฟื้นฟู ป่าดิบสมบูรณ์รอสภาพฟื้นฟู และสวนป่าสมบูรณ์ (ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศจังหวัดเชียงใหม่, 2553) อีกทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอเวียงแหงจัดอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง มีลักษณะเด่นที่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ ถือว่ามีคุณค่าสำคัญสำหรับคนเวียงแหงเป็นอย่างมาก ที่ทำให้อัตลักษณ์ของผู้นคนที่อาศัยอยู่ร่วมกับผืนดิน ผืนป่า และสายน้ำอย่างเกื้อกูลกัน (ภู เชียงดาว, 2559)

แต่ในช่วงระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา ฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในพื้นที่อำเภอเวียงแหงนั้นแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อพึ่งตนเองไปสู่ระบบเกษตรเชิงเดี่ยวที่ต้องพึ่งพากลไกการตลาดมากยิ่งขึ้น รวมถึงการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจ พืชพลังงาน การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ไร้ทิศทาง โครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากภาครัฐ เอกชน ที่เข้ามาในพื้นที่อย่างรวดเร็ว ประชากรเพิ่มขึ้น อีกทั้งแนวคิดในวิถีชีวิตแบบพึ่งพาป่าแต่เดิมลดน้อยลง

เช่นเดียวกับพื้นที่ของบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ย้อนหลังไปเมื่อประมาณกว่า 10 ปี สภาพผืนป่าของบ้านป่าไผ่มีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าเต็งรังผสมสนอันอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งในชุมชนป่าไผ่และชุมชนใกล้เคียงสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในการนำไม้มาสร้างบ้านเรือน การหาอาหารเพื่อการบริโภค เช่น การหาเห็ด หาหน่อไม้ หรือการหาของป่าเพื่อเป็นรายได้เสริมของครอบครัว ซึ่งในอดีตนั้นไม่มีกฎระเบียบที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นการบอกกล่าวผู้นำชุมชนเพื่อแจ้งให้ทราบ จึงเป็นวิถีชีวิตชุมชนที่ยังคงพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่าเป็นสำคัญ

จนในปี พ.ศ. 2552 กรมป่าไม้ได้ประกาศการขึ้นทะเบียนพื้นที่ในเขตป่าสงวนให้เป็นป่าชุมชนในพื้นที่อำเภอเวียงแหง จำนวน 13 หมู่บ้าน ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนในการดำเนินการจัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว มีเนื้อที่ 839 ไร่ ได้ดำเนินการสำรวจแนวเขต การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ส่งเสริมกิจกรรมปลูกต้นไม้ บวชป่า เพื่อสร้างเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมตามแนวทางของกรมป่าไม้

แต่จากภาพถ่ายดาวเทียมในปัจจุบันและการสำรวจพื้นที่ป่าเบื้องต้นพบว่า พื้นที่ป่าชุมชนในอำเภอเวียงแหงเกือบทั้งหมดมีการเข้าไปครอบครองเพื่อทำการเกษตรและการสร้างที่อยู่อาศัย แต่พื้นที่ป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่ยังคงสภาพเป็นป่าไม้ที่สมบูรณ์ ไม่มีการเข้าไปครอบครองพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งป่าต้นน้ำลำธารที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการอุปโภค บริโภค และการเกษตร ทั้งในส่วนของชุมชนและหน่วยงานราชการอีกหลายแห่งที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแห่งนี้ จากการขึ้นทะเบียนในปี พ.ศ. 2552 อายุของโครงการป่าชุมชนกำหนดไว้ 5 ปี ซึ่งสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2557 ประกอบกับสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 เชียงใหม่ ได้ดำเนินการตามนโยบายของกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยกรมป่าไม้ ในการเร่งรัดดำเนินการจัดตั้งและต่ออายุโครงการป่าชุมชน โดยให้มีการตรวจสอบพื้นที่ป่าที่ชุมชนช่วยกันดูแลไว้เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน แต่เนื่องจากการปรับเปลี่ยนผู้นำชุมชนตามวาระ ความต่อเนื่องในการดำเนินการด้านป่าชุมชนจึงขาดช่วงไป แต่ด้วยศักยภาพของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันที่มีแนวคิดและให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนควบคู่ไปกับประโยชน์ใช้สอยเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และแหล่งรายได้เสริมของชุมชน จึงมีการดำเนินการต่ออายุโครงการป่าชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการปกป้อง พื้นฟูทรัพยากรป่า และส่งเสริมการปลูกพืชที่เหมาะสม เพื่อลดการพึ่งพิงจากป่า

การประเมินสถานภาพป่ากับความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ จะเป็นแนวทางที่จะเสริมสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ของระบบนิเวศป่าและสิ่งแวดล้อม และเป็นแนวทางที่จะส่งเสริมให้ชุมชนเกิดโครงการ แผนงานอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้อย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่ โครงสร้างและองค์ประกอบชนิดพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ด้านความรู้

- 1.1 ชุมชนได้ทราบข้อมูลสถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในฐานทรัพยากรทางด้านป่าไม้ของชุมชน
- 1.2 ชุมชนได้ทราบถึงแนวทางการอนุรักษ์ที่สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม ตามแนวคิดของโครงการป่าชุมชน “ป่ายั่งยืน ชุมชนได้ประโยชน์”

2. ประโยชน์ด้านการพัฒนา

- 2.1 ชุมชนสามารถสามารถสร้าง กฎ กติกา แผนงาน รวมถึงโครงสร้างคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ ที่เป็นการรักษาทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับการใช้สอย เพื่อให้เกิดความมั่นคง สมดุล และยั่งยืน
- 2.2 หน่วยงานส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรเอกชน สามารถนำแนวทางเป็นแผนงานในโครงการต่างๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของการอนุรักษ์ได้ตรงตามความต้องการของชุมชนบ้านป่าไผ่ เพื่อเป็นการทำงานแบบบูรณาการร่วมกันจากทุกภาคส่วน

นิยามศัพท์

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน หมายถึง การเข้าไปเก็บหา นำออกมาของทรัพยากรป่าไม้ หรือการเข้าไปเพื่อประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของชาวบ้านบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำมาใช้ในการยังชีพและใช้สอย โดยเป็นการใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งกลุ่มตามการใช้ประโยชน์เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มไม้โครงสร้างและไม้พื้น 2) การเก็บหาของป่า 3) ไม้ที่ใช้ในพิธีกรรม และ 4) การใช้ประโยชน์อื่นๆ

การอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ได้หาแนวทางที่จะทำให้ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ยังคงสภาพเป็นป่าไม้ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุดและยั่งยืนจนถึงคนรุ่นหลัง

ของป่า หมายถึง ผลผลิตจากพืช และสัตว์ที่ชาวบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ได้จากป่าชุมชน เพื่อนำมาบริโภค จำหน่าย ในชุมชนหรือนอกชุมชน

พระราชบัญญัติป่าชุมชน (พรบ. ป่าชุมชน) หมายถึง กฎหมาย ระเบียบ กฎ กติกา ว่าด้วยการดูแล รักษาป่าชุมชน ทั้งร่าง พรบ.ป่าชุมชน หรือชุมชนเขียนกำหนดขึ้นเพื่อใช้ในการควบคุมการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ในบทนี้ได้นำเสนอแนวคิด ทฤษฎี ที่ใช้เป็นกรอบความคิดในงานวิจัย รวมถึงการนำเสนอเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการตรวจเอกสาร ซึ่งได้นำเสนอในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
2. แนวคิดเรื่องป่าชุมชน
3. แนวคิดเรื่องป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า
4. แนวคิดและหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
5. แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
6. บริบททั่วไปของอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักการทรงงาน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่นอกจากจะทรงด้วยทศพิธราชธรรมแล้ว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานเพื่อช่วยเหลือราษฎรตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ยาวนาน 70 ปี ทำให้เกิดเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินานทุกด้าน กระจายไปทั่วทุกพื้นที่ของประเทศไทย ซึ่งหลักการทรงงานเป็นเรื่องของหลักธรรม หลักคิด และหลักปฏิบัติ ทรงยึดการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับสิ่งที่อยู่รอบตัว และสามารถปฏิบัติได้จริง ทรงมีความละเอียดรอบคอบและทรงคิดค้นหาแนวทางการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่ประโยชน์ต่อประชาชนสูงสุด มีคุณค่าและควรยึดเป็นแบบอย่างในการเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท นำมาปฏิบัติให้เกิดผลต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติตลอดไป (สำนักงาน กปร., 2562) โดยหลักการทรงงาน 27 ข้อ ประกอบด้วย

1. “ซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจต่อกัน” หากคนไทยทุกคนได้ร่วมมือช่วยชาติ พัฒนาชาติด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจต่อกันแล้ว ประเทศไทยจะเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...คนที่ไม่มีความสุจริต คนที่ไม่มีความมั่นคง ชอบแต่แต่ makkelijk ไม่มีวันจะสร้างสรรค์

ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ ผู้ที่มีความสุจริตและความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะทำงานสำคัญยิ่งใหญ่ ที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แท้จริงสำเร็จ...” (12 ก.ค. 2522)

2. “อ่อนน้อม ถ่อมตน” การอ่อนน้อม ถ่อมตน เป็นคุณสมบัติที่ทุกคนพึงมีพึงปฏิบัติให้เป็นปกติวิสัยซึ่งทำให้สังคมมีความสมานฉันท์ ทรงปฏิบัติให้เห็นมาโดยตลอด ทรงโน้มพระวรกายไปหาประชาชน คุณเข่าหน้าประชาชน ถามทุกข์สุขปรึกษาหารือเป็นชั่วโมงๆ ประชาชนนั่งพับเพียบ พระองค์ท่านก็ทรงทรุดพระวรกายนั่งพับเพียบบนพื้นเดียวกัน

3. “ความเพียร” เป็นคุณสมบัติที่จะทำให้งานให้สำเร็จ ต้องมีความมุ่งมั่น โดยเฉพาะการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทรงปฏิบัติให้เห็นโดยทรงเรือใบจากวงไกลกังวลข้ามอ่าวไทยขึ้นฝั่งที่สัตหีบ ทรงใช้เวลาเดินทาง 17 ชั่วโมงบนเรือแคบๆ ทรงแสดงให้เห็นถึงการใช้ความเพียรในการทำงานให้สำเร็จ นอกจากนี้ยังทรงแสดงเรื่องความเพียรผ่านพระราชนิพนธ์พระมหาชนก ซึ่งทรงใช้เวลาค่อนข้างนาน ในการคิดประดิษฐ์ ทำให้เข้าใจง่าย และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน

4. “รู้ รัก สามัคคี” เป็นพระราชดำรัสที่มีค่าและมีความหมายลึกซึ้ง พร้อมทั้งสามารถปรับใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย

“รู้” : การที่จะลงมือทำสิ่งใด จะต้องรู้ถึงปัจจัย รู้ถึงปัญหา รู้ถึงวิธีแก้ปัญหา

“รัก” : เมื่อรู้ครบทั้งกระบวนการแล้ว จะต้องเห็นคุณค่า เกิดศรัทธา เกิดความรักที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติ แก้ปัญหานั้นๆ

“สามัคคี” : การลงมือปฏิบัติ ต้องคำนึงเสมอว่าเราจะทำคนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมมือร่วมใจกัน สามัคคีเป็นหมู่คณะ จึงจะเกิดพลังในการแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

5. “ทำเรื่อยๆ ทำแบบสังฆทาน” “หลักสังฆทาน” มีความหมายคือ “ให้เพื่อให้” เป็นการให้โดยไม่เลือก ไม่หวังผลตอบแทน และไม่เลือกปฏิบัติ การทำงานช่วยเหลือประชาชนจะไม่ทรงเลือกไม่กำหนดว่าเป็นใคร มีเชื้อชาติศาสนาใด จึงเป็นการทำลักษณะคล้ายสังฆทานที่ให้โดยไม่ต้องระบุผู้รับ

6. “มีความสุขในการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น” ความสุขเป็นเรื่องของการทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น ซึ่งความสุขที่แท้จริงคือ การทำประโยชน์ให้ผู้อื่น มิใช่ทำให้ตนเองเพียงเท่านั้น ต้องสร้างประโยชน์กับคนอื่น เมื่อคนอื่นมีความสุขแล้วเราก็มีความสุขด้วย โดยความสุขของผู้อื่น คือความสุขส่วนรวมนั่นเอง เราต้องยึดประโยชน์ส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ส่วนตน

7. “ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ ทำงานอย่างผู้รู้จริง” การที่จะพระราชทานโครงการใดๆ จะทรงศึกษาข้อมูลรายละเอียดอย่างเป็นระบบ ทั้งจากเอกสาร แผนที่ ตลอดจนสอบถามจากเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และราษฎรในพื้นที่ให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน เพื่อที่จะพระราชทานความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว ตรงกับความต้องการ

8. “ระเบิดจากข้างใน” ทรงมุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาคน ต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนาให้มีความพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก อย่าให้โดยที่ผู้รับยังไม่พร้อมที่จะใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

9. “ทำตามลำดับขั้น” ในการทรงงานจะทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นที่สุดของประชาชนก่อน เช่น ด้านสาธารณสุข เมื่อมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ก็จะสามารถทำประโยชน์ด้านอื่นๆ ต่อไปได้ต่อไปจึงเป็นเรื่องสาธารณสุขไปก่อนขั้นพื้นฐาน และสิ่งจำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพ

10. “ภูมิสังคม” การพัฒนาใดๆ ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน และใช้หลักในการปรับตัวให้อยู่กับธรรมชาติให้ได้

11. “องค์รวม” ในการที่จะพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งนั้นจะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงอย่างครบวงจร ทรงเรียกวิธีนี้ว่า องค์รวม (Holistic) หมายถึง การมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นแบบบูรณาการ และกำหนดแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง โดยพิจารณาครบทุกด้านของปัญหาพร้อมแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงกันเป็นระบบ

12. “ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด” ทรงใช้หลักการแก้ไขปัญหาดด้วยความเรียบง่าย และประหยัด ราษฎรสามารถทำได้ หากได้ในท้องถิ่น และประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่มาแก้ไข ปัญหา ไม่ต้องลงทุนสูง หรือใช้เทคโนโลยีที่ไม่ยุ่งยากนัก

13. “ขาดทุน คือ กำไร (Our loss is our gain)” การพัฒนาเพื่อการอยู่ดีกินดีของประชาชนนั้น อย่าไปนึกหวังกำไรหรือผลตอบแทนแต่อย่างเดียว ทำอะไรต้องลงทุนลงแรงและปัจจัยบางอย่างเสียก่อนเพื่อสร้างผลกำไรในอนาคต คือ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน

14. “ปลูกป่าในใจคน” ป่าไม้เป็นปัจจัยสำคัญของชีวิตมนุษย์ หากไม่มีการปลูกจิตสำนึกในการรักษาป่าไม้ให้กับทุกคนแล้ว จะทำให้การดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นไปด้วยความยากลำบาก เจ้าหน้าที่ของรัฐดูแลรักษาป่าไม้ด้วยหน้าที่พึงกระทำ แต่ชาวบ้านจะสามารถดูแลและหวงแหนป่าไม้ด้วยจิตสำนึกเพื่อรักษาปัจจัยแห่งชีวิตของตนเอง “...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรที่จะปลูกต้นไม้ ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...”

15. “ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ” พระองค์ทรงเข้าใจธรรมชาติ และต้องการให้ประชาชนใกล้ชิดกับธรรมชาติ มองปัญหาธรรมชาติอย่างละเอียด ซึ่งหากต้องการแก้ไขธรรมชาติ จะต้องใช้ธรรมชาติช่วยเหลือ เช่น การแก้ไขปัญหาน้ำที่เสื่อมโทรมด้วยการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก โดยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ

16. “อธรรมปราบอธรรม” ทรงนำความจริงในเรื่องความเป็นไปแห่งธรรมชาติ และกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการ แนวปฏิบัติที่สำคัญในการแก้ปัญหาและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสถานะที่ไม่ปกติให้เข้าสู่ระบบที่เป็นปกติ

17. “ประโยชน์ส่วนรวม” ทรงเห็นว่าการทำงานทุกอย่างของเรานั้นมีผลเกี่ยวเนื่องถึงประโยชน์ส่วนรวมของบ้านเมืองและประชาชนทุกคน เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ทุกๆ ประการให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ โดยเต็มกำลังสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ การปฏิบัติพระราชกรณียกิจและการพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาและช่วยเหลือพสกนิกรทรงระลึกถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

18. “การพึ่งตนเอง” ในการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ พระองค์ทรงแก้ไขปัญหาเบื้องต้นด้วยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ และขั้นต่อไปก็คือการพัฒนาให้ประชาชนอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อม และสามารถ “พึ่งตนเอง” ได้ในที่สุด

19. “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อสร้างความเข้มแข็งหรือภูมิคุ้มกันในทุกด้าน ซึ่งจะสามารถทำให้อยู่ได้อย่างสมดุลในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งปรัชญานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ทั้งในระดับบุคคล องค์กร ชุมชน ในทุกภาคส่วน

20. “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”

เข้าใจ : ทำอะไรต้องเข้าใจปัญหา เข้าใจหนทางแก้ไข เข้าใจกระบวนการจัดการ และปรับความเข้าใจระหว่างผู้ให้ ผู้รับเสียก่อนให้เข้าใจซึ่งกันและกัน

เข้าถึง : เมื่อเข้าใจระหว่างกันทุกประการครบถ้วนแล้ว ต้องเข้าถึงการกระทำ สร้างความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องเข้าถึงเครื่องไม้เครื่องมือ และวัสดุอุปกรณ์ และความสามัคคี ร่วมจิต ร่วมใจของผู้ปฏิบัติ ร่วมมือร่วมไม้กันทำงาน

พัฒนา : เมื่อต่างฝ่ายเข้าใจกันแล้ว เข้าถึงกันแล้ว การพัฒนาก็จะดำเนินการไปอย่างยั่งยืนไม่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการเมือง หากแต่นำไปสู่ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน

21. “แก้ปัญหาที่จุดเล็ก คิด Macro เริ่ม Micro” ทรงมองปัญหาในภาพรวม (Macro) ก่อนเสมอ แต่การแก้ปัญหาจะเริ่มจากจุดเล็กๆ (Micro) คือการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่คนมักมองข้ามก่อน

22. “ไม่ติดตำรา ทำให้ง่าย” การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ มีลักษณะของการพัฒนาที่อนุโลมและรวมชอมกับสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสภาพของสังคมจิตวิทยาแห่งชุมชน โดยไม่ผูกมัดกับวิชาการ และเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของคนไทย

23. “การมีส่วนร่วม” ทรงเป็นนักประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้สาธารณชน ประชาชน หรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องคำนึงถึงความคิดเห็น หรือความต้องการของสาธารณชน

24. “พออยู่พอกิน” ให้ประชาชนอยู่อย่าง “พออยู่พอกิน” ให้ได้เสียก่อน แล้วจึงค่อยขยายให้มีขีดสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป

25. “บริการรวมที่จุดเดียว” (one stop services) พระองค์ทรงใช้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้นแบบในการบริการแบบรวมที่จุดเดียว เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนที่มาขอใช้บริการจะประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย

26. “ร่าเริง รื่นเริง คึกคัก ครึกครื้น กระฉับกระเฉง มีพลัง เป็นปัจจัยของการทำงานที่มีประสิทธิภาพ” การทำงานให้สำเร็จและมีประสิทธิภาพต้องอาศัยจิตใจเป็นเรื่องสำคัญ ต้องสร้างบรรยากาศรอบตัวให้มีความสุข ไม่เครียด

27. “ชัยชนะของการพัฒนา” การแก้ไขปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเหมือนการเข้าสู่สงครามที่ไม่ใช้อาวุธในการแก้ไขปัญหา แต่ใช้การพัฒนาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาดังกล่าว และทุกครั้งที่สามารถแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ จึงถือเป็นการได้รับชัยชนะโดยการพัฒนา

แนวคิดป่าชุมชน

“ป่าชุมชน” เป็นคำที่เกิดขึ้นในช่วงกว่าสามสิบปีที่ผ่านมา ถือเป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรโดยมีฐานจากชุมชนเป็นหลัก หรือเป็นการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ที่มีวิถีปฏิบัติเป็นระบบสิทธิที่คำนึงถึงส่วนรวม หรือเป็นระบบทรัพยากรร่วมของชุมชน ถือเป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าวิถีการหนึ่งที่ประสบความสำเร็จและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องทั้งในส่วนของภาครัฐคือกรมป่าไม้ โดยสำนักจัดการป่าชุมชน หรือการรวมตัวของเครือข่ายภาคประชาชนในการจัดการป่าในพื้นที่ชุมชนด้วยตนเอง โดยการสนับสนุนจากองค์กรภาคเอกชน

ป่าชุมชนในประเทศไทย

กรมป่าไม้ได้อาศัยอำนาจภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ประกาศจัดตั้งป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยมีการสร้างระบบการลงทะเบียนและประกาศจัดตั้งป่าชุมชนมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2543 ปัจจุบันมีป่าชุมชนอย่างเป็นทางการทั้งสิ้น 10,404 แห่ง (พ.ศ. 2560) คิดเป็นพื้นที่ทั้งหมด 5.6 ล้านไร่ ขนาดพื้นที่ป่าชุมชนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 547 ไร่/แห่ง โดยส่วนใหญ่ 94% เป็นพื้นที่ป่าชุมชนที่มีขนาดไม่เกิน 2,000 ไร่ ส่วนป่าชุมชนที่มีขนาดเกิน 10,000 ไร่มี ทั้งหมด 38 แห่ง หรือ 0.37% คิดเป็นพื้นที่รวมทั้งหมด 587,257 ไร่ และในปี พ.ศ. 2560 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอนุมัติงบประมาณจัดตั้งป่าชุมชนเพิ่มอีก 4,000 แห่งทั่วประเทศ (นันทนา, 2560) และในปัจจุบันได้มีพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 หลังจากทีภาคประชาสังคมพยายามผลักดันร่างกฎหมายนี้มากกว่า 26 ปี

คำนิยามหรือความหมายของของป่าชุมชนมีมากมายหลายด้าน ตามแต่วัตถุประสงค์ของการกำเนิดของป่าชุมชน หรือการจัดการป่าชุมชนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งแบ่งเป็นประเภทกว้างๆ ได้ดังนี้

1. คำนิยามตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

“ป่าชุมชน” หมายความว่า ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน อย่างสมดุลและยั่งยืนตามพระราชบัญญัตินี้

2. คำนิยามตามความหมายของกรมป่าไม้

ป่าชุมชนในความหมายของกรมป่าไม้นั้น เน้นหนักการจัดการภายใต้กฎหมาย และเป็นการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน จากคู่มือการปฏิบัติงานตามแนวทางการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ปี พ.ศ. 2558 ได้ให้คำนิยาม “ป่าชุมชน” ว่าหมายถึง ป่าหรือที่ดินอื่นใด ซึ่งกรมป่าไม้ได้อนุมัติให้เป็นโครงการป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ ภายใต้กฎหมาย กฎ หรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ในการควบคุม ดูแลรักษา หรือบำรุงป่า เพื่อให้ป่าเกิดความยั่งยืน ชุมชนได้รับประโยชน์

2. คำนิยามที่เน้นการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยชุมชนเป็นสำคัญ

ฉลาดชาย (2534) ป่าชุมชนคือรูปแบบการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่างๆ จากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่างๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และทางสังคม-วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญามาหลายชั่วอายุคน

รูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าหรือที่ดินรอบๆ ป่า เพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค โดยอาศัยป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งที่มาของอาหาร สมุนไพร วัสดุเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือ การผลิตเชื้อเพลิง และประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ภายในชุมชน ซึ่งรูปแบบการใช้ทรัพยากรนี้ส่งผลให้ชุมชนมีเสถียรภาพ ถาวรภาพ และก่อให้เกิดความเป็นธรรม ทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถสืบทอดความเป็นชุมชนมาได้จนทุกวันนี้ และมีศักยภาพที่จะดำรงความเป็นชุมชนต่อไปได้

โกมล (2535) ป่าชุมชนคือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการที่จะพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

เสนห์ และคณะ (2536) เป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และ/หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์ และจัดการทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมบนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชนซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นหลัก

สมศักดิ์ (2553) “ป่าชุมชน” คือป่าที่ประชาชนได้รับอำนาจให้ควบคุม จัดการ และใช้ประโยชน์จากป่า และมุ่งให้ทุกคนมีสิทธิได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นธรรม การป่าไม้ชุมชนนั้นมุ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกิจกรรมป่าไม้ อันนี้มีความหมายมากกว่าการให้ประชาชนมาร่วมกันปลูกป่าแต่เพียงอย่างเดียว

สมหญิง (2557) ป่าชุมชน (Community Forest) เป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนจากการถูกแย่งชิงทรัพยากรเพื่อการพัฒนาประเทศ และเป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาพื้นที่ป่าและความสมบูรณ์ของนิเวศป่าไม้ เพื่อให้ระบบนิเวศคงความสมดุล เนื่องจากป่าชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จัดการ ฟื้นฟูให้ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น และมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตของคนในชุมชน

จากคำนิยามของคำว่า ป่าชุมชน จะเห็นองค์ประกอบของป่าชุมชนที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. มีพื้นที่สำหรับให้ราษฎรในชุมชนจัดการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ร่วมจัดการในกิจกรรมด้านป่าไม้ เพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน
2. มีราษฎรในชุมชนเข้าไปจัดการ (นอกพื้นที่ป่าไม้) หรือได้รับอนุญาตให้ร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่จัดการ (ในพื้นที่ป่าไม้) อย่างต่อเนื่อง เพื่อประโยชน์ของราษฎรในชุมชน
3. มีการรับประโยชน์จากป่าสนองกับความต้องการของราษฎรในชุมชนตามหลักการความยั่งยืน ซึ่งอาจสอดคล้องกับวิถีชีวิตของราษฎรในชุมชนนั้นๆ ด้วย (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2557)

ดังนั้นป่าชุมชนจึงหมายถึง พื้นที่ที่ได้รับการจัดการโดยขบวนการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน

ประเภทของป่าชุมชน

ลักษณะของป่าชุมชนแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ป่าชุมชนตามสภาพ โดยจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญของป่าชุมชน 3 ส่วนตามองค์ประกอบของป่าชุมชน ได้แก่

พื้นที่ป่า ต้องมีขอบเขตที่ชาวบ้านสามารถจำแนกขนาดของพื้นที่ได้ชัดเจน ไม่ว่าจะป็นผืนป่าขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ที่มีการจัดการร่วมกันหลายชุมชนก็ได้ ซึ่งการกำหนดขอบเขตอาจจะกระทำร่วมกันระหว่างชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ

ชุมชน ชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างอิสระ และสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ การร่วมรับผิดชอบและตัดสินใจ จุดประสงค์และเป้าหมายของการจัดการป่าชุมชน ต้องสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชน

การจัดการ เป็นการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม ที่มองทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแม้จะให้ความสำคัญกับป่าแต่ไม่แยกส่วนกับการจัดการทรัพยากรทั้งหมด หรือกล่าวได้ว่าเป็นการจัดการเชิงระบบนิเวศป่าไม้ (สมหญิง, 2557)

ซึ่งสามารถแบ่งแยกอีกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1 ป่าชุมชนดั้งเดิม เป็นป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่และพันธุ์พืชค่อนข้างหลากหลาย โดยพื้นที่ป่าชุมชนจะถูกกำหนดห้ามไม่ให้มีการบุกรุกเข้ามาตัดไม้ หรือถือครองสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยแบ่งเป็นกลุ่มที่สำคัญๆ คือ ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและป่า ป่าชุมชนเพื่อประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น และป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่นๆ

1.2 ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นที่สาธารณะรกร้างว่างเปล่า หรือพื้นที่ป่าถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าควรจะฟื้นฟูป่านั้นๆ ด้วยการปลูกขึ้นใหม่หรือปลูกทดแทน และป้องกันดูแลรักษาจนป่าผืนนั้นฟื้นตัวกลายเป็นป่าเพื่อประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในชุมชนต่อไป ซึ่งกรมป่าไม้กำหนดป่าชุมชนแบบพัฒนานี้เป็น ป่าชุมชนซึ่งปลูกบนพื้นที่เสื่อมโทรม, ป่าชุมชนซึ่งปลูกในที่สาธารณะของชุมชน, ป่าชุมชนโรงเรียน, ป่าในวัด, ป่าชุมชนบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ลำคลอง หรือลำน้ำสาธารณะ, ป่าชุมชนสองฟากถนน, ป่าอนุสาวรีย์, ป่าชุมชนเมือง, ป่ามรดก และป่าชุมชนพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลและฝั่งแม่น้ำ (พรพิมล, 2556)

2. ป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ ได้รับการอนุญาต มีกฎหมายรองรับจัดทำโครงการป่าชุมชน อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนการฝึกอบรมบุคลากรและตัวแทนของชุมชนจากหมู่บ้านเป้าหมาย เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับงานด้านป่าชุมชน การวางแผนระดับชุมชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อการบริหารจัดการป่า โดยมีการบวนการถ่ายทอดความรู้เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งเป็นผู้แทนในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมป่าไม้เฉลี่ยหมู่บ้านละ 100,000 บาท (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2558)

วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

1. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ราษฎรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชน ในการจัดทำพื้นที่ให้เป็นป่าของชุมชน หรือจัดการป่าธรรมชาติ ด้วยการควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่า
2. ส่งเสริมและสนับสนุนศักยภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีความสามารถในการร่วมจัดการป่าในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. ส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรเอกชน และหน่วยงานของรัฐอื่นๆ ให้มีความเข้มแข็งในบทบาทของการอนุรักษ์ป่าไม้ (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2558) และพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 (ราชกิจจานุเบกษา, 2562) มาตรา 6 ป่าชุมชนที่จัดตั้งขึ้นต้องเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้
  1. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ
  2. การฟื้นฟูพื้นที่ป่าในเขตป่าชุมชนโดยการปลูกป่าทดแทน
  3. การเสริมสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน
  4. การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายของชุมชนในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนา การควบคุมดูแล และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน
  5. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน

วิวัฒนาการของการจัดตั้งป่าชุมชนโดยกรมป่าไม้

ปัญหาการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรกรรม สร้างที่อยู่อาศัยหรือลักลอบตัดไม้มีมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน กรมป่าไม้เป็นหน่วยงานหลักในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ จึงทำการป้องกันปราบปราม จับกุม ผู้กระทำผิดมาโดยตลอด แต่ด้วยพื้นที่ป่าที่ต้องดูแลเป็นจำนวนมาก ทำให้การป้องกันปราบปรามยังไม่เพียงพอต่อการดูแลรักษาป่า กรมป่าไม้จึงมีแนวคิดที่จะให้ชุมชนที่อยู่ในและนอกเขตป่า ช่วยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการดูแลรักษาป่าในรูปแบบ “ป่าชุมชน” ซึ่งแนวคิดในการบริหารจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน มีวิวัฒนาการมาจากการดำเนินงานโครงการด้านป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ

1. การดำเนินงานป่าชุมชนช่วงก่อนปี พ.ศ. 2543
  - พ.ศ. 2524 โครงการหมู่บ้านป่าไม้ (Forest village)
  - พ.ศ. 2525 มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2525 อนุมัติให้กรมพัฒนาที่ดินและกรมป่าไม้ดำเนินการ “โครงการปลูกไม้ใช้สอย” เพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้และเข้าใจถึงคุณค่าการปลูกไม้ใช้สอยประจำหมู่บ้าน
  - พ.ศ. 2530 “โครงการพัฒนาป่าชุมชน” ดำเนินการในพื้นที่สาธารณะหมู่บ้าน มีการจัดกลุ่มเกษตรกรอบรมกลุ่มเกษตรกรและครู ในพื้นที่เป้าหมาย สนับสนุนการเพาะกล้าไม้และส่งเสริมให้

ปลูกป่าชุมชนในพื้นที่หมู่บ้าน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) และได้มีการปรับเปลี่ยนชื่อโครงการเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2554 เป็น “กิจกรรมส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน”

พ.ศ. 2530-2537 กรมป่าไม้ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิฟอร์ดในการพัฒนาโครงการนำร่องทางวนศาสตร์ชุมชนในประเทศไทย โดยเป็นความร่วมมือระหว่างกรมป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินงานในพื้นที่โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น จังหวัดเชียงใหม่ โครงการหมู่บ้านป่าไม้ และโครงการช่วยเหลือราษฎรให้มีสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ นครราชสีมา และกาฬสินธุ์

ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โครงการพัฒนาป่าชุมชนได้ถูกกำหนดให้เป็นกิจกรรมหนึ่งในแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัดตามแผนพัฒนาจังหวัด ภายใต้ระบบโครงการพัฒนาชนบท (กชช.) ซึ่งมุ่งกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาค โดยดำเนินการใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและป่าพื้นที่อื่นๆ ยกเว้นวนอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่ต้นน้ำลำธาร ชั้น 1A โดยมีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของภาครัฐและกลุ่มราษฎรเพื่อการดำเนินการป่าชุมชน การศึกษาและวิจัยกึ่งปฏิบัติการ โดยการประสานงานระหว่างภาครัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชน

พ.ศ. 2540-2542 กรมป่าไม้ส่งเสริมและพัฒนาโครงการป่าชุมชน โดยได้ทำการขึ้นทะเบียนป่าชุมชน (จัดตั้งป่าชุมชน) สำเร็จครั้งแรกในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2542 จำนวน 3 แห่งด้วยกัน คือ ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง หมู่ที่ 10 ตำบลเนินขาม อำเภอนีนขาม จังหวัดชัยนาท, ป่าชุมชนปางขนุน หมู่ที่ 6 ตำบลนาบ่อคำ อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร, ป่าชุมชนเขาวังเยี่ยม หมู่ที่ 9 ตำบลนาบ่อคำ อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

2. การดำเนินงานป่าชุมชน 2543-2562 เป็นการส่งเสริมให้มีการจัดทำโครงการป่าชุมชน โดยมีกฎหมายรองรับ แม้ว่าจะยังไม่มีกฎหมายป่าชุมชนโดยตรง แต่กรมป่าไม้อาศัยอำนาจภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 ประกาศจัดตั้งป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยมีการสร้างระบบการลงทะเบียนและประกาศจัดตั้งป่าชุมชนมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา

จึงทำให้พื้นที่ดำเนินการป่าชุมชน ประกอบไปด้วย

1. พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507
2. พื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484
3. ที่ดินอันมีลักษณะเป็นที่สาธารณะประโยชน์ หรือพื้นที่หน่วยงานต่างๆ ที่กำกับดูแลรักษาพื้นที่หรือมีอำนาจครอบครอง

ข้อควรคำนึงของการคัดเลือกพื้นที่ดำเนินโครงการป่าชุมชนควรมีลักษณะ ดังนี้

1. พื้นที่ที่มีอาณาเขตอยู่ติดหรือใกล้หมู่บ้าน และราษฎรในหมู่บ้านมีความพร้อมและสนใจที่จะร่วมจัดทำโครงการป่าชุมชน
2. ไม่อยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ เช่น เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน หรือ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า
3. ไม่เป็นพื้นที่ซึ่งส่วนราชการหรือผู้หนึ่งผู้ใดได้รับอนุญาตเข้าทำประโยชน์ หรือพื้นที่ที่กรมป่าไม้ใช้หรือจัดการ หรือประกาศเป็นพื้นที่วิจัยทางวิชาการหรือประโยชน์อย่างอื่นของรัฐ
4. กรณีเป็นพื้นที่อันมีลักษณะเป็นที่สาธารณประโยชน์ หรือพื้นที่ของหน่วยงานต่างๆ ต้องได้รับการยินยอมหรือแจ้งไม่ขัดข้องจากหน่วยงานที่กำกับดูแลรักษาพื้นที่ หรือผู้มีอำนาจครอบครอง

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

กรมป่าไม้ในฐานะหน่วยงานหลักในการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ ได้พยายามแสวงหาแนวทางส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ครอบคลุมถึงร้อยละ 40 ของพื้นที่ ดังที่ระบุไว้ในนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2534 กรมป่าไม้ได้ยกร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนขึ้นตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ซึ่งเห็นว่ากรมป่าไม้ยังขาดนโยบายที่ชัดเจนสำหรับการส่งเสริมให้ชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่นปลูกต้นไม้ในรูปแบบป่าชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบที่กรมป่าไม้ได้เริ่มดำเนินการมาก่อนหน้านั้นอยู่แล้ว จึงได้จัดทำร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนขึ้น และได้เสนอสภาผู้แทนราษฎรภายในปีเดียวกัน และร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนได้ผ่านความเห็นชอบและอนุมัติในหลักการจากสภาผู้แทนราษฎร

แต่ร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวได้รับการคัดค้านจากภาคประชาชนซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายนักวิชาการ ตัวแทนชาวบ้าน และนักพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเห็นว่าร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวมุ่งเน้นการส่งเสริมให้ประชาชนและชาวบ้านปลูกป่า แต่กลับมองข้ามการรับรองสิทธิของชุมชนในการคุ้มครองและรักษาทรัพยากรในท้องถิ่น และทางเครือข่ายภาคประชาชนได้จัดทำร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนขึ้นมาเช่นกัน และพยายามนำเสนอร่างพระราชบัญญัติที่จัดทำขึ้นคู่ขนานไปกับฉบับร่างของกรมป่าไม้

ในปี พ.ศ. 2539 รัฐบาลของนายบรรหาร ศิลปอาชา มีความพยายามในการจัดทำร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่สะท้อนความต้องการของทุกฝ่ายผ่านกระบวนการประชาพิจารณ์ โดยจัดขึ้นในเดือนเมษายน 2539 ที่โรงแรมสวนบัว จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีนายแพทย์ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโส เป็นประธานในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ผลจากการประชุมและประชาพิจารณ์ครั้งนั้นได้เกิดร่างพระราชบัญญัติฉบับ “สวนบัว” ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับ

เนื้อหาของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ และได้เสนอต่อรัฐบาลเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการรัฐสภาพิจารณา ออกเป็นกฎหมายป่าชุมชน แต่ก็ได้รับการคัดค้านจากเครือข่ายของนักอนุรักษ์ซึ่งนำและประสานงาน โดยมูลนิธิธรรมานาถ ที่ไม่เห็นด้วยต่อการอนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ เพราะป่าชุมชนอาจจะกลายเป็นเครื่องมือของนายทุนที่จะทำการว่าจ้างชาวบ้านตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ เครือข่ายองค์กรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมประมาณ 35 องค์กร จึงได้เริ่มเคลื่อนไหวคัดค้านการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่จะอนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ได้ (สุรินทร์, 2554)

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2551 สภานิติบัญญัติแห่งชาติได้ผ่านร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน อนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้เฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์เท่านั้น และไม่มีการอนุญาตให้มีการทำไม้ในเขตป่าชุมชนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์อย่างเด็ดขาด ทั้งนี้ กลุ่มที่สนับสนุนการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์มองว่าพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับนี้ ละเมิดสิทธิชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ไม่น้อยกว่า 20,000 ชุมชนทั่วประเทศ เพราะแม้ว่าชุมชนเหล่านี้ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่พวกเขายังคงต้องพึ่งพาทรัพยากรในเขตป่าอนุรักษ์เพื่อการดำรงชีพ ดังนั้น กลุ่มที่สนับสนุนการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์จึงยื่นหนังสือร้องเรียนต่อศาลรัฐธรรมนูญ เพื่อวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับที่ผ่านสภานิติบัญญัติแห่งชาติขัดต่อรัฐธรรมนูญในเรื่องสิทธิชุมชนหรือไม่

และเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2561 คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติหลักการร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. .... ตามที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสนอ โดยมีสาระสำคัญคือ ให้มีกฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรได้มีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืน อันจะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของประเทศมีความสมบูรณ์และยั่งยืน

ร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้เป็นแรงจูงใจให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการป่าของชุมชน เพื่อความมั่นคง (ทางสังคม) มั่งคั่ง (ทางเศรษฐกิจ) และยั่งยืน (ด้านสิ่งแวดล้อม) เป็นการกระจายอำนาจสู่ระดับพื้นที่ ทำให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงานด้านป่าชุมชนและเป็นไปตามความต้องการของชุมชน และเหมาะสมตามศักยภาพของพื้นที่อย่างสมดุลและยั่งยืน ซึ่งเชื่อว่าประโยชน์ที่ประชาชนและประเทศชาติจะได้รับในด้านเศรษฐกิจ เป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน เป็นแหล่งศึกษาธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้คุณภาพชีวิตของชุมชนดีขึ้น ด้านสังคม ชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดความสามัคคี เกิดสำนึกรักบ้านเกิด แรงงานคืนถิ่น อีกทั้งยังฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ส่วนด้านสิ่งแวดล้อม ป่าเกิดความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และลดภาวะโลกร้อนสิ่งแวดล้อมดีขึ้น

การขยายการจัดตั้งป่าชุมชนตามนโยบายรัฐบาล จำนวน 21,850 หมู่บ้าน พื้นที่ 19.1 ล้านไร่ เกิดเครือข่ายป่าชุมชนช่วยภาครัฐในการเฝ้าระวังดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ป่าของรัฐมีสภาพที่ดีขึ้น มีความอุดมสมบูรณ์ รักษาและฟื้นฟูป่านำไปสู่พื้นที่ป่าไม้ 40% ลดความขัดแย้งและเกิดความร่วมมือระหว่างราษฎรในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาคเอกชน องค์กรต่างๆ ให้การสนับสนุนชุมชนในลักษณะ “ประชารัฐ” (มติชนสุดสัปดาห์, 2561)

และเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2562 เว็บไซต์ราชกิจจานุเบกษาเผยแพร่พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก มีทั้งสิ้น 8 หมวด 104 มาตรา รวมบทเฉพาะกาล ท้ายพระราชบัญญัติระบุเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่เป็นการสมควรส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนในรูปแบบของป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าชุมชนและได้ประโยชน์จากป่าชุมชน อันจะส่งผลให้ชุมชนดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศให้มีความสมบูรณ์และยั่งยืน จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

แนวคิดเรื่องป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า

ความหมายของคำว่า “ป่า” ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนสัตว์ป่า พ.ศ. 2481 มาตรา 4(1) หมายถึง สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่รกร้างว่างเปล่า

และพระราชบัญญัติป่าไม้ป่าไม้ พ.ศ. 2484 มาตรา 4(1) “ป่า” หมายถึง ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน

และความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2545 (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554) หมายถึง

(๑) น. ที่มีต้นไม้ต่าง ๆ ขึ้นมา, ถ้าเป็นต้นสัก เรียกว่า ป่าสัก, ถ้าเป็นต้นรัง เรียกว่า ป่ารัง, ถ้ามีพันธุ์ไม้ชนิดใดชนิดหนึ่งขึ้นอยู่มาก ก็เรียกตามพันธุ์ไม้นั้น เช่น ป่าไผ่ ป่าคา ป่าหญ้า

(๒) (กฎ) น. ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเล ที่ยังมีได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย

(๕) ว. ที่ได้มาจากป่าหรืออยู่ในป่า เช่น ของป่า ช้างป่า สัตว์ป่า คนป่า, ที่ห่างไกลความเจริญ เช่น บ้านป่า เมืองป่า.

ส่วน คำว่า “ของป่า” ที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 หมายความว่า สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าชุมชน เป็นต้นว่า

- (๑) ฟืน ถ่านไม้ ไม้ไฟ เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ หน่อไม้ ชัน และยางไม้
- (๒) หญ้า อ้อ พง แคม ปรีอ คา กก กระจุต กูด เห็ด และพืชอื่น
- (๓) ครั่ง รังผึ้ง น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง มูลค้างคาว
- (๔) สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ แมลง รวมทั้งไข่ของแมลงที่ไม่ใช่สัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า
- (๕) ดิน หิน กรวด และทรายที่ไม่ใช่แร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่

ความสำคัญของป่าไม้

ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ป่าไม้มีประโยชน์มากมายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่

ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ ประโยชน์จากปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต

1. จากการนำไม้มาสร้างอาคารบ้านเรือนและผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น เฟอร์นิเจอร์ กระดาษ ไม้ขีดไฟ ฟืน เป็นต้น
2. ใช้เป็นอาหารจากส่วนต่างๆ ของพืชและผล
3. ใช้เส้นใยจากเปลือกไม้เป็นเครื่องนุ่งห่ม เชือก และอื่นๆ
4. เป็นยารักษาโรคต่างๆ จากพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด

ประโยชน์ทางอ้อม

1. ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร เพราะต้นไม้จำนวนมากในป่าจะทำให้น้ำฝนที่ตกลงมาค่อยๆ ซึมซับลงในดิน กลายเป็นน้ำใต้ดินซึ่งจะไหลซึมมาหล่อเลี้ยงให้แม่น้ำ ลำธารมีน้ำไหลอยู่ตลอดปี
2. ป่าไม้ทำให้เกิดความชุ่มชื้นและควบคุมสภาวะอากาศ ไอน้ำซึ่งเกิดจากการหายใจของพืช ซึ่งเกิดขึ้นอยู่มากมายในป่าทำให้อากาศเหนือป่ามีความชื้นสูง เมื่ออุณหภูมิลดต่ำลงไอน้ำเหล่านั้นก็จะกลั่นตัวกลายเป็นเมฆแล้วกลายเป็นฝนตกลงมา ทำให้บริเวณที่มีพื้นที่ป่าไม้มีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ฝนตกต้องตามฤดูกาลและไม่เกิดความแห้งแล้ง
3. ป่าไม้เป็นแหล่งพักผ่อนและศึกษาความรู้ ต้นไม้และภูมิประเทศที่สวยงามจากธรรมชาติรวมทั้งสัตว์ป่าจึงเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจได้ดี นอกจากนี้พื้นที่ป่าไม้ยังเป็นที่รวมของความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ จึงเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของมนุษย์
4. ป่าไม้ช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมพายุและป้องกันอุทกภัย ตามลักษณะของป่าไม้แต่ละชนิด จึงช่วยให้บ้านเมืองรอดพ้นจากวาตภัย และควบคุมน้ำตามแม่น้ำไม่ให้อุณหภูมิสูงขึ้นมารวดเร็ว ล้นฝั่งกลายเป็นอุทกภัย

5. ป่าไม้ช่วยป้องกันการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดิน จากการไหลบ่าของน้ำฝน และลมพายุ และเป็นแนวกันชนตามธรรมชาติ ช่วยให้แม่น้ำลำธารต่างๆ ไม่ตื้นเขิน

ชนิดของป่าไม้ในประเทศไทย

ป่าในประเทศไทยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ (ปราโมทย์, 2551)

1. ป่าที่ไม่ผลัดใบ (Evergreen Forest) ป่าประเภทนี้มีมองดูเขียวชอุ่มอยู่ตลอดปี เนื่องจากต้นไม้ทั้งใบไม่พร้อมกัน กล่าวคือ เมื่อใบแก่ร่วงหล่น ใบอ่อนก็งอกขึ้นมาทดแทน จึงดูเหมือนไม่มีการผลัดใบ เพราะเป็นการร่วงหล่นแบบค่อยเป็นค่อยไป ในประเทศไทยพบได้หลายชนิด คือ

1.1 ป่าดิบชื้น (Tropical Rain Forest) พบทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่พบได้มากที่สุดแถบชายฝั่งภาคตะวันออก เช่น ระยอง จันทบุรี และที่ภาคใต้ เพราะเป็นพื้นที่ฝนตกชุก มีความชุ่มชื้นมาก ลักษณะทั่วไปขึ้นอยู่ในที่ราบหรือบนภูเขาที่ระดับความสูงไม่เกิน 600 เมตรจากระดับน้ำทะเล ประกอบด้วยพันธุ์ไม้มากมายหลายร้อยชนิดขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ลักษณะของเรือนยอดมีความซับซ้อนหลายชั้น ลักษณะเด่นคือจะมีเถาวัลย์นานาชนิด ต้นไม้มีขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นวงศ์ยาง ไม้ตะเคียน กะบาก อบเชย จำปาป่า ส่วนที่พืชชั้นล่างจะเป็นพวกปาล์ม ไม้ กระจ่าง หวาย บุก ขอน เฟิร์น มอสส์ กล้วยไม้ป่า และเถาวัลย์ชนิดต่างๆ

1.2 ป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) ป่าชนิดนี้มีความแตกต่างจากป่าดิบชื้น กล่าวคือ มีความรกรกที่น้อยกว่า ชนิดของพืชพันธุ์มีน้อยลง ป่าจึงดูโปร่งขึ้น สาเหตุเพราะปริมาณฝนที่ตกและความชุ่มชื้นน้อยกว่าป่าดิบชื้น มีอยู่ทั่วไปตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ ตามที่ราบเรียบหรือตามหุบเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 500 เมตร พันธุ์ไม้ที่สำคัญ เช่น ยางแดง มะค่าโมง เป็นต้น พื้นที่ป่าชั้นล่างจะไม่หนาแน่นและค่อนข้างโล่งเตียน

1.3 ป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) ส่วนใหญ่พบทางภาคเหนือตามพื้นที่ภูเขาสูง ตั้งแต่ 1,000 เมตร ขึ้นไปจากระดับน้ำทะเล ส่วนทางภาคอื่นๆ อาจจะได้พบได้หากเทือกเขาสูงเกิน 1,000 เมตร ป่าชนิดนี้ค่อนข้างโปร่งกว่าป่าดิบชื้น เนื่องจากมีต้นไม้ขนาดใหญ่อยู่น้อยกว่า ลักษณะเด่นอีกอย่างของป่าดิบเขาคือ ตามต้นไม้ที่มีอายุมากๆ จะมีพืชจำพวกมอสส์ หนวดพราหมณ์ กล้วยไม้ต่างๆ ขึ้นอยู่มากมาย ป่าชนิดนี้มีความสำคัญต่อการรักษาต้นน้ำลำธารเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นแหล่งที่ช่วยให้ฝนตกและเป็นแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติ ไม้เด่นมักจะเป็นตระกูลไม้วงศ์ก่อ เช่น ก่อพวง ก่อหมี ก่อตาหมู เป็นต้น ส่วนไม้พื้นล่างเป็นพวกผักกูด มอสส์ และกล้วยไม้ดิน เป็นต้น

1.4 ป่าสนเขา (Pine Forest) เป็นป่าโปร่ง กระจายอยู่เป็นหย่อมๆ ตามภาคเหนือ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง เพชรบูรณ์ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดเลย ศรีสะเกษ สุรินทร์ และอุบลราชธานี มีอยู่ตามที่เขาและที่ราบบางแห่งที่มีระดับความสูงจากน้ำทะเลตั้งแต่ 200 เมตรขึ้นไป บางครั้งพบขึ้นปนอยู่กับป่าแดงและป่าดิบเขา ป่าสนมักขึ้นในที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ เช่น

สั้นเขาค่อนข้างแห้งแล้ง ประเทศไทยมีสนเขาเพียง 2 ชนิดเท่านั้น คือสนสองใบ และสนสามใบ และพวกก้อต่างๆ ขึ้นปะปนอยู่ พืชชั้นล่างเป็นพวกหญ้าต่างๆ

1.5 ป่าพรุ (Fresh Water Swamp Forest) ป่าชนิดนี้มีมักปรากฏอยู่ตามบริเวณที่มีน้ำจืดท่วมขังอยู่นานหลายเดือนในหนึ่งปี การระบายน้ำไม่ดี ดินเป็นกรด มีซากชิ้นส่วนของพืช (peat) ที่ทับถมกันมาเป็นเวลานาน พบมากทางภาคใต้

1.6 ป่าชายเลน (Mangrove Forest) เป็นป่าที่ปรากฏอยู่ริมทะเลที่เป็นเขตน้ำกร่อยท่วมถึง ตามปากแม่น้ำ รอบเกาะ มีอิทธิพลของน้ำทะเลเข้ามาเกี่ยวข้อง ระบบนิเวศของป่าชายเลนจัดได้ว่าเป็นระบบเปิด ธาตุอาหารต่างๆ ที่ล่องไหลเข้าสู่ระบบนิเวศนี้ส่วนใหญ่ลงมากับสายน้ำจากระบบนิเวศที่อยู่ในแหล่งต้นน้ำ

1.7 ป่าชายหาด (Beach Forest) เป็นป่าที่มีอยู่ตามชายฝั่งทะเลที่เป็นดินกรวด ททราย และโขดหิน พันธุ์ไม้จะต่างจากที่น้ำท่วมถึง ถ้าชายฝั่งเป็นดินทรายก็มีสนทะเล พืชชั้นล่างก็จะมีพวกตีนนก และพันธุ์ไม้เลื้อยอื่นๆ อีกบางชนิด ถ้าเป็นกรวดหรือหิน พันธุ์ไม้ที่ขึ้นส่วนใหญ่ก็เป็นพวกกระถิง หูกวาง เป็นต้น

2. ป่าผลัดใบ (Deciduous Forest) แบ่งย่อยได้ดังนี้

2.1 ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) ป่าชนิดนี้มีอยู่ทั่วไปในภาคเหนือ ลักษณะโครงสร้างป่าจะประกอบด้วยพันธุ์ไม้ขนาดกลางและขนาดใหญ่หลายชนิด มีลักษณะคือเบญจพรรณที่มีไม้สักและไม่มีไม้สัก พืชพรรณที่สำคัญ ได้แก่ สัก แดง ประดู่ มะค่าโมง ชิงชัน ตะแบก เป็นต้น พืชชั้นล่างก็มีพวกหญ้า พวกไม้ไผ่ชนิดต่างๆ เช่น ไผ่ป่า ไผ่รวก ไผ่นวล เป็นต้น

2.2 ป่าเต็งรัง (Dry Dipterocarp Forest) ป่าชนิดนี้มีอยู่มากทางภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนภาคใต้ และชายทะเลด้านตะวันออกไม่ปรากฏว่ามีอยู่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีมากที่สุด คือประมาณ 70-80% ของป่าชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในภาคนี้ทั้งหมด ป่าชนิดนี้มีอยู่ทั่วไปทั้งที่ราบและที่เขาสสูง ดินมักเป็นทรายและลูกรัง ซึ่งจะมีสีค่อนข้างแดง ในบางแห่งจึงเรียกว่าป่าแดง ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีป่าขึ้นตามเนินที่เรียกว่าโคก จึงเรียกว่าป่าโคก ลักษณะป่าชนิดนี้เป็นป่าโปร่งมีต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นอยู่กระจัดกระจาย พื้นป่าไม่รกทึบ มีหญ้าชนิดต่างๆ และไม่ไผ่ขึ้นอยู่โดยทั่วไป พันธุ์ไม้ในป่านี้ได้แก่ เต็ง รัง พะยอม มะขามป้อม เป็นต้น

แนวความคิดการพึ่งพิงป่า

ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ การเก็บหาอาหารเป็นกิจกรรมที่สำคัญอันดับแรก และเป็นต้นกำเนิดวัฒนธรรมอาหาร ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นระบบเกษตรในรูปแบบต่างๆ ลักษณะสังคมเก็บของป่าล่าสัตว์ เป็นสังคมที่มีขนาดเล็กที่ปรับตัวเข้ากับสภาพธรรมชาติ ผู้คนอยู่เป็นกลุ่มกระจัดกระจายหาอาหาร ไม่มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ไม่มีการผลิต ในทางสังคมไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น อาศัยเรื่อง

เพศเป็นเกณฑ์แบ่งงานกันทำ สังคมแบบนี้หากมองจากภายนอกจะขัดแย้งกับกรอบคิดเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารและความยากจน” เพราะดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่สมบูรณ์ เทคโนโลยีอยู่ในขั้นต่ำ ไม่มีการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ไม่สามารถส่งสมมูลค่าส่วนเกินได้ แต่งานศึกษาทางมานุษยวิทยา กลับพบว่า ด้วยวัฒนธรรมการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่ดี หลายสังคมสามารถทำมาหากินอย่างง่ายตายและเพียงพอต่อความต้องการ หากเรียนรู้ที่จะพัฒนารูปแบบการผลิตและจัดการทรัพยากร อย่างยั่งยืนบนฐานระบบนิเวศให้เกิดประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

โดยพื้นฐานสังคมชนบทไทยชาวบ้านล้วนอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัยสี่ ซึ่งได้แก่ แหล่งอาหารที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ที่มีความสำคัญต่อชีวิตมาเป็นเวลานานแล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาป่าต้นน้ำลำธารเพื่อการเกษตร อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงไม่สามารถแยกจากกันได้ ชุมชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชนชาติพันธุ์ และชุมชนท้องถิ่นแทบทุกแห่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการและดูแลรักษาป่า เช่น ความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า รักษาต้นน้ำ แบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่า และมีกุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านทางพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายไปตามภูมิโนเวศและวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง แม้ว่าชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มคนพื้นเมืองจะมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งรัฐเองก็มีนโยบายและกฎหมายในการหยุดการทำลายป่าก็ตาม แต่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยยังมีการลดน้อยลง และการทำลายป่ายังคงอยู่ ทั้งนี้ด้วยเหตุปัจจัยทั้งการปฏิบัติ นโยบายและกฎหมายที่ไม่เอื้อ และมีความขัดแย้งในตัวนโยบายและการปฏิบัติจริง ขณะที่กรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้พยายามในการอนุรักษ์และจัดการป่าไม้เพื่อรักษาขนาดและพื้นที่ป่า แต่นโยบายการส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่และความต้องการของตลาดมีการขยายตัวและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและกระบวนทัศน์ของคนท้องถิ่น นอกจากนี้ กฎหมายป่าไม้ไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ถือเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่น่าไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ซึ่งสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และทรัพยากรป่าไม้ (สมหญิง, 2557)

ประโยชน์ของป่าชุมชน

โดยปกติแล้ว “ป่าชุมชน” ก็คือพื้นที่ป่าไม้ที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมต่อการจัดการเพื่อให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนั้น ป่าชุมชนจึงสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในที่ดินประเภทต่างๆ เพียงแต่ระดับการมีส่วนร่วมและการจัดการอาจมีความเข้มข้นและความหลากหลายที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับกฎหมายของที่ดินผืนนั้นเป็นประการสำคัญ

สำหรับวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานป่าชุมชนของแต่ละแห่ง ขึ้นอยู่กับความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชนที่มุ่งหวังได้รับจากป่าชุมชน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าประโยชน์จากป่าชุมชนนั้นเอง หากป่าชุมชนไม่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้ชุมชนได้ตามต้องการก็จะไม่บังเกิดความยั่งยืน ทั้งนี้ ประโยชน์จากป่าชุมชนในประเทศไทยอาจกล่าวได้ว่ามี 3 ด้าน ดังนี้

1. ประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นประโยชน์ที่พบว่าชุมชนประมงได้รับจากการดำเนินงานป่าชุมชนในระยะแรกๆ ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน เพื่อแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นที่สำคัญได้แก่ การเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อันส่งผลต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร การอุปโภค และการบริโภคในครัวเรือน การเป็นแหล่งป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านไฟฟ้าที่คุกคามสุขภาพและทรัพยากรของชุมชน การช่วยบรรเทาการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดิน โดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นภูเขาและชายฝั่งทะเล การอนุรักษ์และคุ้มครองสัตว์ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพให้มีความอุดมสมบูรณ์ ฯลฯ

2. ประโยชน์ทางด้านสังคม หลายชุมชนได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านสังคมในรูปแบบต่างๆ กันไป ที่สำคัญที่สุดก็คือการสร้างความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมจัดการป่าไม้อันเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม อันส่งผลต่อความรักสามัคคีที่สามารถส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกันในชุมชน ทั้งในด้านศาสนาหรือความเชื่อ การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ตามความเหมาะสม กับทั้งอาจส่งผลต่อการพัฒนาอาชีพตามศักยภาพของชุมชนตามมา การใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ในบางแห่งอาจมีการสร้างเครือข่ายโดยป่าชุมชนที่เชื่อมโยงความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่นทั้งในระดับตำบล อำเภอ ภูมิภาค และประเทศอีกด้วย

3. ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เท่าที่ผ่านมาดูเหมือนว่าชุมชนได้รับประโยชน์ในด้านนี้จากป่าชุมชนไม่สูงเท่าที่ควร เนื่องจากข้อจำกัดของสถานภาพทางกฎหมายป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้รับในรูปแบบจากการเก็บหาของป่าและสมุนไพรตามที่กฎหมายเอื้ออำนวยให้เพื่อการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือน ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการลดค่าใช้จ่ายได้ในระดับหนึ่ง ในกรณีที่มีจำนวนมากอาจมีการรวบรวมจำหน่ายซึ่งอาจมีการแปรรูปผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ที่เป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง สำหรับป่าชุมชนที่อยู่ในที่ดินบางประเภทก็สามารถตัดฟันไม้ยืนต้นที่มีอยู่จำหน่ายอันเป็นการสร้างรายได้ให้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม หากได้พิจารณากันให้ดีแล้วอาจสรุปได้ว่า ป่าชุมชนทุกแห่งได้เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งสามด้านควบคู่กันไป เพียงแค่ในด้านหนึ่งอาจมากหรือน้อยแตกต่างกันไป ทั้งนี้ ประโยชน์ดังกล่าวอาจมีการยกระดับให้สูงขึ้นกว่าที่ได้รับอยู่ในปัจจุบันได้ ถ้ามีการจัดการหรือดำเนินกิจกรรมบางด้านในพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งถ้าประโยชน์ทั้งสามด้านมีความสมดุลกันแล้ว จะส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

การจัดการป่าชุมชนแต่ละแห่งมีความท้าทายเป็นอย่างมากที่จะทำให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งก็คือประโยชน์ในด้านต่างๆ นั้นเอง ควรได้มีการพิจารณาดำเนินการโดยใช้หลักวิชาการป่าไม้และวิชาการทางด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบูรณาการกัน เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของป่าชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งควรได้มีการส่งเสริมให้เกิดเป็นรูปธรรมโดยเร่งด่วนต่อไป

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

การศึกษาการใช้ประโยชน์ของพืชจากป่าชุมชน หรือในทางวิชาการจะเป็นการศึกษาที่เราเรียกว่า “พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน” ซึ่งหมายถึง การศึกษาถึงประโยชน์ของพืช โดยมีการสืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ ทั้งที่เป็น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ตลอดจนพืชที่เป็นสัญลักษณ์และความเชื่อต่างๆ (เต็ม และวีระชัย, 2534 อ่างใน ขวัญฤทัย, 2551) ซึ่งการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านเป็นการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านของแต่ละกลุ่มชน เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชในด้านต่างๆ อันแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับคนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และความรู้ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

ดังเช่น การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ บนดอยแม่สลอง โดยได้แยกพืชออกเป็นกลุ่มใหญ่ตามลักษณะการใช้ประโยชน์เป็น 6 กลุ่ม ดังนี้ 1) อาหาร เครื่องดื่ม เครื่องเทศ 2) สมุนไพร 3) เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ ทำที่อยู่อาศัย 4) สีย้อมและเครื่องประดับ 5) พิธีกรรมและความเชื่อ 6) พืชพิษและพืชใช้ประโยชน์อื่นๆ (ขวัญฤทัย, 2551)

ชูศรี และปริทรรศน์ (2545) ศึกษาภูมิปัญญาความรู้พื้นบ้านในการใช้ทรัพยากรพืชของชาวกระเหรี่ยงในเขตอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้แบ่งกลุ่มการใช้ประโยชน์พืชเป็น คือ พืชอาหาร พืชสมุนไพร และใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ เช่น ใช้เป็นอุปกรณ์สร้างบ้าน เป็นฟืน สีย้อม เส้นใย ถักทอเครื่องนุ่งห่ม และอุปกรณ์สำหรับงานเฉลิมฉลองและพิธีกรรมต่างๆ ของชนเผ่า

และการศึกษาของชูศรี และคณะ (2546) ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกระเหรี่ยงบ้านขุนแปะและชาวม้งบ้านขุนกลางและขุนวาง พบการใช้ประโยชน์จากพืชในการดำรงชีวิตประจำวัน 172 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร พืชยา พืชใช้ในพิธีกรรม และพืชที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ

แนวคิดและหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ การใช้สิ่งที่มีธรรมชาติสะสมเอาไว้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ให้คุ้มค่าที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด แต่เกิดประโยชน์สูงสุดในช่วงเวลาที่ยั่งยืนที่สุด ความจำเป็นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ เนื่องด้วยเหตุผลหลายประการ คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติเป็นบ่อเกิดแห่งปัจจัยสี่และเครื่องอำนวยความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

2. ประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีมากขึ้น ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้อย่างมากมายและรวดเร็ว ทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำนวนจำกัดบางชนิดก็อาจสูญสิ้นไป ทรัพยากรบางชนิดอาจถูกใช้จนมีสภาพเสื่อมโทรมลง จนไม่สามารถใช้การได้ดีเหมือนเดิม

3. ทรัพยากรธรรมชาติเป็นเครื่องส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจ ถือเป็นต้นทุนทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ถ้าบำรุงรักษาให้ทรัพยากรยังคงมีอยู่หรือมีอายุการใช้งานได้นาน สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เพียงพอกับความต้องการของประชากรภายในประเทศ ไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากต่างประเทศมากนัก ประเทศนั้นๆ ก็จะมีสถานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง ประชาชนจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสุขสบาย

4. ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยในการรักษาดุลแห่งธรรมชาติให้คงอยู่อย่างเหมาะสม เพราะสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กระบวนการของธรรมชาติทั้งหลายมีการสร้างและทำลายไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้สิ่งแวดล้อมดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม หากทรัพยากรธรรมชาติชนิดใดเกิดความผิดปกติ เช่น เกิดการเสื่อมโทรมลงหรือมีการลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จะทำให้ดุลแห่งธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมเสียไปด้วย ทรัพยากรอื่นๆ จะได้รับความกระทบกระเทือนและเกิดความเสียหายขึ้นได้ และจะส่งผลไปยังการดำเนินชีวิตของมนุษย์ด้วยเช่นกัน

หลักพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมเหตุสมผล หรือต้องใช้อย่างฉลาด และจะต้องร่วมมือกันที่จะใช้ทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดไปให้ได้นานที่สุด มีประโยชน์มากที่สุด พร้อมๆ กันนั้นก็หาสิ่งทดแทนเพื่อยืดอายุการใช้งานต่อไป อีกทั้งระมัดระวังการใช้ทรัพยากรที่ใช้แล้วสามารถทดแทนใหม่ได้ ให้อยู่ในอัตราการเกิดใหม่ของทรัพยากรเหล่านั้น และนำเอาทรัพยากรที่ใช้แล้วมาใช้ต่อไปอีก ไม่ทิ้งขว้าง โดยเปล่าประโยชน์ หลักพื้นฐานในการอนุรักษ์ดังต่อไปนี้

1. การสำรวจ (exploration) ขั้นตอนแรก ต้องสำรวจหาสิ่งที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์ว่ามีอยู่ที่ใด มีปริมาณมากน้อยเพียงไร สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หรือไม่
2. การป้องกัน (protection) เมื่อสำรวจหาสิ่งที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้แล้ว ต้องรู้จักป้องกันรักษาไม่ให้ทรัพยากรเหล่านั้นเปลี่ยนสภาพ เกิดความเสื่อมโทรม เสียหายหรือถูกทำลาย เพื่อให้คงอยู่ในคุณภาพดีและมีปริมาณเพียงพอที่จะใช้สอยได้ตลอดไป
3. การลดอัตราความเสื่อมสูญ (elimination of waste) หมายถึง การใช้ให้ได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ มีส่วนเสียหรือส่วนที่ไม่ใช้ประโยชน์น้อยที่สุด
4. การใช้ทรัพยากรที่มีคุณภาพรองลงมา (use lower-grade material) โดยส่วนใหญ่การเลือกใช้ประโยชน์จากทรัพยากรก็ต้องเลือกเฉพาะที่มีคุณภาพดี เพราะแต่เดิมเมื่อจำนวนประชากรยังไม่มาก ยังสามารถเลือกสรรได้ แต่เมื่อความต้องการมีมากขึ้น การหันกลับมาใช้ทรัพยากรที่มีคุณภาพรองลงมาจึงเป็นสิ่งจำเป็น เช่น ในกรณีป่าไม้สักทางภาคเหนือ ที่แต่เดิมเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่การบริโภคที่มากเกินไป ก็ทำให้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว
5. การปรับปรุงคุณภาพทรัพยากร (improve the quality) ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ทำให้มนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีคุณภาพต่ำ ก็จะช่วยให้มีทรัพยากรใช้มากขึ้น และสามารถใช้ได้ยาวนานขึ้น
6. การนำทรัพยากรมาใช้ทดแทนกัน (substitution) หมายถึง การนำทรัพยากรที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก หรือที่เกิดใหม่ได้โดยใช้ระยะเวลาสั้นๆ มาใช้ประโยชน์แทนทรัพยากรที่หาได้ยาก มีจำนวนน้อยหรือเหลืออยู่น้อย หรือใช้ระยะเวลาในการเกิดยาวนานมาก เช่น การใช้เส้นใยสังเคราะห์แทนเส้นใยจากธรรมชาติ การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ที่มีอย่างมากมายแทนพลังงานจากน้ำมันซึ่งมีปริมาณจำกัด
7. การนำกลับมาใช้ประโยชน์อีก (re-cycling) การกระทำเช่นนี้จะก่อให้เกิดผลดี คือ ประหยัดทรัพยากรและอนุรักษ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป ในกระบวนการผลิตสิ่งต่างๆ ย่อมมีของเหลือทิ้งหรือของเสียออกมาด้วยเสมอ สิ่งเหล่านี้สามารถนำมาผ่านกระบวนการเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ได้อีก เช่น การนำน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ผ่านการบำบัดแล้วกลับมาใช้ใหม่

ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติแต่ละอย่างนั้นเป็นสิ่งที่เราจะมองข้ามไม่ได้ และจะต้องมีการประสานงานและวางแผนร่วมกันด้วยความระมัดระวัง การพัฒนาสิ่งใดก็ตามจะต้องนึกถึงหลักการอนุรักษ์ควบคู่กันไป โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาผลผลิตให้มีอยู่เสมออย่างยั่งยืน (จันทวัน, 2561)

วิธีการในการอนุรักษ์ป่าไม้

1. การกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ มีอยู่ 20 ข้อ ที่สำคัญ คือ การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ เป็นการกำหนดแนวทางการจัดการและการพัฒนาป่าไม้ในระยะยาว

2. การปลูกป่า เป็นการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างหนึ่ง เมื่อป่าไม้ในพื้นที่ที่ถูกตัดฟันลงไม่ว่ากรณีใดก็ตามนโยบายการรักษาป่าไม้จะกำหนดให้มีการปลูกป่าขึ้นทดแทนและส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าทุกรูปแบบ

3. การป้องกันไฟไหม้ป่า ไฟไหม้ป่าถือว่าเป็นอันตรายร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับป่าไม้ การฟื้นฟูกระทำได้ยากมาก ไฟไหม้ป่าเกิดจากการกระทำของมนุษย์ จากความประมาทเลินเล่อ ทำให้ต้นไม้บางส่วนอาจตาย บางส่วนอาจชะงักการเจริญเติบโต และบางแห่งอาจตายหมด หากเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนพืชหมดโอกาสแพร่พันธุ์ได้

4. การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า การบุกรุกการทำลายป่าไม้ในปัจจุบัน จะเพิ่มความเสี่ยงมากขึ้น การป้องกันทำได้โดยการทำหลักเขตป่าหรือเครื่องหมายให้ชัดเจน การแก้ปัญหาที่สำคัญที่สุดอยู่ที่การปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นไปด้วยความเที่ยงตรง เอาจริงเอาจัง และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพและหน้าที่ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายและพระราชบัญญัติป่าไม้อย่างเคร่งครัด จะสามารถป้องกันการทำลายป่าในทุกรูปแบบได้

5. การใช้วัสดุทดแทนไม้ในการก่อสร้างต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน หรือสิ่งก่อสร้างอื่นที่เคยใช้ไม้ดั้งเดิม

6. การใช้ไม้ที่มีประสิทธิภาพ / ประหยัด เป็นการนำไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยใช้ทุกส่วนของต้น

7. การพยายามนำไม้ที่ไม่เคยใช้ประโยชน์มาใช้ เช่น ไม้มะพร้าว ต้นตาล ไม้ยางพารา นำมาทำเครื่องใช้ในครัวเรือนได้หลายชนิด อาทิ ตู้ เตียง โต๊ะ ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ควรปรับปรุงคุณภาพไม้ก่อน

8. ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ ให้การศึกษา ให้เยาวชนและประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และช่วยกันดูแลในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ เหมือนกับที่เรารักษาและหวงแหนสิ่งของที่เป็นสมบัติของเราเอง (ราตรี, 2540)

การจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

การจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยรูปแบบของการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน ดังเช่น ที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้จัดการสวนป่าเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนตามแนวทางของ FSC

(Forest Stewardship Council = สภาป่าไม้โลก) ด้วยการจัดตั้งอยู่บนพื้นฐานองค์ประกอบ 3 ประการ ที่เท่าเทียมกัน ได้แก่

1. ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและชีววิทยา (Environment and Biology Sustainability)
2. ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ (Economics Sustainability)
3. ความยั่งยืนด้านสังคม (Social Sustainability)

ดังนั้น การจัดการป่าควรเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมและจิตใจ ด้วยการใช้ป่าไม้อย่างยั่งยืน และการปลูกป่าขึ้นใหม่ ซึ่งจะช่วยเพิ่มการจ้างงานและลดความกดดันที่จะตัดไม้จากป่าที่มีอายุมานาน

นอกจากสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะที่ยั่งยืนแล้ว ยังต้องจัดตั้งหรือขยาย บริเวณพื้นที่ที่ได้รับการคุ้มครอง (protected areas) ออกไป เพื่อรักษาป่าไม้บางชนิดเอาไว้ อันจะเป็นประโยชน์ในการคุ้มครองระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพภูมิประเทศ และถิ่นพำนักอาศัยของสัตว์ป่า การคุ้มครองป่าเพื่อคุณค่าทางสังคมและจิตใจ รวมทั้งเป็นถิ่นอาศัยดั้งเดิมของชนพื้นเมืองผู้อาศัยอยู่ในป่าและชุมชนท้องถิ่นต่างๆ หากมองไปข้างหน้าก็เพื่อพยายามผสมผสานให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่น กับโครงการเชิงปฏิบัติการที่มีการเชื่อมโยงของสาขาต่างๆ ได้แก่ เรื่องวัฒนธรรม คุณธรรม สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเข้าด้วยกัน เช่น การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าเพื่อนำไปสู่การเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ โดยให้ชุมชนท้องถิ่น และผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ เข้าร่วมโครงการด้วยความจริงใจ (เตือนใจ และอรุณี, ม.ป.ป.)

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากการที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดาร หรือปฏิบัติพระราชกรณียกิจ เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นสิ่งใดซึ่งควรที่จะแก้ไขปรับปรุงพัฒนาให้พสกนิกรมีความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว ก็จะทรงพิจารณาหาทางช่วยเหลือโดยให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเข้าดำเนินการตามความเหมาะสมต่อไป

สำหรับพระราชกระแสรับสั่งเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พอที่จะสรุปแนวพระราชดำริได้ดังต่อไปนี้ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542)

แนวพระราชดำรินด้านการปลูกป่าทดแทน

1. ปลูกป่าทดแทนพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถาง และพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม
2. ปลูกป่าเนื่องจากพื้นที่ตามบริเวณอ่างเก็บน้ำหรือเหนืออ่างเก็บน้ำไม่มีความชุ่มชื้นยาวนานพอ
3. ปลูกป่าบนเขาสูง เนื่องจากสภาพป่าบนที่เขาส่งทอดโทรม ซึ่งจะมีผลกระทบต่อลุ่มน้ำตอนล่าง
4. ปลูกป่าเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำและแหล่งน้ำให้มีน้ำสะอาดบริโภค
5. ปลูกป่าเพื่อให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยใช้ราษฎรในท้องถิ่นนั้นๆ และเป็นการสร้างความเข้าใจให้ราษฎรเห็นความสำคัญของการปลูกป่า
6. ปลูกป่าเสริมธรรมชาติ เป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยแก่สัตว์ป่า

แนวพระราชดำรินด้านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (สัตว์ป่าและวนอุทยาน)

1. ให้มีการสงวนพันธ์สัตว์ป่าและเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าบางชนิดที่หายาก และกำลังจะสูญพันธุ์
2. จัดให้ดำเนินการเกี่ยวกับสวนสัตว์เปิด เพื่อให้เป็นที่ประชาชนได้เข้าไปเที่ยวชม พร้อมทั้งส่งเสริมให้ราษฎรทำการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าเป็นอาชีพ

แนวพระราชดำรินด้านการจัดพื้นที่ทำกิน

1. สร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำขนาดเล็กแล้ว จึงให้มีการขยายพื้นที่ทำกิน หรือจัดที่ดินทำกินให้ราษฎรทั้งชาวไทยภูเขา และชาวไทยพื้นราบ
2. จัดที่ดินทำกินให้ราษฎรแล้ว ยังต้องคำนึงถึงภาวะเศรษฐกิจและสังคม พร้อมทั้งสิ่งแวดล้อมบริเวณใกล้เคียง เช่น มีการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม และการจัดน้ำบริโภค เป็นต้น
3. ฝึกอบรมให้ราษฎรสามารถช่วยตัวเองได้และทำกินให้เป็นหลักแหล่ง เลิกตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยและปลูกฝิ่น
4. จัดระเบียบหมู่บ้านในรูปสหกรณ์ พร้อมทั้งทำการพัฒนาหมู่บ้านในลักษณะโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง เพื่อให้สามารถควบคุมราษฎร ไม่ให้บุกรุกทำลายป่าและล่าสัตว์ป่า
5. จำแนกสมรรถนะของที่ดินให้เหมาะสม ที่ดินที่สามารถทำประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมได้ก็ให้ใช้ทำเกษตรกรรม และพื้นที่ใดที่ไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ ก็ให้มีการรักษาสภาพป่าไว้ โดยให้มีการปลูกป่าโดยใช้ไม้ 3 ชนิด ได้แก่ ไม้สำหรับใช้สอย ไม้ผล และไม้สำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิง

แนวพระราชดำริในด้านการพัฒนาวิจัยด้านป่าไม้

1. ดำเนินการศึกษาวิจัยด้านป่าไม้ ในรูปแบบที่แตกต่างกันตามสภาพท้องถิ่น
2. ทำการศึกษาพัฒนาและวิจัยความสัมพันธ์ของป่าไม้กับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น ป่าไม้/ประมง ในพื้นที่ป่าชายเลน การพัฒนาด้านชลประทานเกี่ยวกับป่าไม้ โดยการจ่ายน้ำตามแหล่งน้ำในช่วงฤดูร้อน (แล้ง) เพื่อให้มีความชุ่มชื้น และทำให้ป่าต้นน้ำลำธารมีความชุ่มชื้นสมบูรณ์ตลอดทั้งปี และปลูกไม้พื้นล่างเสริมเพื่อช่วยลดความรุนแรงของกระแสน้ำในฤดูฝน
3. ศึกษาเกี่ยวกับการป้องกันไฟป่า โดยใช้ระบบเปียก (ความชื้น) เป็นต้น

การดำเนินการตามพระราชดำริต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แล้วย่อมสามารถที่จะแก้ปัญหาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ หากมีการนำแนวทางหรือหลักการของแนวพระราชดำริไปใช้ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติในจุดที่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน และให้มีการปฏิบัติต่อเนื่องตลอดจนให้มีการติดตามประเมินผล

สำหรับงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นงานที่จะต้องดำเนินการอย่างมีระบบแบบแผน และต้องใช้เวลา ตลอดทั้งเทคโนโลยี รวมทั้งงบประมาณและเจ้าหน้าที่ดำเนินการแก้ไข พัฒนา แล้วยังต้องพึ่งพาและแรงสนับสนุน ความร่วมมือ ความเข้าใจของราษฎรที่อยู่ใกล้ชิดทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งราษฎรจะต้องเห็นคุณค่า และความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงจะสัมฤทธิ์ผล

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการตามแนวทางพระราชดำริในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผลประโยชน์ที่จะได้รับส่วนใหญ่มักจะตกอยู่กับพสกนิกร ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร ซึ่งราษฎรเหล่านี้หากมีความเป็นอยู่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีหลักแหล่งในการประกอบอาชีพที่แน่นอน ไม่มีการอพยพเคลื่อนย้ายปัญหาการบุกรุกทำลายป่าเพื่อเอาพื้นที่ทำการเกษตรกรรม อย่างน้อยที่สุดก็สามารถหยุดยั้งได้ หรือจำกัดขอบเขตในการบุกรุกทำลายป่าจากกลุ่มคนเหล่านั้นได้ และหากคนกลุ่มนี้ได้มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเขาจะต้องหวงแหนและช่วยกันดูแลคุ้มครอง เพราะเป็นที่จะให้หรือจะสร้างคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์ต่อชุมชนของเขาเหล่านั้น และประเทศชาติโดยรวมต่อไป

พระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้นั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและให้ประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติเป็นส่วนรวมเป็นอย่างมากทั้งประโยชน์ในระยะสั้นและระยะยาว

ประโยชน์ในระยะสั้น

1. เพิ่มพูนรายได้ โดยสร้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น
2. ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจถึงความสำคัญ และคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้พร้อมทั้งให้ความร่วมมือ

3. ราษฎรได้ถูกจัดให้อยู่เป็นที่เส้นทาง ง่าย และสะดวกต่อการที่รัฐจะทำการสนับสนุนให้ความช่วยเหลือในด้านการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ พร้อมกับมีหลักแหล่งทำกินแน่นอนอันเป็นการหยุดยั้งการทำลายป่าไม้ให้ลดน้อยลง

ประโยชน์ในระยะยาว

1. สิ่งแวดล้อมและสภาพนิเวศน์วิทยาที่อยู่อาศัยดีขึ้น
2. มีสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งคุณภาพชีวิตดีขึ้น ประชาชนในถิ่นทุรกันดารมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น
3. มีน้ำสะอาดที่จะใช้ในการบริโภค และทำการเกษตรกรรมตลอดไป
4. เริ่มมีความหวัง ในการที่จะบำรุงป่าฟื้นคืนสภาพป่าตามธรรมชาติ ตลอดทั้งสัตว์ป่าเพิ่มปริมาณจำนวนมากขึ้นในอนาคต
5. มีแหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเพิ่มมากขึ้น
6. ความเพียงพอในด้านการใช้ไม้ใช้สอยก่อสร้างบ้านเรือนและไม้สำหรับใช้ทำฟืน รวมทั้งไม้ผลที่จะได้เก็บกินในอนาคต
7. ใช้เป็นแม่แบบในการกำหนดนโยบายปฏิบัติและพัฒนา ปรับปรุง แนวทางการดำเนินงานต่อไป
8. ประหยัดงบประมาณทั้งในด้านการป้องกันรักษาป่าไม้และการบำรุงรักษาป่าให้ฟื้นคืนตามธรรมชาติ
9. มีการคมนาคมสะดวก รวดเร็วขึ้น
10. มาตรการในด้านการรักษาความมั่นคงของประเทศดีขึ้น สามารถที่จะรวมและดึงมวลชนให้มีความสามัคคีภายในประเทศ

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ

จากโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จะเห็นได้ว่าทรงให้ความสำคัญกับความสอดคล้องเกื้อกูลกันระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตลอด ความเข้าใจถ่องแท้ถึงธรรมชาติและสภาวะตามธรรมชาติ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของพระองค์นั้นทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลากหลาย โดยเฉพาะในเรื่องของทรัพยากรป่าไม้ และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560)

1. “ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” เป็นแนวคิดของการผสมผสานความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่ไปกับการความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ เพื่อป้องกันมิให้เกษตรกรเข้าบุกรุกทำลายป่าไม้ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ จึงควรให้ดำเนินการปลูกป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง ป่าสำหรับไม้ใช้สอย ป่าสำหรับเป็นไม้ผล และป่าสำหรับเป็นเชื้อเพลิง ป่าหรือสวนป่าเหล่านั้นนอกจากเป็นการกักเก็บและอำนวยประโยชน์ 3 อย่างนั้นแล้ว ป่าไม้นี้ไม่ว่าจะเป็นชนิดใดก็จะอำนวยประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ และคงความชุ่มชื้นเอาไว้ อันเป็นการอำนวยประโยชน์ อย่างที่ 4 ซึ่งเป็นผลพลอยได้

2. “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงวิถีแห่งธรรมชาติ โดยที่ได้พระราชทานแนวคิดที่ว่าบางครั้งป่าไม้ก็เจริญเติบโตขึ้นเองตามธรรมชาติขอเพียงอย่าเข้าไปรบกวนและทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หากปล่อยให้ตามสภาพธรรมชาติชั่วระยะเวลาหนึ่งป่าไม้ก็จะขึ้นสมบูรณ์เอง การระดมปลูกป่าด้วยความไม่เข้าใจ เช่น ปอกเปลือกหน้าดินซึ่งมีคุณค่ามากออกไป และปลูกพันธุ์ไม้ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและระบบนิเวศน์บริเวณนั้น นอกจากต้นไม้ที่ปลูกไว้จะตายโดยไม่ได้ประโยชน์แล้วยังทำลายสภาพแวดล้อมอีกด้วย แนวความคิดที่ลึกซึ้งนี้ จึงเป็นที่มาของคำว่า “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก”

3. “ฝายชะลอความชุ่มชื้น” (Check Dam) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงคิดค้นขึ้นเพื่อเป็นวิธีการในการสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ป่าไม้ด้วยวิธีง่ายๆ และประหยัด และได้ผลดี นั่นคือการสร้างฝายเล็กๆ ให้สอดคล้องไปกับสภาพธรรมชาติ โดยการใช้วัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) มีอยู่ 2 ประเภทคือ ฝายต้นน้ำลำธาร สำหรับกักกระแสน้ำไว้ให้ไหลช้าลง และสามารถซึมลงใต้ผิวดินเพื่อสร้างความชุ่มชื้นในบริเวณนั้น และอีกประเภทหนึ่งคือ ฝายดักตะกอนดินและทรายมิให้ไหลลงสู่แหล่งน้ำเบื้องล่าง ฝายทั้ง 2 ประเภทสามารถสร้างความชุ่มชื้นและชะลอความชุ่มชื้น และระบบวงจรน้ำที่อำนวยประโยชน์แก่การฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพดียิ่ง ดังตัวอย่างที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอตอຍสะแก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

4. “ทฤษฎีใหม่” แนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกประการหนึ่งก็คือ ทฤษฎีในการแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งและการขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรกรกรมโดยการดำเนินการตามแนว “ทฤษฎีใหม่” อันเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ซึ่งมีอยู่จำกัด ให้ก่อประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็มีน้ำไว้ใช้ตลอดปี เป็นการอำนวยประโยชน์ต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปด้วย

บริบททั่วไปของอำเภอเวียงแหง

“เวียงแหง” เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ติดกับชายแดนไทย-เมียนมา ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 150 กิโลเมตร การเดินทางสายหลักใช้ถนนหมายเลข 107 จากตัวเมืองเชียงใหม่ ผ่านอำเภอแม่อริม แม่แตง เชียงดาว แล้วแยกไปตามถนนหมายเลข 1178 ไปบ้านเมืองงาย ก่อนถึงทางแยกแม่จาง-เวียงแหง ไปตามถนนหมายเลข 1322 ระยะทาง 58 กิโลเมตร ที่มีความคดเคี้ยวและลาดชันสูงมุ่งสู่อำเภอเวียงแหง และไปสิ้นสุดถนนสายนี้ที่บ้านหลักแต่ง ตำบลเปียงหลวง ประตูชายแดนสู่สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ประวัติความเป็นมาของอำเภอเวียงแหง

“เวียงแหง” เป็นเมืองๆ หนึ่งในอดีตที่มีการกล่าวถึงในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์องค์อุปถัมภ์ เสด็จจาริกและสั่งสอนโปรดสรรพสัตว์ จนบรรลุถึงเมืองๆ หนึ่ง พระองค์ได้ประทับแรม ณ ยอดเขาเดี่ยวๆ ลูกหนึ่ง พอวันรุ่งขึ้นมีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (ยาง) บ้านแม่ย่างกุ่ม ได้นำข่าน้ำโฆชนาอาหารพร้อมกับแต่งลูกหนึ่งถวายพระพุทธองค์ พระอานนท์ก็นำแต่งลูกนั้นไปปอกเปลือกและผ่าเป็นซีกๆ แล้วทิ้งเปลือกแดงโผลงในลำธาร ซึ่งต่อมามีลำธารแห่งนี้ก็ปรากฏชื่อว่า ลำน้ำแม่แตง ขณะที่พระพุทธองค์ได้เสวยแต่งที่พระอานนท์นำไปถวายนั้นพระทนต์ (ฟัน) ก็กะเทาะออกมา (คำว่า กะเทาะ นี้ภาษาท้องถิ่นใช้คำว่า แหง) ด้วยเหตุนี้เมืองแห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า “เมืองแหง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (บรรยายสรุป อำเภอเวียงแหง, 2562)

และจากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดี บริเวณแอ่งเวียงแหง ยังพบร่องรอยของเมืองโบราณ มีรูปร่างคล้ายเม็ดถั่ว เนื้อที่ประมาณ 126 ไร่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเชียงใหม่ ในปัจจุบันยังพบร่องรอยคูน้ำและคันกำแพงโบราณอยู่บริเวณด้านทิศเหนือ และทิศตะวันออกของหมู่บ้านเวียงแหง และในแอ่งเวียงแหงยังพบร่องรอยวัดร้างมากกว่า 50 วัด โดยเฉพาะวัดป่าสัก ในพื้นที่บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง พบซากฐานเจดีย์ วิหาร ศาลา บนเนื้อที่กว่า 40 ไร่ และห่างออกไปทางด้านทิศเหนือยังพบวัดกำแพงงาม (วัดกำแพงใหม่ หรือวัดป่าไผ่ในปัจจุบัน) พบซากเจดีย์ยอดหัก จึงกล่าวได้ว่า เมืองแหง เคยเป็นเมืองชายแดนล้านนามานานร่วม 200 ปี (ชาติชาย รมสนธิ์ และคณะ, 2546)

และยังเชื่อว่าเมืองแหงในอดีตเคยเป็นเส้นทางการค้าชายสมัยโบราณ และเป็นเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่กรีธาทัพหลวงร่วมแสนคนเลียบผ่านขึ้นมาจากแม่น้ำแตง แล้วทรงตั้งพลับพลาวางกำลังไพร่พลอยู่ในพื้นที่อำเภอเวียงแหงปัจจุบัน เพื่อยกทัพไปตีเมืองอังวะ ผ่านช่องทางหลักแต่ง ตำบลเปียงหลวง ครั้นเสด็จถึงเมืองหาง ฝั่งประเทศเมียนมา ห่างจากชายแดนไทยประมาณ 50 กิโลเมตร พระองค์ทรงล้มป่วย และเสด็จสวรรคต ในเวลาต่อมาได้มีการอันเชิญ

พระบรมศพมาที่อำเภอเวียงแหงชั่วคราว เพื่อรอสมเด็จพระเอกาทศรถ (พระอนุชา) ซึ่งนำทัพแยกไปอีกฝั่งที่อำเภอฝาง ภายหลังกรมศิลปากร ได้มาสืบค้นชำระประวัติศาสตร์แล้ว มีการค้นพบอาวุธโบราณ หอก ดาบ บริเวณพระธาตุแสนไห พระธาตุคู่บ้านคู่มืองของ อำเภอเวียงแหง จวบจนถึงปัจจุบัน

ส่วนในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อสยามเข้ามามีบทบาทในการปกครองล้านนา มีหลักฐานบันทึกที่กล่าวถึงการจัดการหัวเมืองชายแดน ดังเช่นในปี พ.ศ. 2427 กรมหลวงพิชิตปรีชากร ครั้งเสร็จมาจัดการเชียงใหม่ มีรับสั่งให้เจ้าเมืองฝางไปจัดตั้งเมืองเหนือและเมืองแห่งใต้ เพื่อป้องกันชายแดน เป็นต้น จนในที่สุดเมื่อยกเลิกหัวเมืองประเทศราช ล้านนารวมเป็นหนึ่งกับสยาม และมีการกำหนดการปกครองส่วนท้องถิ่น เมืองแหงจึงเป็นตำบลหนึ่งขึ้นกับอำเภอเชียงดาว และในปี พ.ศ. 2472 นายเหง ซาววา ชาวไทใหญ่ ได้รวบรวมพรรคพวกพร้อมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจทำการปราบปรามโจรผู้ร้ายจนสำเร็จ ทางกรมจึงแต่งตั้งให้เป็นกำนันคนแรกของเมืองแหงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เวียงแหง เดิมเป็นตำบลขึ้นอยู่กับอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ สถาปนามิประเทศเป็นท้องที่ทุรกันดารและติดกับชายแดนสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา เป็นเมืองปิด การคมนาคมยากลำบาก ก่อให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการปกครอง พัฒนา และการป้องกันรักษาความสงบเรียบร้อย จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอเวียงแหง เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2524 ประกอบด้วย 2 ตำบล (12 หมู่บ้าน) และมีพระราชกฤษฎีกาตั้งเป็นอำเภอเวียงแหง เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2536 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 110 ตอนที่ 179 ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2536) จากนั้นมีการแยกตำบล/หมู่บ้าน ขึ้นใหม่เพิ่มเติม

การปกครองท้องที่ปัจจุบันประกอบด้วยพื้นที่ 3 ตำบล (23 หมู่บ้าน) โดยมีเทศบาลตำบล 1 แห่ง คือ เทศบาลตำบลแสนไห และ องค์การบริหารส่วนตำบล 2 แห่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแหง และองค์การบริหารส่วนตำบลเปียงหลวง

ตารางที่ 1 จำนวนหมู่บ้านในอำเภอเวียงแหง

ลำดับ	ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน
1	เมืองแหง	12
2	แสนไห	5
3	เปียงหลวง	6

วิสัยทัศน์ อำเภอเวียงแหง

“ผลผลิตปลอดภัย ท่องแดนไกลประวัติศาสตร์ อนุรักษ์ธรรมชาติ วัฒนธรรมชนเผ่า”

คำขวัญ “พระธาตุแสนไหเป็นศรี ประเพณีหลายเผ่า ชมทิวเขาสุดสยาม งามล้ำค่าฟ้าเวียงแหง”

พันธกิจ อำเภอเวียงแหง

1. ด้านสังคม : เสริมสร้างสุขภาพ มีศักยภาพในการทำงาน สร้างชีวิตที่มั่นคง
2. ด้านเศรษฐกิจ : พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ส่งเสริมการผลิต สร้างเศรษฐกิจแบบยั่งยืน
3. ด้านความมั่นคง : สร้างชุมชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้พื้นที่ชายแดน มั่นคงและปลอดภัย
4. ด้านการบริหารจัดการ : ส่งเสริมให้ภาครัฐและส่วนท้องถิ่นมีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี
5. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : รักษาพื้นที่ป่าให้อุดมสมบูรณ์ ลดการบุกรุกทำลายป่าและปัญหาหมอกควัน – ไฟป่า

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอำเภอเวียงแหง

ที่ตั้ง อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 150 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 705 ตารางกิโลเมตร (440,625 ไร่) โดยประมาณ 92 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมดเป็นภูเขาและผืนป่า เขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตอุทยานแห่งชาติ มีส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำกินประมาณ 52 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 43,088 ไร่

อาณาเขต

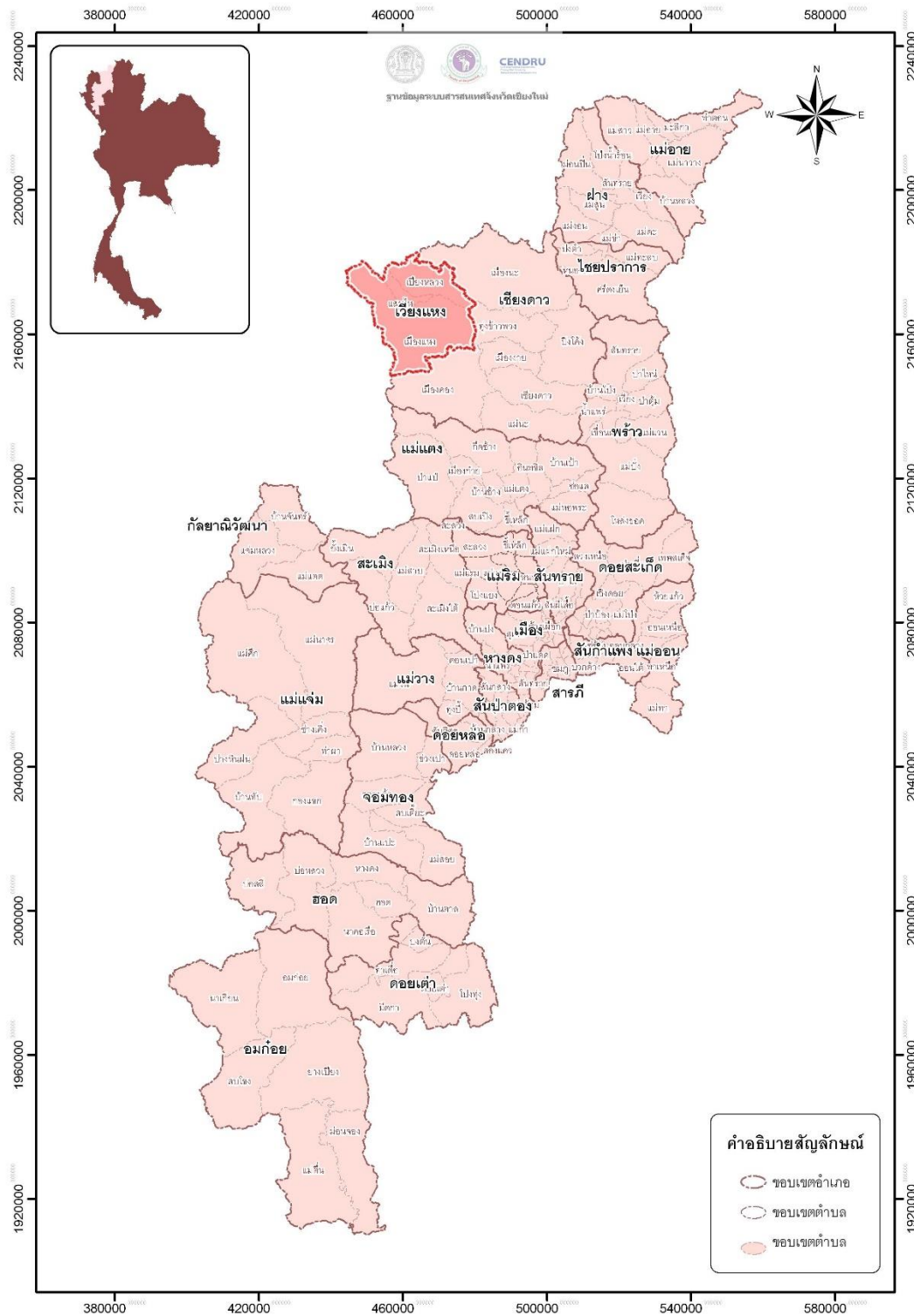
ทิศเหนือ	ติดต่อกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ห่างจากเมืองจ๊อด เมืองทา 10 กิโลเมตร และห่างเมืองตองยี 80 กิโลเมตร
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทาง 26 กิโลเมตร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลเมืองนะ ตำบลเมืองงาย ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอเชียงดาว ประมาณ 70 กิโลเมตร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะทางถึงที่ว่าการอำเภอปาย 52 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงและป่าไม้ ประมาณ 93 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ จัดอยู่ในประเภทคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1A และ 1B ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำลำธาร โดยมีพื้นที่ราบและที่ราบลุ่มแม่น้ำ ลักษณะยาวรีทอดตัวในแนวเหนือ - ใต้ ของอำเภอ มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง ใช้เป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำกิน มีเนื้อที่ประมาณ 7 เปอร์เซ็นต์ หรือประมาณ 50 ตารางกิโลเมตร ความสูงเฉลี่ยประมาณ 750 เมตร จากระดับน้ำทะเล มียอดเขาที่สูงที่สุดคือดอยปังกะลา มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเล 1,905 เมตร

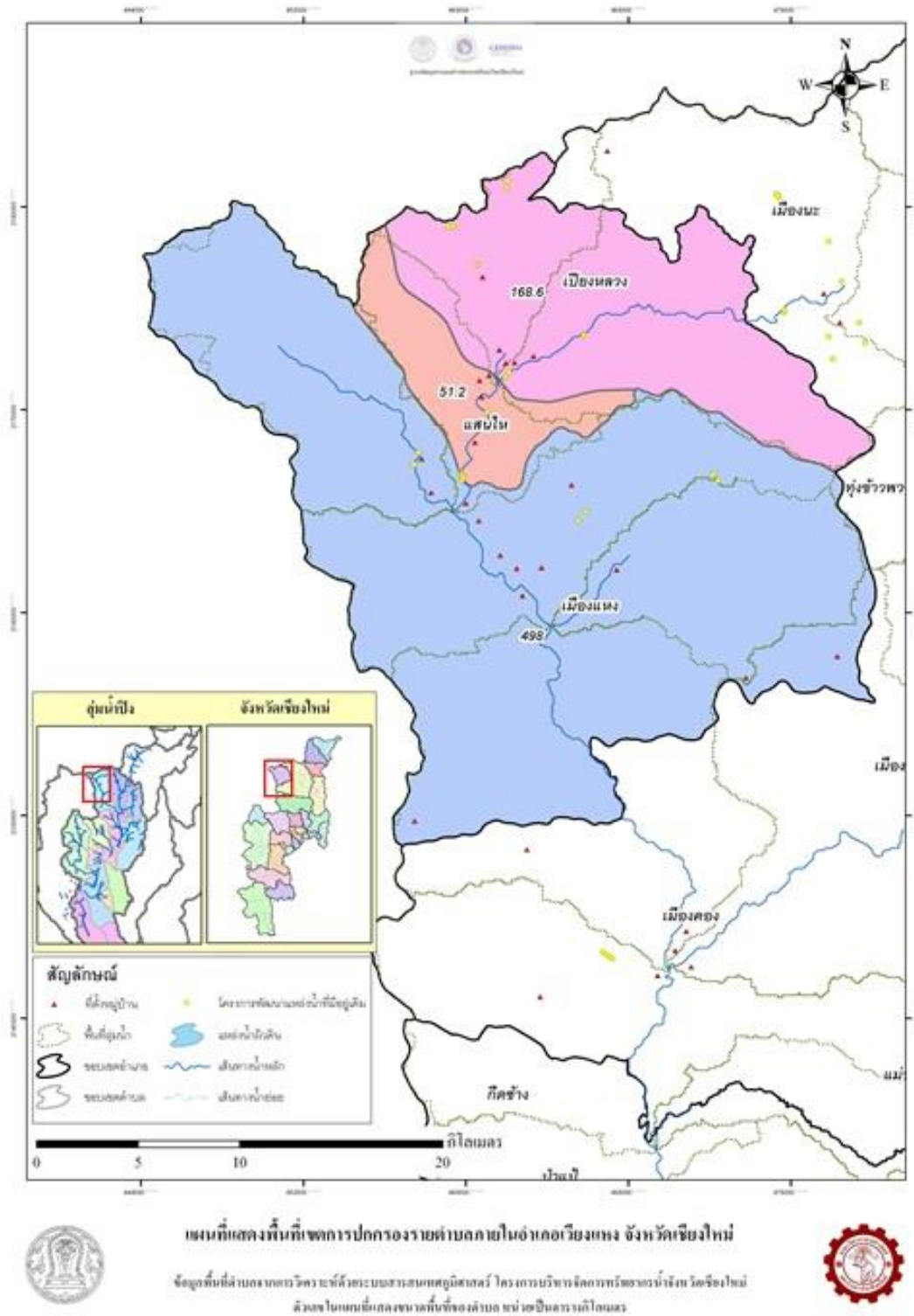
ลักษณะภูมิอากาศ

มีสภาพอากาศเย็นสบาย อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปี 25 องศาเซลเซียส ฤดูฝน จะมีฝนตกชุกสม่ำเสมอและยาวนาน เนื่องจากยังคงมีป่าอุดมสมบูรณ์เป็นจำนวนมาก ประกอบกับป่าในเขตพม่า ที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน ฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-ตุลาคม ของทุกปี เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของอำเภอเวียงแหงเป็นที่สูงและล้อมรอบด้วยภูเขา จึงทำให้มีอากาศหนาวเย็น เป็นช่วงยาวนานเช่นกัน โดยอากาศเริ่มหนาวเย็นตั้งแต่ปลายฤดูฝน คือประมาณเดือนปลายตุลาคม-กุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 5 องศาเซลเซียส ส่วนฤดูร้อนจะมีช่วงค่อนข้างสั้นประมาณ 1 เดือน คือเดือนเมษายน ส่วนความแห้งแล้งจะเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม-เมษายน อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 35 องศาเซลเซียส

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงเขตการปกครองรายอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: http://202.28.24.77/index.php?name=infobase&District_ID=20&themeID=4

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงอาณาเขตของอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: http://202.28.24.77/index.php?name=document&District_ID=21&m=img

ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่ป่าไม้ภายในอำเภอเวียงแหงถือว่ามีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ดูดซับน้ำจากฝนและไหลลงสู่ห้วยน้ำดัง ห้วยแม่ป่อง และห้วยห้องจู้ ซึ่งพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดมีอยู่ประมาณ 564.88 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 80.62 ของพื้นที่ทั้งหมดภายในอำเภอเวียงแหง จัดได้ว่ามีสภาพป่าไม้โดยรวมยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าผลัดใบสมบูรณ์ อยู่บริเวณทิศตะวันตกและทิศตะวันออกต่อเนื่องไปถึงทิศใต้ของพื้นที่ รองลงมาเป็นป่าดิบสมบูรณ์ อยู่บริเวณทิศเหนือต่อเนื่องไปถึงตอนกลางของพื้นที่ และบางส่วนเป็นป่าผลัดใบรอสภาพฟื้นฟู ป่าดิบสมบูรณ์ รอสภาพฟื้นฟู และสวนป่าสมบูรณ์ (ระบบสารสนเทศจังหวัดเชียงใหม่, 2553)

และในระบบฐานข้อมูลของกรมพัฒนาที่ดิน ปี พ.ศ. 2560-2561 อำเภอเวียงแหงมีเนื้อที่รวม 494,175 ไร่ (ค่าตัวเลขได้มาจากการคำนวณด้วยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์) ได้จำแนกประเภทการใช้ที่ดิน ดังนี้

ตารางที่ 2 การใช้ประโยชน์ที่ดินในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ประเภทการใช้ที่ดิน	เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ
พื้นที่ป่า	393,833	79.69
พืชไร่	45,361	9.17
ไร่นา	20,532	4.15
พื้นที่นา	11,799	2.38
พื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง	66,57	1.34
ไม้ผล	66,07	1.33
พืชสวน	,5281	1.06
พื้นที่เบ็ดเตล็ด	2,532	0.51
พื้นที่น้ำ	765	0.15
ไม้ยืนต้น	581	0.11
ทุ่งหญ้าและโรงเรือนเลี้ยงสัตว์	118	0.02
พื้นที่ลุ่ม	109	0.02

ที่มา: ข้อมูลการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน (2560-2561)

สัดส่วนของการใช้ที่ดิน พบว่าลักษณะของการใช้ที่ดินมีสัดส่วนมากที่สุด คือ ป่าไม้ กระจายตัวอยู่ทั่วทั้งพื้นที่ โดยใช้ที่ดินทั้งสิ้น 383,833 ไร่ หรือคิด เป็นร้อยละ 79.69 ของการใช้ที่ดินทั้งหมด รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินทางด้านเกษตรกรรม อยู่บริเวณตอนกลางของพื้นที่ โดยใช้ที่ดินทั้งสิ้น 76,725.84 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 17.52 ของการใช้ที่ดินทั้งหมด และมีแหล่งน้ำอยู่บริเวณตอนกลาง

ทรัพยากรน้ำ

พื้นที่ของอำเภอเวียงแหงอยู่บนลุ่มน้ำหลัก 2 ลุ่มน้ำ คือ 1) ลุ่มน้ำแม่ปิง มีพื้นที่ประมาณ 715.31 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ 447,071 ไร่ โดยอยู่บนลุ่มน้ำสาขาน้ำแม่แตงมากที่สุด มีพื้นที่ 714.30 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ 446,439 ไร่ และมีพื้นที่บางส่วนอยู่บนลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปิงตอนบน และ 2) ลุ่มน้ำสาละวิน มีพื้นที่ 1.65 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ 1,034 ไร่ (ระบบสารสนเทศจังหวัดเชียงใหม่, 2553)

มีลำน้ำที่สำคัญซึ่งมีน้ำไหลตลอดปี ได้แก่

1. ลำน้ำแม่แตง เป็นลำน้ำสายหลักและใหญ่ที่สุด ไหลผ่านพื้นที่ราบของอำเภอจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้
2. ห้วยแม่หาด เป็นลำห้วยขนาดใหญ่ ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรและเป็นแหล่งน้ำสำหรับประปาภูเขาของหลายหมู่บ้าน อยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอ มีน้ำตกแม่หาด เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ
3. ห้วยแม่แตง เป็นลำห้วยขนาดค่อนข้างใหญ่ อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอ
4. ห้วยแม่ฮ่อจู้ เป็นลำห้วยขนาดกลาง ผ่านพื้นที่เกษตรกรรมหลายหมู่บ้าน
5. ลำห้วยเมียง เป็นลำห้วยขนาดกลาง อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอ ใช้ประโยชน์ทางการเกษตร

ทรัพยากรดิน

พื้นที่ของอำเภอเวียงแหง รวมเนื้อที่ 494,175 ไร่ สภาพดินส่วนใหญ่ร้อยละ 89.94 เป็นลักษณะดินในพื้นที่ลาดชันสูง เป็นดินร่วนปนทราย เพราะอยู่ใกล้พื้นที่ริมฝั่งน้ำ และยังมีปริมาณการพังทลายหน้าดินสูง จัดอยู่กลุ่มชุดดินที่ 62 ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ภูเขา ซึ่งมีความลาดชันมากกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ ส่วนดินในพื้นที่ราบลุ่มน้ำมีเพียงร้อยละ 1.64 เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำไหลผ่านตลอดปี ใช้สำหรับการทำการเกษตรในพื้นที่ ที่หมุ่นเวียนได้ทั้งปี ได้แก่ การปลูกข้าว ข้าวกระเทียม พริก ข้าวโพด เป็นต้น

ตารางที่ 3 ประเภทของดินในพื้นที่อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ประเภท	เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ
ดินในพื้นที่ลาดชันสูง	444,494	89.94
ดินในพื้นที่ตอนในเขตดินแห้ง	37,599	7.6
ดินในพื้นที่ราบลุ่ม	8,134	1.64
พื้นที่เปิดเตล็ด	3,947	0.79

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน (2558)

ทรัพยากรแร่

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้สำรวจพบสายแร่ คือแร่ลิกไนต์ ที่บ้านห้วยไคร้ ตำบลเปียงหลวง บ้านมหาธาตุ บ้านปางป้อ ตำบลแสนไห บ้านแม่หาดและบ้านกงลม ตำบลเมืองแหง ซึ่งเป็นแร่ที่มีคุณภาพคุ้มค่าต่อการลงทุนผลิตกระแสไฟฟ้า แต่ทั้งนี้จะต้องมีระบบจัดการควบคุมดูแลด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม อากาศ อีกทั้งความเข้าใจของประชาชนในพื้นที่ซึ่งละเอียดอ่อน

โครงสร้างพื้นฐาน

ถนนสายหลักอยู่จากตัวจังหวัดเชียงใหม่ ใช้ทางหลวงหมายเลข 1107 เชียงใหม่ – ผาง ผ่านอำเภอแม่ริม แม่แตง เชียงดาว แยกที่ กม. 79 เข้าถนนสายเมืองงาย – นาหวาย ถนนทั้งสองสายเป็นถนนลาดยางมาตรฐาน เมื่อแยกเข้าสู่ถนนสายแม่จา - เปียงหลวง ที่ กม. 89 เป็นถนนลาดยางตลอดสาย เส้นทางช่วงนี้เกือบตลอดทั้งช่วงจะคดเคี้ยว (รวม 346 โค้ง) ตัดผ่านไปตามแนวเขา และหุบเขาไปสิ้นสุดที่ช่องทางหลักแต่ง บ้านเปียงหลวง ติดชายแดนพม่า รวมระยะทาง 72 กิโลเมตร จะอันตรายมากในช่วงฤดูหนาวและฤดูฝน ซึ่งจะมีหมอกลงจัด และถนนลื่น มักมีต้นไม้หักโค่นล้มขวางถนน

สำหรับเส้นทางติดต่อกับอำเภอข้างเคียงจะมีอีก 3 เส้นทาง คือ

1. สายบ้านกงลม ถึงบ้านเมืองน้อย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะทาง 25 กิโลเมตร ลาดยางแล้ว 10 กิโลเมตร
2. สายบ้านจอง ถึงตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว ระยะทาง 23 กิโลเมตร เป็นถนนดินลูกรัง และลาดยาง 15 กิโลเมตร
3. สายบ้านห้วยหก ถึงบ้านห้วยน้ำดัง อำเภอแม่แตง ระยะทาง 56 กิโลเมตร เป็นถนนดินลูกรัง

จำนวนประชากร

อำเภอเวียงแหง มี 3 ตำบล (23 หมู่บ้าน) มีประชากร 51,898 คน จำนวน 9,092 ครัวเรือน แยกเป็นชาย 26,059 คน หญิง 25,802 คน ในจำนวนนี้เป็นบุคคลสัญชาติไทย 18,381 คน และไม่มีสัญชาติไทย 33,517 คน

ตารางที่ 4 จำนวนประชากรในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับที่	ตำบล	จำนวน หมู่บ้าน	ชาย	หญิง	ประชากรทั้งหมด
1	เมืองแหง	12	7,858	7,525	15,383
2	เปียงหลวง	6	12,773	12,942	25,715
3	แสนไห	5	5,445	5,335	10,800
	รวม	23	26,059	25,802	51,898

ที่มา: สำนักทะเบียนอำเภอเวียงแหง (พฤษภาคม 2562)

สภาพทางเศรษฐกิจ

พืชเศรษฐกิจหลัก ได้แก่ กระเทียม พริก ข้าวโพด ข้าว ส้ม มะม่วงน้ำดอกไม้ โดยเฉพาะกระเทียมมีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 12,000 ไร่ มีจำนวนพื้นที่และผลผลิตมากที่สุดของจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 2 หมื่นตัน/ปี นารายได้เข้าสู่อำเภอเวียงแหง มากกว่าปีละ 500 ล้านบาท แต่ปัญหาด้านราคาการตลาดกระเทียมยังผันผวน เนื่องจากมีกระเทียมจากต่างประเทศเข้ามาโดยเสรี (WTO) และอีกส่วนหนึ่งลักลอบผ่านด่านศุลกากร ส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถกำหนดกลไกราคาการตลาดได้ บางฤดูกาลขาดทุน

สำหรับพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดประมาณ 33,996 ไร่ แยกเป็น พื้นที่ทำนา 7,118 ไร่ (18.35 %), พื้นที่ปลูกไม้ผล 2,183 ไร่ (3.98 %), พื้นที่ปลูกผัก 1,075 ไร่ (2.40 %), พื้นที่ปลูกพืชไร่ 4,350 ไร่ (3.36%), พื้นที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ 19,269 ไร่ (43.18%)

1. การเกษตร มีพื้นที่เป็นที่ราบตามหุบเขา และที่ราบเชิงเขา เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำแดง และแม่น้ำลำห้วยที่ใช้ในการเกษตรหลายสาย พื้นที่ทำการเกษตร จะเป็นบริเวณที่ราบลุ่มของลำน้ำแม่แดง และลำห้วยต่างๆ หลายสาย พื้นที่ทำการเกษตร และที่อยู่อาศัย

2. การเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรนิยมเลี้ยงสัตว์ เพราะมีสภาพพื้นที่เหมาะสม เนื่องจากมีป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์ โดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงโค กระบือเป็นหลัก ทั้งเพื่อการจำหน่ายและบริโภค

3. การพาณิชย์และการธนาคาร อำเภอเวียงแหง เป็นพื้นที่ทุรกันดารห่างไกลความเจริญ ร้านค้าในอำเภอเป็นร้านค้าย่อย ซึ่งต้องซื้อสินค้าส่วนใหญ่จากอำเภอเชียงดาวและในตัวจังหวัด โดยมีรายละเอียด ดังนี้ 1) สถานีบริการน้ำมัน 3 แห่ง 2) หจก. 7 แห่ง 3) ร้านค้าทั่วไป 74 แห่ง 4) ธนาคาร 2 แห่ง แยกเป็น ธกส. และ ธ.ออมสิน 5) ร้านสะดวกซื้อ 7-11 จำนวน 2 แห่ง

4. พื้นที่ดินของรัฐ แยกได้ดังนี้ 1) ที่ดินสาธารณประโยชน์ที่มีทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ จำนวน 33 แปลง เนื้อที่ 183-3-62 ไร่ 2) ที่ดินราชพัสดุ จำนวน 25 แปลง พื้นที่ 294-0-81 ไร่ 3) ที่ดินรกร้างว่างเปล่า พื้นที่ 15,354-2-64 ไร่ 4) ที่ดินที่มีผู้ถือครอง ได้แก่ นส. ๓ ก. 1,541 แปลง พื้นที่ 5,168-1-54 ไร่ นส. ๓ 42 แปลง เนื้อที่ 282-3-91 ไร่ ใบจอง 94 แปลง พื้นที่ 184-1-37 ไร่ และที่สาธารณประโยชน์ขึ้นทะเบียน 33 แปลง พื้นที่ 213-3-96 ไร่

5. รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 1) ตำบลเมืองแหง จำนวน 2,116 ครัวเรือน รายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 114,635 บาท/ปี รายได้บุคคลเฉลี่ย 53,582 บาท/ปี 2) ตำบลเปียงหลวง จำนวน 3,054 ครัวเรือน รายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 156,118 บาท/ปี รายได้บุคคลเฉลี่ย 65,447 บาท/ปี 3) ตำบลแสนไห จำนวน 847 ครัวเรือน รายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 199,700 บาท/ปี รายได้บุคคลเฉลี่ย 91,578 บาท/ปี (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ระดับอำเภอ ปี พ.ศ. 2562)

กลุ่มชาติพันธุ์

ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ 9 กลุ่ม/เผ่า ได้แก่ คนเมือง, ไทใหญ่, ไทลื้อ, ลีซอ, กะเหรี่ยง, มูเซอ, ปะโอ, ปะหล่อง, จีนฮ่อ จึงเรียกว่าเมือง 9 เผ่า มีการแบ่งเขตกันอยู่เป็นกลุ่มๆ โดยมีหัวหน้ากลุ่มปกครองดูแล อยู่ในความควบคุมของผู้ใหญ่บ้านและส่วนราชการไทย อาศัยอยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน ตำบลต่างๆ ซึ่งสามารถอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน แต่จะมีปัญหาการติดต่อสื่อสารด้านภาษา วัฒนธรรมและประเพณี ของผู้สูงอายุอยู่บ้าง

การศึกษา

มีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษา ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐ จำนวน 1 โรงเรียน
2. โรงเรียนประถมศึกษาของรัฐ จำนวน 9 โรงเรียน
3. โรงเรียนประถมศึกษาของ ทชต. (รร. บ้านสามหมื่น) จำนวน 1 โรงเรียน

นอกจากนี้ยังมีศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา จำนวน 4 ศูนย์ คือ 1) ศศช. บ้านแม่แตง 2) ศศช. บ้านน้ำบ่อใหม่ 3) ศศช. บ้านห้วยหญ้าไซ 4) ศศช. บ้านแปกแซม

การศาสนา

นับถือศาสนาพุทธ มีกลุ่มเล็กๆ ที่นับถือศาสนาคริสต์ ได้แก่ บ้านแม่หาด บ้านป่าไผ่ และบ้านเวียงแหง เป็นบางส่วน มีวัดจำนวน 31 แห่ง, โบสถ์คริสเตียน 4 แห่ง, โรงเรียนพระปริยัติธรรม 1 แห่ง, วัดร้าง 47 แห่ง, พระสงฆ์ 142 รูป และสามเณร 580 รูป

การสาธารณสุข

โรงพยาบาลประจำอำเภอ ขนาด 30 เตียง 1 แห่ง แพทย์ 4 คน ทันตแพทย์ 3 คน เภสัชกร 4 คน พยาบาล 26 คน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข 20 คน อสม. 515 คน, รพ.สตตำบล 3 แห่ง, สถานบริการสาธารณสุขชุมชน 4 แห่ง

การรักษาความสงบเรียบร้อย

อำเภอเวียงแหงมีแนวชายแดนติดต่อกับสาธารณรัฐแห่งสภาพเมียนมา ระยะทาง 30 กิโลเมตร ตามแนวชายแดนมีฐานที่ตั้งกองกำลังชนกลุ่มน้อยของพม่าอาศัยอยู่ คือ กองกำลังทหารว้า และกองกำลังกู้ชาติไทยใหญ่ มีจุดผ่อนปรนชั่วคราว 1 จุด คือ ช่องทางหลักแต่ง บ้านเปียงหลวง หมู่ 1 ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง ซึ่งในอดีตเคยเป็นช่องทางแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภค บริโภค (ไม่ใช่สินค้ายุทธปัจจัย) และจุดผ่อนปรนแห่งนี้ได้ปิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เนื่องจากมีการสู้รบของชนกลุ่มน้อย ปัจจุบันสถานการณ์ได้คลี่คลาย ลดความรุนแรง โดยขณะนี้ทุกฝ่ายอยู่ในระหว่างประสานงานผลักดันให้มีการเปิดจุดผ่อนปรนบ้านหลักแต่งให้กลับมาค้าขายเพื่อเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของประชาชนอีกครั้งหนึ่ง

การดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย บริเวณชายแดน มีชุดปฏิบัติการของทหารจากกองกำลังผาเมือง จำนวน 1 กองร้อย และจากกองร้อย ตชด. ที่ 335 บ้านแม่จา จำนวน 1 หมวด นอกจากนี้ อำเภอเวียงแหงมีกำลังสนับสนุนต่างๆ เช่น

1. มีการจัดตั้งหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.)	23	หมู่บ้าน
2. มีการจัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน (ปชด.)	2	หมู่บ้าน
3. บก.ร้อย อส.อำเภอเวียงแหง มีกำลัง อส.	22	นาย
4. ไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.)	284	คน
5. เยาวชนอาสารักษาดินแดน	114	คน
6. ลูกเสือชาวบ้าน	607	คน
7. กองหนุนเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ (กนช.)	400	คน
8. เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรอำเภอเวียงแหง	52	นาย

ประเพณีและวัฒนธรรม

มีลักษณะวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างคนภาคเหนือกับชนเชื้อสายไทใหญ่กับชนกลุ่มน้อยต่างๆ เช่น กลุ่มจีนฮ่อ กลุ่มชนเผ่าลีซอ ชนเผ่ากะเหรี่ยง โดยยึดถือตามแบบการนับถือศาสนาเป็นหลัก ประเพณีที่สำคัญต่างๆ ได้แก่ 1) ปอยส่างลอง (งานบวชเณรกลุ่มไทใหญ่) 2) ประเพณีสงกรานต์ 3) สรงน้ำพระธาตุแสนไห และพระธาตุองค์อื่นๆ 4) ประเพณีลอยกระทง 5) ประเพณีกินวอ (ประเพณีปีใหม่เต๋นจะคี ของชนเผ่าลีซอ ลาหู่) 6) ประเพณีคริสต์มาส (ชนเผ่ากะเหรี่ยง) 7) ประเพณีวันตรุษจีน (กลุ่มจีนฮ่อ) 8) ปอยซ่มต้อ (กลุ่มไทใหญ่) 9) ประเพณีเลี้ยงฝายและเลี้ยงเมือง 10) ปอยหางน้ำ (กลุ่มไทใหญ่) เป็นต้น

สภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนา

ปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน

1. การคมนาคม ถนนสายหลักของอำเภอเวียงแหง เป็นถนนลาดยางเส้นทางขึ้นเขาคดเคี้ยวและสูงชัน ผิวถนนแคบชำรุดทรุดโทรมไม่เรียบ ทำให้การคมนาคมไม่สะดวกเกิดอุบัติเหตุบ่อยทุกปี เสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้การขนส่งสินค้าต่างๆ ยากลำบาก รวมทั้งการขนส่งสินค้าการเกษตรออกสู่ตลาดมีต้นทุนสูงกว่า อำเภออื่นๆ
2. น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค แม้อำเภอเวียงแหง จะเป็นแหล่งต้นน้ำแม่แตง แต่ยังคงขาดระบบชลประทานที่ดี อาทิ อ่างเก็บน้ำ ฝาย ทำให้ในฤดูแล้งขาดแคลนแหล่งน้ำต้นทุน อีกทั้งหลายหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่สูงและไม่มีระบบประปาภูเขา การขุดเจาะบ่อบาลใช้ต้นทุนสูง รวมทั้งปัญหาการเพิ่มประชากรของคนต่างด้าว ทำให้บางพื้นที่ปริมาณน้ำไม่เพียงพอสำหรับอุปโภคบริโภคในฤดูแล้ง
3. น้ำเพื่อการเกษตร อำเภอเวียงแหงเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำหลายสาย โดยเฉพาะแม่น้ำแตง แต่ไม่มีการเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้งอย่างเพียงพอ ประกอบกับมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชในฤดูแล้งเป็นจำนวนมาก จึงขาดแคลนน้ำเพื่อระบบชลประทานการเกษตรกรรม

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

1. ด้านการเกษตร พื้นที่ราบที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรมีน้อย การปลูกพืชแบบอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ยังต้องอาศัยน้ำฝน การขาดแคลนน้ำในช่วงหลังฤดูฝน ทำให้ผลผลิตตกต่ำ นอกจากนี้การขนส่งที่ยากลำบาก ทำให้ต้นทุนในการผลิตมีราคาสูงกว่าที่อื่น เนื่องจากอัตราค่าขนส่งสูงกว่ามาก พ่อค้าที่ขนมารับซื้อสินค้าจะอ้างความยากลำบากในการขนส่งกดราคาผลผลิต อีกทั้งเกษตรกรส่วนใหญ่จะทำการปลูกกระเทียมหลังจากทำนาปีแล้ว จึงมีผลผลิตกระเทียมจำนวนมาก แต่

ตลาดกระเทียมมีราคาไม่แน่นอนทำให้เกษตรกรเสี่ยงต่อการขาดทุน ตลอดจนเกษตรกรไม่นิยมปลูกไม้ผลเท่าที่ควร เนื่องจากขาดความรู้และมีปัญหาการขนส่งผล

2. ด้านการปศุสัตว์ พบว่าขาดการรวมกลุ่ม ขาดทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ขาดความรู้และพันธุ์ที่ดี
3. ด้านเงินทุนเพื่อประกอบการ เกษตรกรมักจะทำแหล่งเงินทุนนอกระบบ เนื่องจากพื้นที่ถือครองที่ถูกต้องมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม หรือพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ จึงไม่สามารถหาเงินทุนในระบบได้

ปัญหาด้านความมั่นคง

1. การอพยพของผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า เนื่องจากอำเภอเวียงแหงติดกับเขตของชนกลุ่มน้อยชาวไทยใหญ่ ในประเทศพม่า เมื่อมีการกวาดล้างจากรัฐบาลพม่า จึงมีผู้อพยพเข้ามาอาศัยในเขตอำเภอเวียงแหง ซึ่งเป็นภาระในการควบคุมดูแล
2. ปัญหายาเสพติด เนื่องจากมีแหล่งผลิตยาเสพติดแหล่งใหญ่อยู่ในเขตประเทศเพื่อนบ้าน จึงมีการลักลอบใช้อำเภอเวียงแหงเป็นเส้นทางลำเลียงส่งผ่านยาเสพติด
3. ปัญหาผู้ลักลอบหนีเข้าเมือง และสินค้าที่ลักลอบนำเข้า - ออก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ยงยุทธ (2553) ได้ศึกษาโครงสร้างองค์ประกอบของป่า และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนใหม่จัดสรร ตำบลร้องเข็ม อำเภอร่องควาง จังหวัดแพร่ พบว่าลักษณะสภาพป่าชุมชนบ้านใหม่จัดสรรเป็นป่าเต็งรังที่มีสภาพกำลังฟื้นตัว ผ่านการใช้ประโยชน์มาอย่างเข้มข้นและเป็นเวลานาน จากการวางแผนศึกษา ลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบป่า มีการจัดชั้นเรือนยอดของพันธุ์ไม้ 2 ชั้น เรือนยอด การปกคลุมของเรือนยอดเฉลี่ย 98.62 % มีจำนวนชนิดของพันธุ์ไม้ 21 วงศ์ 35 สกุล 40 ชนิด ความหนาแน่นเฉลี่ย 1,963 ต้นต่อเฮกตาร์ มีไม้เต็ง รัง มะขาง และพลวง เป็นไม้เด่นตามลำดับ พื้นที่หน้าตัดของต้นไม้ทั้งหมด 13.55 ตารางเมตรต่อเฮกตาร์ และดัชนีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช โดยวิธีการของ Shannon-Wiener Index มีค่า 2.33 ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่า พบว่าชุมชนใช้ประโยชน์โดยการเก็บหาของป่า จำแนกได้ 9 ประเภท ได้แก่ เห็ด ผักป่า ไม้ไผ่ ผลไม้ป่า ไข่มด ผืนสมุนไพร หน่อไม้ และสัตว์ป่า และจะเก็บหาของป่าในปริมาณเท่าที่ต้องการใช้ประโยชน์เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ซึ่งมีทั้งของป่าที่เก็บได้เฉพาะฤดูกาล เช่น เห็ดต่างๆ ในฤดูฝน ผักหวาน ไข่มดแดง หรือของป่าที่หาเก็บได้ตลอดทั้งปี เช่น ผักหนาม ผักสลิด ผักย่านาง เป็นต้น ส่วนแนวทางในการจัดการป่าชุมชนบ้านใหม่จัดสรรนั้น เน้นเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนเดิมร่วมกับชุมชนใกล้เคียง โดยการปลูกเสริมป่าตามแนวพระราชดำริ คือการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ปลูกพืชอาหารเสริมป่า สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น ทำแนวกันไฟ รวมถึงการแก้ไขกฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชนให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

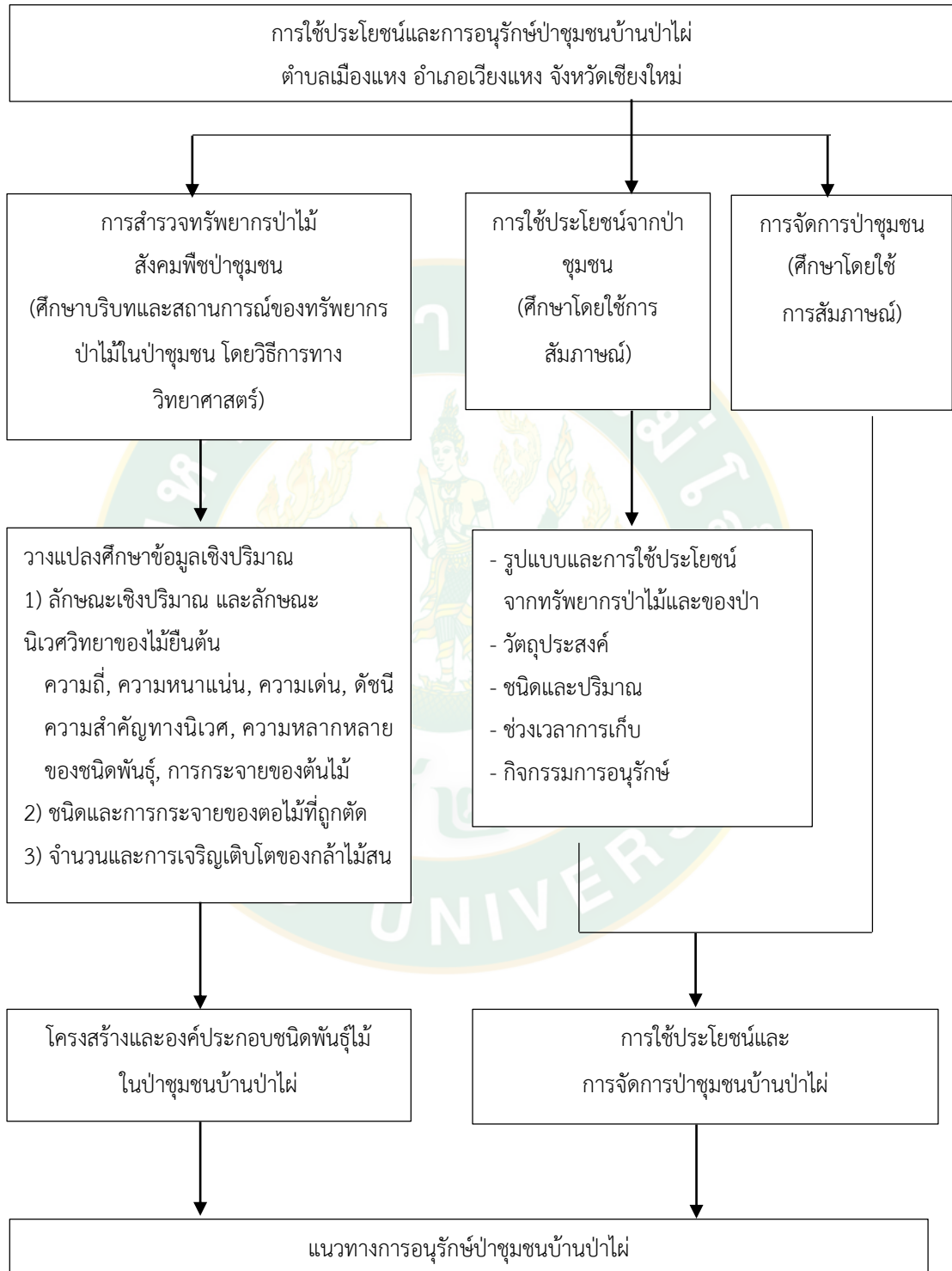
ธีรกันต์ (2555) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่า ค่ายสมเด็จพระบรมราชชนนีอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นที่ทำการของหน่วยงานราชการ กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 33 หมู่ที่ 7 อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาถึงความหลากหลายของชนิดพรรณพืชในป่าเต็งรัง กลุ่มประชากร และลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่า รวมถึงการสร้างกฎ ระเบียบ กติกา และแผนที่ใช้ประโยชน์จากป่าเต็งรัง โดยการเก็บข้อมูลจากการวางแผนตัวอย่างขนาด 40 x 40 เมตร จำนวน 3 แปลง แบ่งแยกตามพื้นที่ที่มีการจัดการไฟป่าที่แตกต่างกัน คือ แปลงที่ 1 ที่มีไฟไหม้ทุกปี แปลงที่ 2 มีการกันไฟป่าทุกปี แปลงที่ 3 มีไฟป่าในบางปี โดยผลการศึกษาพบว่า มีความหนาแน่นของต้นไม้เท่ากับ 392, 508 และ 428 ต้นต่อไร่ตามลำดับ สำหรับขนาดความโตที่ระดับความสูงเพียงอก (DBH) และพื้นที่หน้าตัดรวม พบว่า พื้นที่ที่ไฟเข้าเป็นประจำทุกปี มีขนาด DBH และพื้นที่หน้าตัดต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับ โดยมีค่าเท่ากับ 22.4, 28.8 และ 26.4 เซนติเมตร ตามลำดับ ส่วนค่าของพื้นที่หน้าตัดเท่ากับ 3.01, 3.92 และ 3.39 ตารางเมตรต่อไร่ ตามลำดับ ส่วนความหลากหลายของพันธุ์ไม้ พื้นที่ที่มีไฟป่าเกิดขึ้นบ้างเป็นครั้งคราวมีความหลากหลายของวงศ์และชนิดพันธุ์ไม้สูงกว่าพื้นที่ที่มีไฟเข้าทุกปี และพื้นที่ที่มีการจัดการป้องกันไฟ ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่า มีการใช้ประโยชน์ในช่วงฤดูแล้ง

ต่อเนื่องฤดูฝน เป็นพวกผลผลิตจากสัตว์ป่า ได้แก่ ไข่มดแดง ไข่มแมลงมัน อัง กบ เขียด เป็นต้น ส่วนในฤดูฝนเป็นการเก็บดอกเห็ด ผักหวานป่า ผ่าส้า ทั้งนี้เพื่อการบริโภคในครัวเรือนและนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้เสริม ประชากรกลุ่มตัวอย่างทุกครัวเรือนยังคงพึ่งพิงของป่าในชีวิตประจำวัน ซึ่งได้หาแนวทางการจัดการทรัพยากร คือ การป้องกันการลักลอบตัดไม้ การฟื้นฟูความสมบูรณ์ของแหล่งต้นน้ำลำธาร การใช้สารเคมีเพื่อลดมลภาวะทางน้ำ การจัดการและป้องกันไฟป่า การปลูกต้นไม้เสริมป่า และการปลูกจิตสำนึกเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของทางราชการและของชุมชน

พรพิมล (2556) ได้ศึกษาการถอดบทเรียนความสำเร็จจากกระบวนการจัดการป่าชุมชนของบ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ที่เกิดจากการแก้ไขปัญหาอุทกภัยและภัยแล้งของชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาหลายปี โดยชาวบ้านใช้วิธีหันหน้าเข้ามาปรึกษาร่วมกันเพื่อหาทางออก และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนในการสร้างองค์ความรู้ และดำเนินงานตามแผนการจัดการพบว่า การวางแผนการจัดการป่าชุมชนทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม เกิดจากความเข้มแข็งของผู้นำและความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่มีการทำงานประสานกันอย่างเหนียวแน่น การปลูกฝังแนวคิดให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ สิ่งสำคัญคือการมีระเบียบ กฎเกณฑ์ และแผนจัดการป่าชุมชนที่เกิดจากประสบการณ์จริง และแนวทางแก้ไขตามสภาพจริงของชุมชน มีการวางแผนและแนวทางสู่การปฏิบัติเพื่อรักษาสมบัติส่วนกลางของชุมชน โดยมีผู้สนับสนุนงบประมาณหลัก คือ เครือซีเมนต์ไทย (ลำปาง) และองค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ และความเชื่อตามจารีตประเพณีแต่เดิมนั้นก็มีส่วนช่วยยึดเหนี่ยวของคนในชุมชนไว้ จากกิจกรรมประเพณีของชาวบ้านในแต่ละปี รวมถึงการนำเยาวชนเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกต่อเยาวชนที่จะเป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์เหล่านั้นสืบต่อไป

สำรวย (2556) ศึกษาลักษณะเศรษฐกิจและสังคม ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบบริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงระแนง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดย สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง จำนวน 386 ครัวเรือน พบว่า กลุ่มประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นชายอายุ 51-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 50.62 มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา/ต่ำกว่า คิดเป็นร้อยละ 79.01 ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานเฉลี่ย 38 ปี มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ขนาดที่ดินที่ถือครองเฉลี่ย 13.69 ไร่ การได้รับประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับปานกลาง มีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับมาก ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงระแนง ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพรอง ขนาดพื้นที่ถือครอง จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนแรงงานในครัวเรือน ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน การเป็นสมาชิกเครือข่าย การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับป่าไม้ การมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการได้รับประโยชน์จากป่าไม้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชน บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาองค์ประกอบของชนิดพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ในพื้นที่ที่มีการอนุรักษ์เรื่องการจัดการไฟป่าที่แตกต่างกัน โดยการวางแผนทดลองในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ และการศึกษาบริบท พัฒนาการของป่าชุมชน รวมถึงข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ผ่านการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการทำเวทีชุมชน แล้วนำข้อมูลสรุปผลงานวิจัยนำเสนอต่อชุมชน เพื่อร่วมกันหาแนวทางการใช้ประโยชน์และแนวทางอารอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

พื้นที่ในการทำวิจัย

พื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บริเวณพิกัด 47Q UTM 459851 N 2162805 E ละติจูดที่ 19 องศา 33 ลิปดา 34 พิลิปดา ลองจิจูดที่ 98 องศา 37 ลิปดา 2 พิลิปดา ครอบคลุมเนื้อที่จำนวน 400 ไร่ มีระบบนิเวศป่าเป็นป่าเต็งรังผสมสน (dry dipterocarp forest with pine) อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดอยเชียงดาว อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 700 เมตร มีลำห้วยเล็กๆ แยกมาจากลำน้ำแม่แพม ไหลผ่านบริเวณที่ราบเชิงเขา

ที่ตั้งและอาณาเขตของบ้านป่าไผ่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านกองลม หมู่ที่ 2 ตำบลเมืองแหง
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านเวียงแหง หมู่ที่ 4 ตำบลเมืองแหง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านแม่แพม หมู่ที่ 8 ตำบลเมืองแหง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปเช่นเดียวกับภูมิอากาศโดยรวมของอำเภอเวียงแหง ที่มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี เนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ในฤดูหนาวอุณหภูมิจะไม่หนาวเย็นเท่ากับในเขตภูเขาสูง อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 32.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 20.5 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี 1,200 มิลลิเมตร

ลักษณะดิน

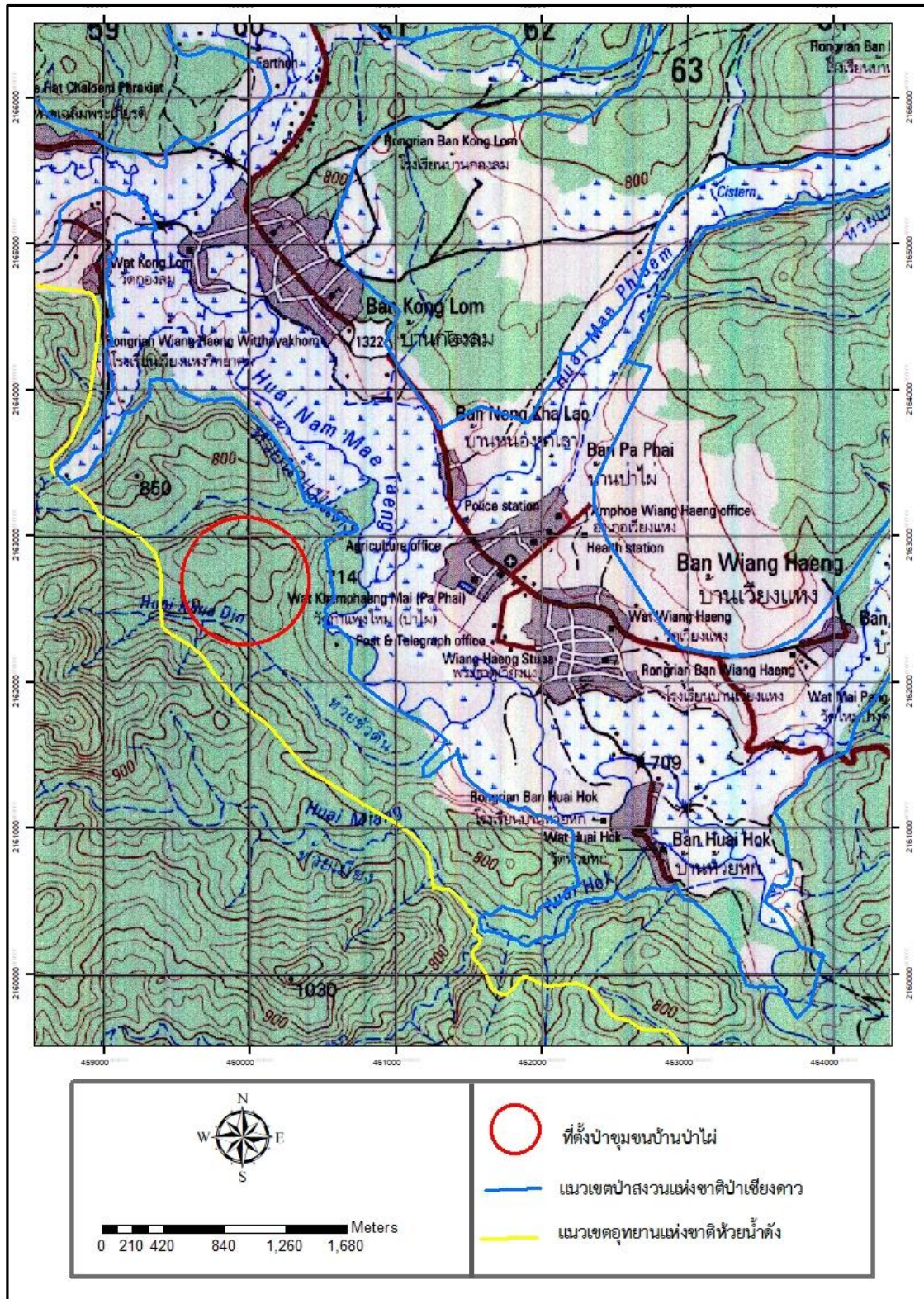
พื้นที่ป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่จัดอยู่ในกลุ่มชุดดินที่ 62 ที่เป็นพื้นที่ลาดชันสูง มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 มีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะของเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติแตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของหินต้นกำเนิดในบริเวณนั้น มักมีเศษหิน ก้อนหินหรือพื้นโผล่กระจายทั่วไป ส่วนใหญ่ยังปกคลุมด้วยป่าไม้ประเภทต่างๆ เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ไม่เหมาะนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เพราะความลาดชันสูง จะเกิดการชะล้างพังทลายสูญเสียหน้าดินหรือเกิดการขาดแคลนน้ำ

ข้อมูลประชากร

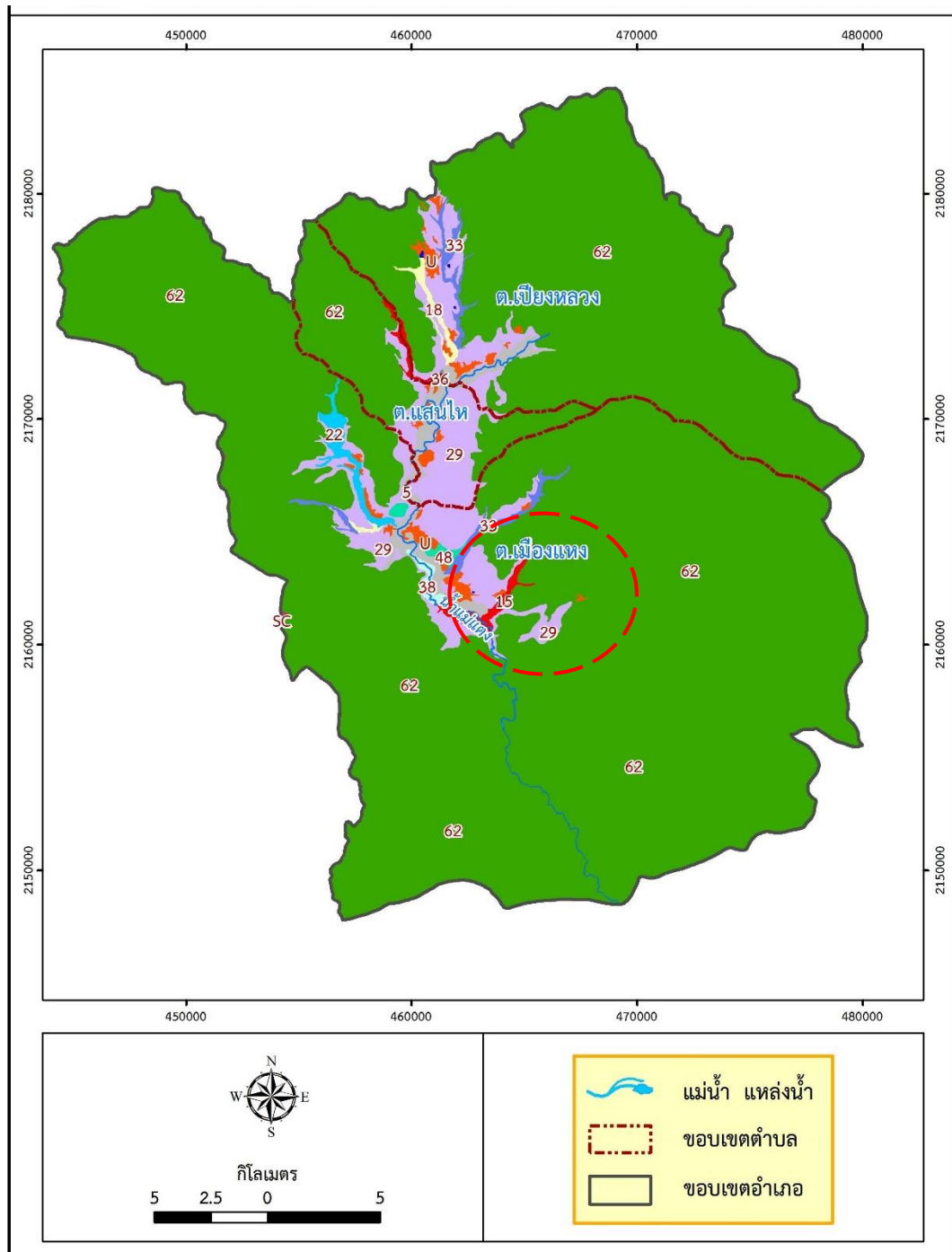
จำนวนรวมประชากรของบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง มีจำนวนประชากรรวม 2,032 คน เป็นชาย 1,035 คน หญิง 997 คน สัญชาติไทย จำนวน 429 คน สัญชาติอื่นๆ (คนไทใหญ่ และกลุ่มชนเผ่า) จำนวน 1,603 คน

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม บนที่ราบลุ่มแม่น้ำแดง มีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ถือเป็นรายได้หลัก ได้แก่ ข้าว กระเทียม ข้าวโพด พริก มันเทศ ถั่วลิสง ผลผลิตที่จำหน่ายสู่ตลาดภายในและภายนอก นอกจากนี้ยังมีอาชีพรับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ

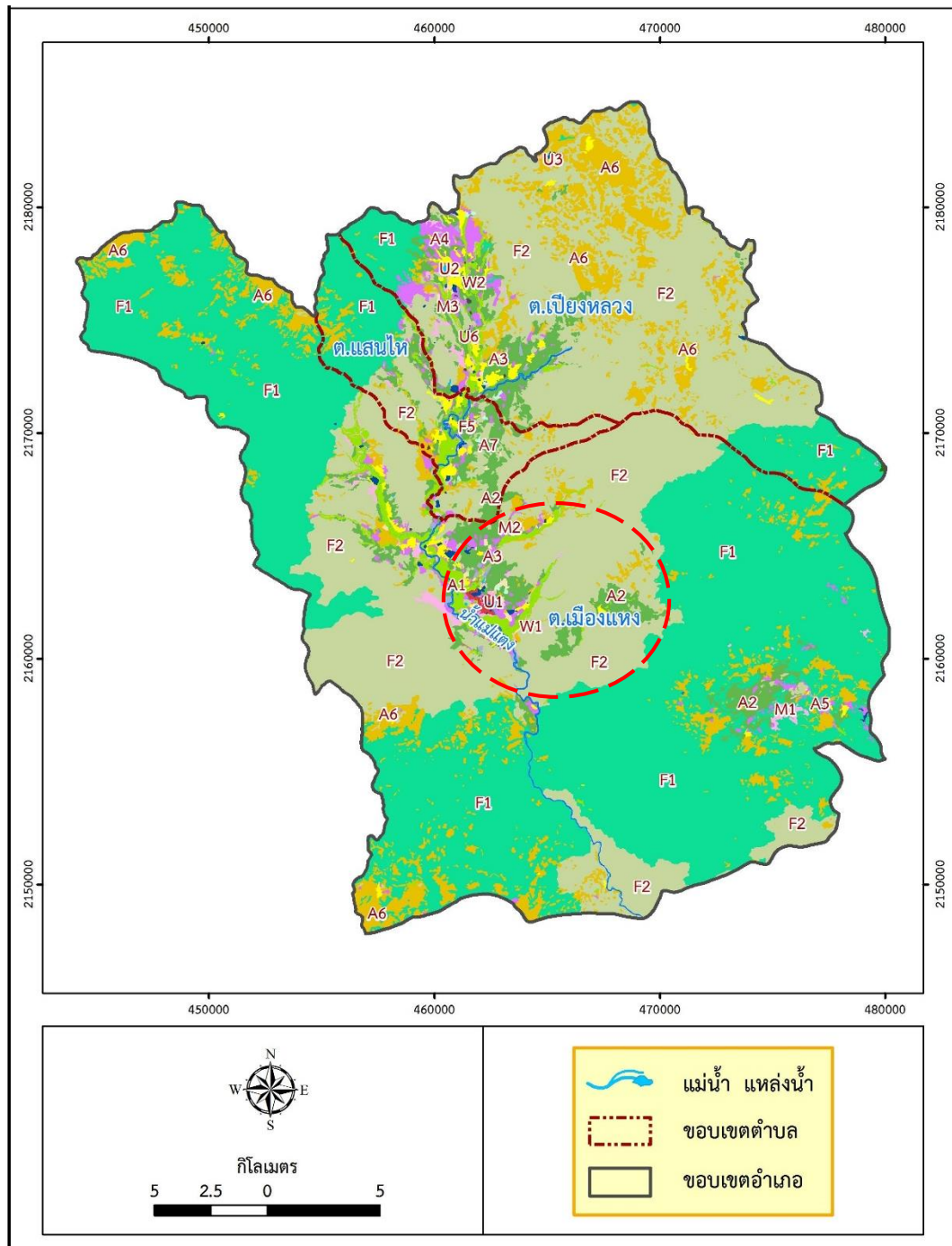
ภาพที่ 4 ที่ตั้งป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 5 แผนที่กลุ่มชุดดินอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน

http://gisinfo.ldd.go.th/cd_land_map.html?land_type=LAND_SOIL&province_id=050&amphur_id=05020&tambol_id=

ภาพที่ 6 แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน

http://gisinfo.ddd.go.th/cd_land_map.html?land_type=LAND_USAGE&province_id=050&amphur_id=05020&tambol_id=

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

อุปกรณ์ในการวางแผน

1. เข็มทิศ
2. เทปวัดระขนาด 30 เมตร
3. เชือกสำหรับวางแผนศึกษา
4. มีด ลวด ค้อน ตะปู
5. แผ่นโลหะหมายเลข (tagged)
6. เทปวัดขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง

อุปกรณ์เก็บข้อมูลภาคสนาม

1. เครื่องมือวัดความสูงต้นไม้
2. เครื่องกำหนดตำแหน่งพิกัดบนพื้นโลก
3. กล้องถ่ายภาพ
4. แผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร มาตราส่วน 1 : 50,000
5. ภาพถ่ายทางอากาศ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาด้านสังคมศาสตร์

1. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านบริบทของพื้นที่ ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มแบบไม่เป็นทางการ เป็นการซักถาม พูดคุย ที่มีการกำหนดประเด็นในการสนทนาไว้ แต่เป็นการพูดคุยอย่างเรียบง่าย เป็นกันเอง ไม่เคร่งครัดกับขั้นตอนและการตอบคำถาม ซึ่งเป็นการดำเนินการในช่วงต้นเพื่อพิจารณาคัดเลือกพื้นที่แบบเจาะจงในการวางแผนตัวอย่าง
3. การสังเกตการณ์ (Observation) ผู้วิจัยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในการสำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ พร้อมกับเจ้าหน้าที่ของสำนักจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน และการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนด้วยการปลูกป่าในวันสำคัญ รวมถึงการร่วมศึกษาดูงานด้านการจัดการป่าชุมชนต้นแบบที่ตำบลผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน

4. การทำเวทีชุมชน หลังจากการทำวิจัยภาคสนามและได้ผลการศึกษา จึงนำสรุปผลการศึกษาเสนอต่อคณะกรรมการป่าชุมชน แกนนำหมู่บ้าน และตัวแทนชาวบ้าน เป็นการคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อหาแนวทางการจัดการและการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

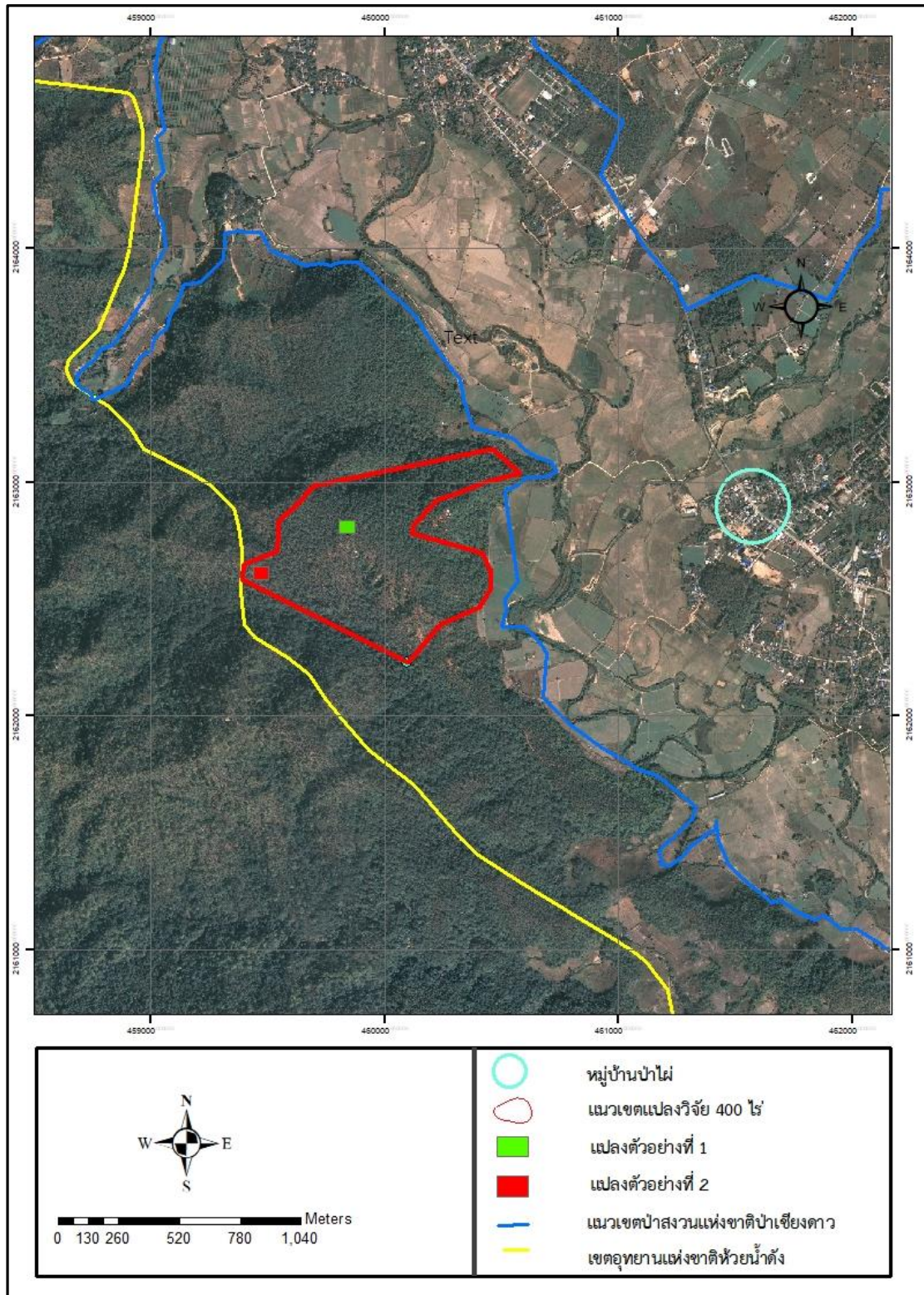
1. **ข้อมูลทุติยภูมิ** เป็นขั้นตอนแรกของการศึกษา เพื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ จากเอกสาร งานวิจัย และข้อมูลด้านบริบททั่วไปของพื้นที่ศึกษา คือ บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

2. **ข้อมูลปฐมภูมิ** เป็นการศึกษาโดยการวางแปลงตัวอย่างในภาคสนาม เป็นการศึกษาข้อมูลในเชิงปริมาณ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

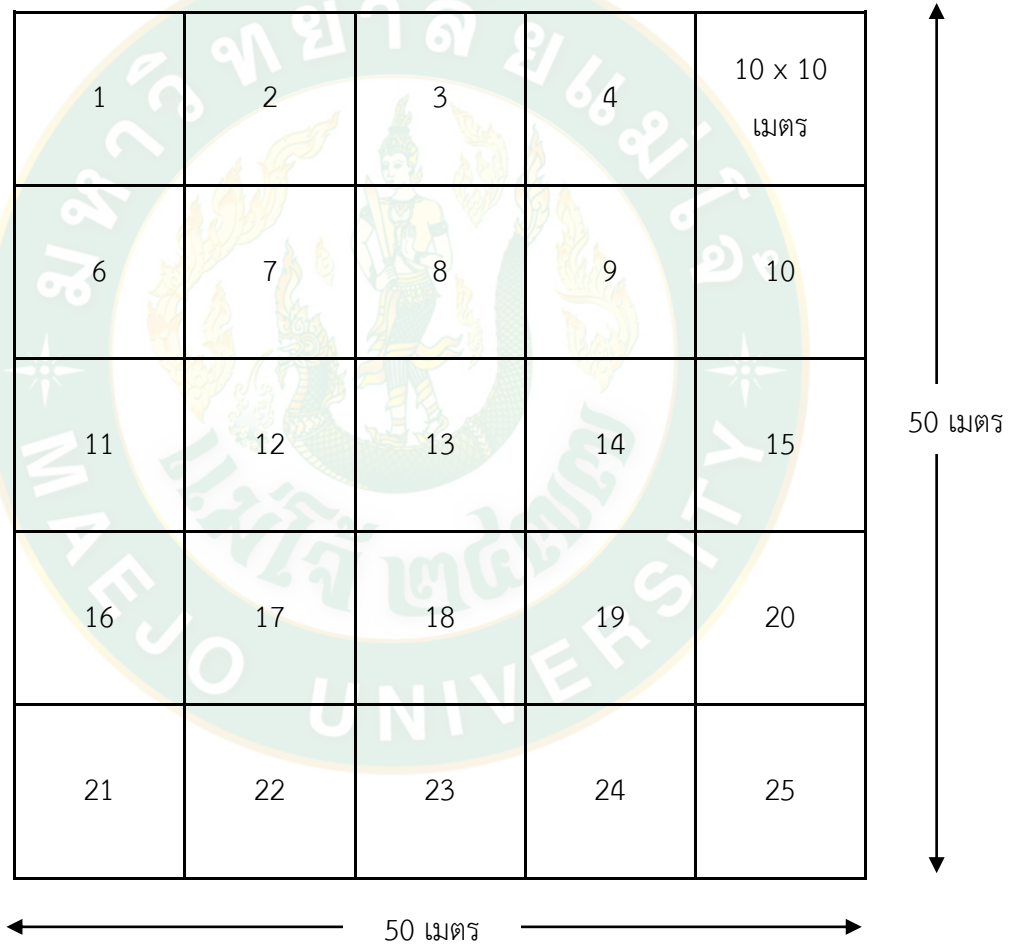
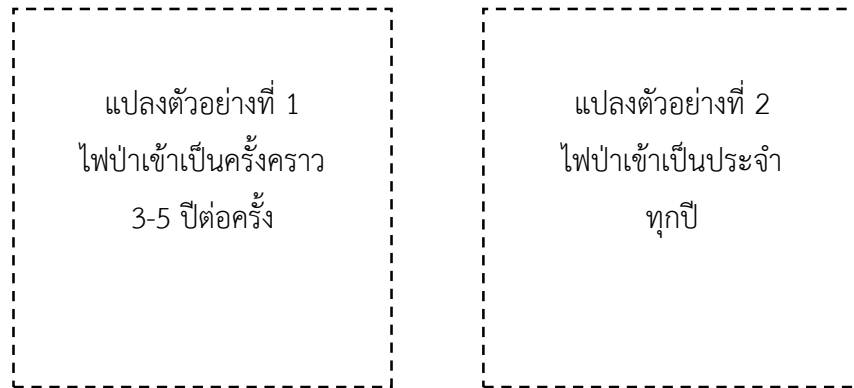
2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านองค์ประกอบของชนิดพันธุ์พืช

2.1.1 การวางแปลงตัวอย่าง

จากการสนทนากลุ่มแบบไม่เป็นทางการกับผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมถึงปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อดำเนินการกำหนดการวางแปลงตัวอย่าง โดยวิธีการสุ่มเลือกพื้นที่ที่เป็นตัวแทนในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ที่เป็นสังคมพืชป่าเต็งรังผสมสน (dry dipterocarp forest with pine) เป็นแปลงตัวอย่างขนาด 50 x 50 เมตร จำนวน 2 แปลง ในพื้นที่ที่มีการอนุรักษ์โดยการจัดการไฟป่าที่แตกต่างกัน กล่าวคือ แปลงตัวอย่างที่ 1 วางแปลงตัวอย่างในพื้นที่ที่มีไฟป่าเข้าเป็นครั้งคราว ประมาณ 3-5 ปีต่อครั้ง จำนวน 1 แปลง และแปลงที่ 2 วางแปลงตัวอย่างในพื้นที่ที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี จำนวน 1 แปลง โดยการสุ่มสำรวจแบบเจาะจงตามความเหมาะสม (ภาพที่ 7) โดยในแปลงตัวอย่างทำการแบ่งเป็นแปลงย่อยขนาด 10 x 10 เมตร จำนวนทั้งสิ้น 25 แปลงย่อย (ภาพที่ 8) แล้วทำการเก็บข้อมูล พร้อมทำการวัดตำแหน่งพิกัดที่ตั้งตามภูมิศาสตร์ (พิกัด UTM) ของที่ตั้งแปลงด้วยเครื่องมือระบุตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) ดังนี้

ภาพที่ 7 แผนที่การวางแปลงตัวอย่างในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

แปลงตัวอย่างขนาด 50 x 50 เมตร

แบ่งแปลงย่อยขนาด 10 x 10 เมตร จำนวน 25 แปลง

ภาพที่ 8 ลักษณะการวางแปลงตัวอย่างในสังคมพืชเต็งรังผสมสน ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

2.1.2 การเก็บข้อมูลไม้ยืนต้น

1) ทำการเก็บข้อมูลไม้ใหญ่ในแปลงขนาด 10 x 10 เมตร โดยทำการวัดไม้ใหญ่ (tree) ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับความสูงเพียงอก 1.30 เมตร (Diameter at Breast Height, DBH) ตั้งแต่ 4.5 เซนติเมตรขึ้นไป หรือขนาดวัดรอบตั้งแต่ 14.1 เซนติเมตร พร้อมบันทึกหมายเลขต้น ชื่อท้องถิ่น ขนาดวัดรอบ และความสูงทั้งหมด

2) ทำการเก็บข้อมูลตอไม้ (stump) ที่เกิดจากการตัดของชาวบ้าน โดยหากเป็นตอไม้ขนาดใหญ่ที่ไม่มีการแตกกอ จะทำการระบุชนิดที่สามารถระบุได้ วัดขนาดเส้นรอบวงของตอบริเวณที่ถูกตัด และบันทึกตำแหน่ง แต่หากเป็นตอไม้ที่ถูกตัดแล้วมีการแตกหน่อขึ้นมา (sprouts) ทำการระบุชนิด วัดขนาดความสูงแขนง (หน่อ) ที่มีความสูงมากที่สุด และนับจำนวนแขนง (หน่อ) ของกอ นั้น

3) ทำการเก็บข้อมูลกล้าไม้สนสองใบ นับจำนวนกล้าไม้สนสองใบ วัดเส้นรอบวงคอราก วัดความสูงจากระดับพื้นดินถึงปลายยอด และบันทึกตำแหน่งของกล้าไม้สนภายในแปลง

4) ทำบัญชีรายชื่อพรรณไม้ที่พบตามลักษณะอนุกรมวิธาน และจำแนกการใช้ประโยชน์ เช่น ไม้โครงสร้างและไม้พื้น การเก็บหาของป่า ไม้ที่ใช้ในพิธีกรรม และการใช้ประโยชน์อื่นๆ เป็นต้น

2.2 การเก็บข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์

จากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในด้านประวัติความเป็นมา พัฒนาการของป่าชุมชน บริบทโดยทั่วไปของชุมชน และเมื่อได้ผลการศึกษาทางด้านองค์ประกอบของชนิดพันธุ์พืชแล้ว ได้ดำเนินการจัดเวทีชุมชนเพื่อนำเสนอผลการวิจัย เป็นการคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อนำไปสู่การหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2563 ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบไปด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้านผู้เก็บหาของป่า และผู้นำหมู่บ้านใกล้เคียง จำนวน 27 คน มีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. นางเฉลิมชัย โปธา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3 บ้านป่าไผ่
2. นางเกียงคำ บุญเป็ง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นายอนุชาติ ครองสมบัติ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
4. นางศุภรัตน์ ปวงแก้ว	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
5. นายทุนจิ่ง จิ่งหลู่	ที่ปรึกษา
6. นายเฉลิมพล โปธา	ที่ปรึกษา
7. นายเสาร์คำ จิ่งหลู่	ประชาชนชาวบ้าน
8. นายสะอาด มุลคำ	กรรมการป่าชุมชน

9. นายพรทิพย์ ใจสุข	กรรมการป่าชุมชน
10. นางจันทร์แก้ว สุวรรณเลิศ	กรรมการป่าชุมชน
11. นายไพรัตน์ กาวินทร	กรรมการป่าชุมชน
12. นายกล้าณรงค์ โปธา	กรรมการป่าชุมชน
13. นายณัฐพล จิ่งหลู่	กรรมการป่าชุมชน
14. นางสุพรรณ จิตตะวันนา	ชาวบ้าน
15. นายอินทอน เขาคำ	ชาวบ้าน
16. นายทาก ดวงผัด	ชาวบ้าน
17. นางอำไพ เตอะป้อ	ชาวบ้าน
18. นายเจริญ กันทะวัน	ชาวบ้าน
19. นายสงวน อินตานี	ชาวบ้าน
20. นายบรรจง บัวแก้ว	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแหง
21. นายสีดา สันนิทา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 บ้านกงลม
22. นางสาวนุชนารถ หล้าใจ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 บ้านกงลม
23. นายสิทธิพล มหาวรรณา	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 บ้านกงลม
24. นายสุทัต เป็งกวน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 บ้านกงลม
25. นายบุญเชิด เกิดสมบัติ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 บ้านเมืองแหง
26. นายสุวัฒน์ ดีแก้ว	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 บ้านเมืองแหง
27. นายบุญโรจน์ พุทธโปธา	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 บ้านเมืองแหง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

1. วิเคราะห์หาค่าดัชนีความสำคัญของพันธุ์ไม้ (importance value index, IVI) ของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดในแปลงตัวอย่าง เพื่อการวิเคราะห์หาชนิดพันธุ์ไม้เด่นที่สามารถนำมาใช้เป็นตัวดัชนีชี้วัด (Indicator) ของแต่ละสังคมพืชได้ โดยเกิดจากผลรวมของค่าความสัมพันธ์ทั้งสามคือ ค่าความถี่สัมพันธ์ (relative frequency) ค่าความเด่นสัมพันธ์ (relative dominance) และค่าความหนาแน่นสัมพันธ์ (relative density) (Whittaker, 1975) ในที่นี้ใช้ค่าดัชนีความหลากหลายของ Shannon–Wiener Index สำหรับการวิเคราะห์และเปรียบเทียบความหลากหลายชนิดระหว่างแปลงศึกษาที่มีการจัดการต่างกัน

ความหนาแน่น

ความหนาแน่นของพันธุ์ไม้ คำนวณค่าความหนาแน่นของต้นไม้ทั้งหมดในพื้นที่แปลงตัวอย่าง โดยใช้ค่าความหนาแน่นสัมพันธ์ (relative density, R.D) จากสูตร

$$\text{ความหนาแน่นสัมพันธ์ (\%)} = \frac{\text{จำนวนต้นของพันธุ์ไม้ชนิดนั้นทั้งหมด}}{\text{จำนวนต้นของพันธุ์ไม้ทุกชนิดรวมกัน}} \times 100$$

ความถี่

ความถี่ ใช้ค่าความถี่สัมพันธ์ (relative frequency, R.F.) จากสูตร

$$\text{ความถี่สัมพันธ์ (\%)} = \frac{\text{ค่าความถี่ของพันธุ์ไม้ชนิดนั้น}}{\text{ผลรวมของค่าความถี่ของพันธุ์ไม้ทุกชนิดรวมกัน}} \times 100$$

ความเด่น

ความเด่นของพันธุ์พืชใช้ค่าความเด่นสัมพัทธ์ (relative dominance, R.Do) จากสูตร

$$\text{ความเด่นสัมพัทธ์ (\%)} = \frac{\text{ผลรวมของพื้นที่หน้าตัดของพันธุ์ไม้ชนิดนั้น}}{\text{ผลรวมของพื้นที่หน้าตัดของพันธุ์ไม้ทุกชนิด}} \times 100$$

สำหรับพื้นที่หน้าตัดของต้นไม้ (BAi) หาได้จากสูตร

$$BAi = \frac{\pi Di^2}{4}$$

เมื่อ BAi = พื้นที่หน้าตัดของพันธุ์ไม้ชนิดที่ i (ตารางเมตร) เมื่อ i = 1, 2,...n
 n = จำนวนชนิดพันธุ์ไม้ทั้งหมด
 D = ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับความสูงเพียงอก (เมตร)

ดังนั้นผลรวมของพื้นที่หน้าตัดของพรรณไม้ทั้งหมดในแปลงตัวอย่างเท่ากับ $\sum_{i=1}^n BAi$

ดัชนีความสำคัญของชนิดพันธุ์ไม้ (Importance Value Index, IVI) คือ ผลรวมของค่าความถี่สัมพัทธ์ ค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์ และค่าความเด่นสัมพัทธ์ ของชนิดพันธุ์ไม้นั้นๆ ในสังคม

ดัชนีความหลากหลายชนิด Shannon - Wiener คำนวณตามวิธีการของ Krebs (1972) ดังนี้

$$H' = - \sum_{i=1}^k pi (\ln pi)$$

Pi = สัดส่วนระหว่างจำนวนต้นไม้ของพันธุ์ชนิด i ต่อจำนวนต้นไม้ทั้งหมด (เมื่อ i = 1, 2, 3,...S)

S = จำนวนชนิดพันธุ์ไม้ทั้งหมดในแปลงศึกษา

Ln = ล็อกการิทึมฐานธรรมชาติ

2. วิเคราะห์เปรียบเทียบการเจริญเติบโตของหน่อที่แตกจากต้นไม้ที่ถูกตัด เป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบการกระจายขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก (diameter at breast height, DBH) ค่าความสูงสูงสุดของหน่อจากตอที่เกิดจากการตัดของแปลงขนาด 50 x 50 เมตร ในแปลงที่มีไฟเข้าเป็นประจำทุกปี และพื้นที่ที่มีไฟป่าเข้าเป็นครั้งคราว โดยใช้ Two-sample Kolmogorov-Smirnov test

3. วิเคราะห์เปรียบเทียบจำนวนกล้าไม้สน ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางต่ำสุด ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางสูงสุด ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเฉลี่ย และความสูงเฉลี่ยของทั้งสองแปลงโดยใช้วิธี Mann-Whiney U test

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

การศึกษาการใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ เป็นการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ การสนทนากลุ่ม และการทำเวทีชุมชน โดยการจำแนกหรือการจัดกลุ่มข้อมูล การเปรียบเทียบเหตุการณ์ ความเชื่อมโยง และวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. การวิเคราะห์ด้านการใช้ประโยชน์จากป่า จากการศึกษาได้แบ่งกลุ่มการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มไม้โครงสร้างและไม้พื้น การเก็บหาของป่า กลุ่มไม้ที่ใช้ในพิธีกรรม และกลุ่มที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ โดยระบุชนิด วิธีการใช้ประโยชน์ และแสดงผลในลักษณะปฏิบัติการใช้ประโยชน์จากป่าในรอบระยะเวลา 1 ปี

2. การวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชน และผลการวิจัยกับหลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รวมถึงข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนบ้านป่าไผ่

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์

การวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ จะได้นำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทพื้นที่ศึกษา โครงสร้างและองค์ประกอบชนิดพันธุ์ไม้ของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ตอนที่ 2 การใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ตอนที่ 1 บริบทพื้นที่ศึกษา โครงสร้างและองค์ประกอบชนิดพันธุ์ไม้ของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

1.1 บริบทของบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตั้งอยู่ในเขตตำบลเมืองแหง ถือเป็นศูนย์กลางของอำเภอเวียงแหง เพราะเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ ตลอดจนหน่วยงานราชการต่างๆ โรงพยาบาลเวียงแหง

บ้านป่าไผ่อยู่ในส่วนการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแหง ซึ่งแบ่งการปกครองเป็น 12 หมู่บ้าน คือ 1) แม่หาด 2) กองลม 3) ป่าไผ่ 4) เวียงแหง 5) ห้วยทก 6) สามหมื่น 7) นามน 8) แม่แพม 9) ปางควาย 10) กองลมใหม่ 11) เลาวู 12) แม่แตะ

ประวัติความเป็นมาของบ้านป่าไผ่

บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ตามคำบอกเล่า ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2493 จากการอพยพครอบครัวของพ่ออุ้ยบุญ แม่อุ้ยดำ ธิดิน และเพื่อนบ้านอีกหลายครอบครัวที่เดินทางมาจากอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อแสวงหาที่ทำกินและที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ พื้นที่หมู่บ้านเดิมมีต้นไผ่ (ไผ่หนาม) ขึ้นเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เรียกชื่อกลุ่มบ้านเรือนที่อยู่อาศัยว่าบ้านป่าไผ่ แรกเริ่มเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านเวียงแหง เพราะจำนวนประชากรมีจำนวนไม่เพียงพอ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2425 เมื่อตำบลเวียงแหงได้แยกการปกครองจากอำเภอเชียงดาว ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเวียงแหง บ้านป่าไผ่จึงแยกจากบ้านเวียงแหง ตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่พร้อมกับบ้านปางควาย หมู่ที่ 9 และบ้านแม่แพม หมู่ที่ 8 โดยมีนายเสาร์คำ จิ่งหลู เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

รายชื่อผู้นำหมู่บ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน

1. นายเสาร์คำ จิ่งหลู่ พ.ศ. 2521-2531
2. นายทงค์ ครองสมบัติ พ.ศ. 2531 (ระยะเวลา 8 เดือน)
3. นายทุนจิ่ง จิ่งหลู่ พ.ศ. 2531-2557
4. นางเฉลิมชัย โปธา พ.ศ. 2557-ปัจจุบัน

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ของบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นพื้นที่ราบ และพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำของอำเภอเวียงแหง ที่ทอดตัวในแนวเหนือ – ใต้ ของอำเภอ ระดับความสูงของพื้นที่ 700 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีแม่น้ำแดง และลำน้ำแม่แพม ไหลผ่านพื้นที่ตลอดทั้งปี สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปเช่นเดียวกับภูมิอากาศโดยรวมของอำเภอเวียงแหง ที่มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี เนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ในฤดูหนาวอุณหภูมิจะไม่หนาวเย็นเท่ากับในเขตภูเขาสูง อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 32.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 20.5 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี 1,200 มิลลิเมตร (www.accuweather.com)

ลักษณะดิน

พื้นที่ป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่จัดอยู่ในกลุ่มชุดดินที่ 62 ที่เป็นพื้นที่ลาดชันสูง มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 มีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะของเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติแตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของหินต้นกำเนิดในบริเวณนั้น มักมีเศษหิน ก้อนหินหรือหินโผล่กระจายทั่วไป ส่วนใหญ่ยังปกคลุมด้วยป่าไม้ประเภทต่างๆ เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ไม่เหมาะนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เพราะความลาดชันสูง จะเกิดการชะล้างพังทลายสูญเสียหน้าดินหรือเกิดการขาดแคลนน้ำ

ลักษณะของแหล่งน้ำ

มีลักษณะของแหล่งน้ำโดยทั่วไป เป็นน้ำผิวดิน มีแม่น้ำแดงเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภค และทำการเกษตร และมีลำน้ำสาขา เช่น ลำน้ำหาด ลำน้ำแตะ ห้วยละ ห้วยเมี่ยง ห้วยไคร้ และลำห้วยเล็กๆ อีกจำนวนมาก เป็นแหล่งต้นน้ำของลำน้ำแดง

ข้อมูลประชากร

จำนวนรวมประชากรของบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง มีจำนวนประชากรรวม 2,032 คน เป็นชาย 1,035 คน หญิง 997 คน ซึ่งแยกตามสัญชาติได้ ดังนี้

ตารางที่ 5 จำนวนประชากรบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ประชากรแยกตามสัญชาติ	ชาย	หญิง	รวม
1. สัญชาติไทย	225	204	429
2. สัญชาติอื่นๆ ที่มีเชื้อไทย/จีน	810	793	1,603
รวม	1,035	997	2,032

ที่มา: สำนักทะเบียน อำเภอเวียงแหง, พฤษภาคม 2562

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมบนที่ราบลุ่มแม่น้ำแดง มีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ถือเป็นรายได้หลัก ได้แก่ ข้าว กระเทียม ข้าวโพด พริก มันเทศ ถั่วลิสง ผลผลิตที่จำหน่ายสู่ตลาดภายในและภายนอก นอกจากนี้ยังมีอาชีพรับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ

ส่วนการเลี้ยงสัตว์ เป็นการเลี้ยงโค กระบือ โดยการเลี้ยงแบบปล่อยเข้าป่าช่วงฤดูเพาะปลูก และนำกลับมาเลี้ยงแบบปล่อยตามทุ่งนาช่วงเวลาที่เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ส่วนการเลี้ยงสุกรนิยมเลี้ยงเป็นคอกขนาดเล็กตามบ้าน ไม่มีการจัดการในระบบฟาร์ม ส่วนการเลี้ยงเป็ด ไก่ เป็นการเลี้ยงแบบปล่อยตามบ้าน ที่สวน หรือไร่

การปกครอง

คณะกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วย

นางเฉลิมชัย โปธา	ผู้ใหญ่บ้าน
นางเกียงคำ บุญเป็ง และ นางศุภรัตน์ ปวงแก้ว	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง
นายอนุชาติ ครองสมบัติ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ
นายบรรจง บัวแก้ว	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแหง
นายจักรพงษ์ จรียา	ผู้นำธรรมชาติ

และคณะกรรมการประกอบด้วย นางวันดี คำมูล, นายณัฐพล จิ่งหลู, นายสะอาด มูลคำ, นางอำไพ เตอะป้อ, นางสาวศรัณย์พร จิ่งหลู, นางพิมพ์า เมธา และนายชาติรี วงศ์จำรัส

ส่วนการบริหารจัดการชุมชนนั้น ใช้ระบบหมวดบ้านหรือคุ้มบ้าน โดยแบ่งออกเป็น 5 หมวด ให้หัวหน้าครัวเรือนเข้าเป็นคณะกรรมการหมวด เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านทุก ครัวเรือน โดยมีรายละเอียดหัวหน้าหมวด ดังนี้

- หมวดที่ 1 นายบุญเป็ง มูลคำ
- หมวดที่ 2 นายทุนจิ่ง จิ่งหลู่
- หมวดที่ 3 นายเริญ กันทะวัน
- หมวดที่ 4 นายสมเพชร ต้าวลาด
- หมวดที่ 5 นายตี้ คำหลี

สถาบันและองค์กรทางศาสนา

ราษฎรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีจำนวนวัดทั้งหมด 3 แห่ง คือ วัดกำแพงใหม่ (ป่าไผ่) วัด พระธาตุนายาง และวัดหนองก้า

วัดป่าสัก เป็นวัดร้างตั้งอยู่ด้านหลังวัดกำแพงใหม่ (วัดป่าไผ่) เนื้อที่ประมาณ 33 ไร่เศษ ชื่อ เดิมไม่ปรากฏ คงเรียกตามสภาพแวดล้อมที่มีต้นสักขึ้นโดยทั่วไป มีขอบเขตแนวกำแพงล้อมรอบ ภายในมีซากวิหาร (ปัจจุบันได้สร้างศาลาทับซากวิหารเดิม) โดยรอบวิหารพบเศษกระเบื้องดินเผาที่ ตกแต่งด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา และลวดลายเรขาคณิต สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัดที่มีความสำคัญ อาจจะเป็นวัดหลวงกลางเวียง จึงต้องมีการตกแต่งให้สมฐานะ ห่างออกไปทางด้านทิศตะวันออกพบ บ่อน้ำ เชื่อว่าเป็นบ่อน้ำที่ใช้สะกดวิญญาณศาสตราอาคมต่างๆ ของคนสมัยโบราณ เมื่อครั้งมีการขุด วางท่อปูนพบว่าก้นบ่อมีดาบโบราณจำนวนหนึ่ง ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ่อน้ำเหล็ก

วัดกำแพงใหม่ (ป่าไผ่) สร้างในบริเวณวัดร้าง (วัดกำแพงงาม) เมื่อประมาณ พ.ศ. 2456 และ เปลี่ยนชื่อเป็นวัดกำแพงใหม่เพื่อให้แตกต่างกัน

วัดสวยต้อง พบเนินดินวางตัวแนวตะวันออก-ตะวันตก และเศษกระเบื้องดินเผาอิฐ

วัดหนองก้า 1 พบซากโบราณสถานเป็นแนวเนินอิฐ วางตัวแนวตะวันออก-ตะวันตก พบใบ เสมาทำด้วยหินควอทไซต์ หินลับ และเศษกระเบื้องดินเผาที่มีลวดลายพันธุ์พฤกษา

วัดหนองก้า 2 อยู่ห่างจากวัดหนองก้า 1 เพียง 10 เมตร พบเนินอิฐ วางตัวแนวตะวันออก- ตะวันตก พบใบเสมาทำด้วยหินควอทไซต์ หินลับ และเศษกระเบื้องดินเผา

วัดพระธาตุนายาง สภาพโดยทั่วไปเป็นป่า พบลักษณะเนินอิฐ และเศษอิฐกระจายอยู่ทั่วไป ปัจจุบันปรับสภาพให้เป็นวัดใหม่ มีการก่อสร้างพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เจดีย์องค์เดิมถูกรื้อด้วยฐานเจดีย์ใหม่ และสร้างวิหารหลังใหม่ คำว่า นายาง แปลว่านาของพวก กะเหรี่ยง (ยาง) ซึ่งปัจจุบันยังเห็นเป็นพื้นที่ไร่นาอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาก่อนขึ้นมายังวัด

พระธาตุนายาง แต่เดิมเรียกว่า กองมูนางคำอ่วย ปัจจุบันคนนิยมเรียกว่า พระธาตุนายาง หรือ พระธาตุดอยนายาง แต่ไม่มีใครรู้ประวัติอันแน่ชัดว่าสร้างในพุทธศักราชใด

มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่เวียงแหงและได้มา ฉันทแตงที่น้ำลำน้ำแห่งหนึ่ง (ต่อมาเรียก ลำน้ำแตง) แล้วเกิดเหตุการณ์หนึ่งขึ้น คือ หินปูน ในพระทนต์ ของพระพุทธเจ้าหลุดออกมา และมีชาวกะเหรี่ยงได้เก็บรักษาเอาไว้แล้วจึงนำมาสร้างเป็นพระธาตุ ในสมัยนั้นมีมหาเศรษฐีในเวียงแหงชื่อ นางคำอ่วย เป็นเจ้าศรัทธาหรือเจ้าภาพในการสร้างถวายเป็น พระธาตุ ชาวกะเหรี่ยงที่มาจากรัฐกะเหรี่ยงในประเทศเมียนมาเป็นผู้ออกสร้าง รูปแบบศิลปะที่ปรากฏจึง คล้ายคลึงกับศิลปะของชาวไทยใหญ่ จึงเรียกพระธาตุดังนี้ว่า “กองมูนางคำอ่วย” หรือบางคนเรียกว่า “พระธาตุนายาง” เพราะคนยาง (กะเหรี่ยง) เป็นผู้สร้าง หรือ “พระธาตุดอยนายาง” เพราะว่าทุ่งนา ที่ติดกับดอยเป็นนาของคนยางหรือกะเหรี่ยงนั่นเอง

ผลิตภัณฑ์ชุมชน

1) กลุ่มตัดเย็บเสื้อบ้านป่าไผ่ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมี 4 ประเภท ได้แก่ ชุดสตรีสำเร็จรูป (พื้นเมือง, สากล), ชุดสตรีไทใหญ่, ชุดเก่าเฝ้า, ชุดนักเรียน 2) กลุ่มจักสานไม้ไผ่ดอกหญ้า 3) กลุ่มเพาะ เห็ดนางฟ้า 4) กลุ่มผลิตขนมจีน 5) กลุ่มถ่านอัดแท่ง 6) กลุ่มทำอาหาร

ประเพณีและวัฒนธรรม

1. ประเพณีตานข้าวใหม่ (ข้าวหลาม, ข้าวจี) จัดขึ้นในช่วงเดือนมกราคม หรือเดือนสี่เป็งของ ทางภาคเหนือ โดยหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว
2. ประเพณีตานหลัวหิงไฟพระเจ้า เป็นประเพณีที่จะทำพร้อมกับการตานข้าวใหม่ โดยนำ ฟืนที่มีกลิ่นหอมมาสุกเป็นกอง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เพราะในช่วงเดือนมกราคมถือเป็นช่วงเข้าสู่ฤดู หนาว ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการถวายกองไฟให้กับพระเจ้า จะเกิดความอบอุ่นในชีวิต
3. ประเพณีแห่ไม้ค้ำ เป็นประเพณีในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยบ้านป่าไผ่จะจัดในวันที่ 17 เมษายนของทุกปี เป็นประเพณีความเชื่อของการนำไม้ไปค้ำต้นโพธิ์ประจำวัด ถือเป็นการค้าชู พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง
4. ประเพณีสงกรานต์ หรือวันขึ้นปีใหม่ของไทย เทศกาลสงกรานต์ของบ้านป่าไผ่ เช่นเดียวกับประเพณีปีใหม่เมืองของคนภาคเหนือโดยทั่วไป โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน เรียกว่า วันสังขารล่อง ในวันที่ทุกบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือนของตนเอง วันที่ 14 เมษายน เรียกว่า วันเนา หรือวันเนา จะห้ามพูดสิ่งที่ไม่ดีที่จะไม่เป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และแต่ละบ้านจะเตรียม ทำอาหารคาวหวานเพื่อนำไปวัดในวันรุ่งขึ้น นอกจากนั้นยังช่วยกันขนทรายเข้าวัดเพื่อก่อเจดีย์ทราย

วันที่ 15 เรียกว่า วันพญาวัน ชาวบ้านจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่ สวยงาม และร่วมกันถวายข้าวปลาอาหารให้กับพระสงฆ์ ทำบุญ ตักบาตร หลังจากนั้นก็จะรดน้ำดำหัวขอพรจากผู้ใหญ่

5. ประเพณีสงกรานต์พระธาตุนายาง บนยอดดอยนายางของบ้านป่าไผ่ ซึ่งเป็นพระธาตุนิเวศน์ใน 7 ดวงของพระธาตุแสนไห พระธาตุนี้มีบ้านคูเมืองของชาวเวียงแหง เป็นพระธาตุที่บูรณะขึ้นใหม่ แทนองค์เดิมที่ชำรุดทรุดโทรม เมื่อปี พ.ศ. 2546 และได้ทำการเฉลิมฉลองในวันที่ 28 เมษายน ของปี นั้น จึงกำหนดเป็นวันสงกรานต์พระธาตุนายางเป็นประจำทุกปี โดยชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญตักบาตร ในช่วงเช้า นิมนต์พระสงฆ์ทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ และตอนบ่ายจะมีการแข่งขันบั้งไฟเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

6. ประเพณีต่างข้าวหอมต่อหลวง (ถวายข้าวมธุปายาส) จัดขึ้นในช่วงเดือน 12 เป็งของภาคเหนือ หรือประมาณเดือนกันยายน อยู่ในช่วงที่ชาวบ้านเสร็จสิ้นจากฤดูเก็บเกี่ยว และเป็นช่วงปลายฝน ผลไม้มีจำนวนมาก ชาวบ้านจึงนำผลไม้ต่างๆ มาแกะสลักอย่างสวยงาม เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และการถวายข้าวหอมต่อหลวงในช่วงเช้าตรู่

7. ประเพณีบวชป่า สิบชะตาป่า เป็นประเพณีที่ชาวบ้านป่าไผ่ร่วมด้วยช่วยกันในการอนุรักษ์ผืนป่าชุมชนในพื้นที่ของวัดร้างป่าสักจำนวน 32 ไร่ เพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกกร่อนครอง เป็นประเพณีที่ชุมชนได้มีการเรียนรู้ร่วมกันในการอนุรักษ์และหวงแหนทรัพยากรของชุมชน จะจัดขึ้นในช่วงวันที่ 12 สิงหาคม ของทุก ๆ ปี เพื่อน้อมถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

8. ประเพณีกินวอ เป็นการเฉลิมฉลองปีใหม่ของลาหู่ (มูเซอ) ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาที่ยอดภูเขาศาตมิตร์ได้กลับมาร่วมงานกันที่บ้านอย่างพร้อมเพรียง จะมีการใช้หมูดำเป็นหลักในการสังเวยและงานฉลอง โดยนำหมูดำไปเซ่นสังเวยต่อเทพเจ้าฮือฮา พร้อมกับข้าวเหนียวหนึ่งกิโลแล้วมาทำให้เหนียวเรียกกันว่า “ข้าวปึก” โดยจะนำข้าวสาลีพันธุ์พื้นเมืองมาแช่แล้วนึ่ง จากนั้นก็ไปตำด้วยครกตำแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วห่อด้วยใบสน เพื่อที่จะสามารถเก็บไว้รับประทานตลอดเทศกาล มีงานฉลองเป็นงานเต้นรำกลางลานที่มีต้นสนประดับด้วยธงทิวสวยงาม

9. ประเพณีดับไฟเทียน หรืองานปอยเทียน บางชุมชนเรียกประเพณีแห่ต้นเกี้ยว เป็นประเพณีของชาวไทใหญ่ ซึ่งจัดขึ้นในช่วงหลังเทศกาลออกพรรษาของทุกปี โดยวันงานจะมีการแห่ต้นเกี้ยวเพื่อนำไปจุดภายในบริเวณวัด กล่าวกันว่าตามความเชื่อของชาวไทใหญ่ ได้มีการอัญเชิญพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานในจองพาราซึ่งชาวบ้านจะสร้างขึ้นไว้ตามบ้านเรือนของตนเองในวันออกพรรษา หลังจากที่พระพุทธองค์ได้เสด็จลงมาโปรดมนุษย์บนโลกแล้ว ชาวบ้านจะได้อัญเชิญพระพุทธองค์ขึ้นสู่สวรรค์ ด้วยการดับไฟเทียนอันถือเป็นวันเสร็จสิ้นงานบุญออกพรรษาของชาวไทใหญ่

กิจกรรมการส่งเสริมให้ประชาชนในหมู่บ้านมีวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง

บ้านป่าไผ่เป็นหมู่บ้านตามโครงการหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ระดับพออยู่พอกิน เฉลิมพระเกียรติ และโครงการบ้านสวยเมืองสุข ประจำปี พ.ศ. 2561 ของอำเภอเวียงแหง โดยมีกิจกรรมดังนี้

1. ส่งเสริมการออมของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
2. ปฏิบัติธรรมนำการออม
3. การคัดแยกขยะในครัวเรือน
4. การสาธิตการดำรงชีวิตแบบพอเพียง
5. การสร้างเสริมระบบการบริหารจัดการชุมชนและเรียนรู้เรื่องการพัฒนาประชาธิปไตย
6. กิจกรรมการจัดการความรู้วิธีการปฏิบัติการพัฒนาหมู่บ้าน

กฎกติกาของสมาชิกชุมชนเข้มแข็ง บ้านป่าไผ่

1. ห้ามยิงปืนในยามวิกาล ประชาชนปรับนัดละ 500 บาท ข้าราชการปรับนัดละ 1,500 บาท
2. ห้ามตัดไม้ในวัดร้าง (ป่าสัก) ฝ่าฝืนปรับนัดละ 1,000 บาท (เส้นผ่าศูนย์กลาง)
3. ห้ามยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด กระทบดำเนินคดีตามกฎหมาย
4. ห้ามดื่มสุราอาละวาด ฝ่าฝืนปรับ 500 บาท
5. ขาดการประชุมและขาดการพัฒนาโดยไม่มีเหตุจำเป็น ปรับครั้งละ 200/ครั้ง/ครอบครัว
6. การลักเล็กขโมยน้อย ฝ่าฝืนปรับ 2 เท่าของราคาสິงของที่ขโมย

1.2 โครงสร้างและองค์ประกอบของสังคมพืชในป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

จากการวางแผนแปลงตัวอย่างขนาด 50 x 50 เมตร จำนวน 2 แปลง และแบ่งเป็นแปลงย่อยขนาด 10 x 10 จำนวน 25 แปลง ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ในพื้นที่ที่มีการอนุรักษ์ในเรื่องของการจัดการความถี่ของไฟ (fire frequency management) ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ แปลงที่ 1 พื้นที่ที่มีไฟป่าเข้าเป็นครั้งคราว 3-5 ปี จำนวน 1 แปลง และแปลงที่ 2 พื้นที่ที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำ จำนวน 1 แปลง เพื่อทำการศึกษาข้อมูลในเชิงปริมาณ ได้แก่ จำนวนชนิดพันธุ์ไม้ ปริมาตร ความหนาแน่น พื้นที่หน้าตัด ความถี่ ความเด่น ดัชนีความสำคัญ ดัชนีความหลากหลาย จำนวนชนิดต่อไม้ที่ถูกตัด จำนวนชนิดต่อไม้ที่ถูกตัดและแตกกอ และจำนวนกล้าไม้สนสองใบ ซึ่งปรากฏผลการศึกษา ดังนี้

1.2.1 ลักษณะเชิงปริมาณและลักษณะทางนิเวศวิทยา

พื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่เป็นสังคมพืชป่าเต็งรังผสมสน จากการศึกษาลักษณะองค์ประกอบของพืชด้วยการสำรวจพันธุ์ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก (DBH) มากกว่า 1 เซนติเมตรขึ้นไป ครอบคลุมวิสัย (habit) ไม้ต้น (Tree, T) และไม้ต้นขนาดเล็ก (Shrubby tree, ST) พบพันธุ์ไม้ทั้งหมด 41 ชนิด 33 สกุล ใน 20 วงศ์ โดยพบว่าพื้นที่ที่มีไฟป่าเข้า 3-5 ปีต่อครั้งมีจำนวนต้นต่อเฮกเตอร์มากกว่าเกือบสองเท่า คือ 2,976 ต้นต่อเฮกเตอร์ ในขณะที่แปลงที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปีเท่ากับ 1,728 ต้นต่อเฮกเตอร์

ในส่วนความหลากหลายของพันธุ์พืช แปลงที่มีไฟป่าเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง มีจำนวนชนิดมากกว่าเท่ากับ 37 ชนิด 28 สกุล 19 วงศ์ ในขณะที่แปลงที่ปล่อยให้ไฟป่าเข้าเป็นประจำพบ 31 ชนิด 28 สกุล 17 วงศ์ และมีขนาดพื้นที่หน้าตัดของแปลงที่มีไฟเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง มีค่าเท่ากับ 17.834 ตารางเมตรต่อเฮกเตอร์ ส่วนแปลงที่ปล่อยให้ไฟเข้าเป็นประจำทุกปี มีค่าพื้นที่หน้าตัดรวมเท่ากับ 17.581 ตารางเมตรต่อเฮกเตอร์ (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 ลักษณะเชิงปริมาณและลักษณะทางนิเวศวิทยาของแปลงตัวอย่างในพื้นที่ป่าชุมชน บ้านป่าไผ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะเชิงปริมาณ	แปลงตัวอย่างที่ 1	แปลงตัวอย่างที่ 2
ก. ลักษณะเชิงพื้นที่		
- ค่าพิกัด x	459841E	459436E
- ค่าพิกัด y	2162794N	2162644N
- ความสูง	430	430
- การจัดการไฟป่า	ไฟเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง	ไฟเข้าเป็นประจำทุกปี
ข. ลักษณะทางนิเวศวิทยา		
- จำนวนชนิด	37	31
- จำนวนสกุล	28	28
- จำนวนวงศ์	19	17
- ดัชนีความหลากหลายชนิด (Shannon–Wiener Index)	2.68	2.27
- จำนวนต้นต่อเฮกเตอร์ (ความหนาแน่น)	2,976	1,728
- พื้นที่หน้าตัดรวม (ตารางเมตรต่อเฮกเตอร์)	17.834	17.581

แปลงตัวอย่างที่ 1 (ไผ่ป่าเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง)

ลักษณะพื้นที่แปลงที่ 1 มีค่าพิกัด UTM 47Q 459841E 2162794N ละติจูดที่ 19 องศา 33 ลิปดา 34 พิลิปดา ลองจิจูดที่ 98 องศา 37 ลิปดา 1 พิลิปดา ความสูง 430 เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นพื้นที่ที่มีไผ่ป่าเข้าเป็นครั้งคราว ประมาณ 3-5 ปีต่อครั้ง เพราะมีการจัดการไผ่ป่าโดยคณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้าน ได้แก่ การทำแนวกันไฟ การเฝ้าระวังไผ่ป่าในฤดูแล้ง และการดับไฟในเขตที่ใกล้ชุมชน ระยะห่างจากเส้นทางการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ประมาณ 20 เมตร เป็นทางเดินเท้าหรือใช้รถจักรยานยนต์ ระยะห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร

จากการสำรวจพันธุ์ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก (DBH) มากกว่า 1 เซนติเมตรขึ้นไป ครอบคลุมวิสัย (habit) ไม้ต้น (Tree, T) และไม้ต้นขนาดเล็ก (Shrubby tree, ST) พบพรรณไม้ทั้งหมด 37 ชนิด 28 สกุล ใน 19 วงศ์ (ตารางที่ 7)

ค่าความสัมพันธ์และดัชนีความสำคัญ

ในแปลงตัวอย่างที่ 1 พิจารณาจากพันธุ์ไม้ 5 อันดับแรก ความหนาแน่นของต้นไม้ที่สำรวจทุกชนิด เท่ากับ 2,976 ต้นต่อเฮกตาร์ โดย พलग (Dipterocarpus tuberculatus) มีค่าความหนาแน่นสัมพันธ์สูงสุด คือ ร้อยละ 34.66 รองลงมาได้แก่ เต็ง (Shorea obtusa) แสลงใจ (Strychnos nux-vomica) รักใหญ่ (Gluta usitata) และก่อแหลม (Lithocarpus magneinii) มีความหนาแน่นสัมพันธ์ ร้อยละ 23.80, 9.32, 8.58 และ 5.52 ตามลำดับ

ซึ่งค่าความถี่สัมพันธ์พบว่า พलग (Dipterocarpus tuberculatus) มีค่าความถี่สัมพันธ์สูงสุด คือ ร้อยละ 9.80 รองลงมาได้แก่ เต็ง (Shorea obtusa) และแสลงใจ (Strychnos nux-vomica) มีค่าความถี่สัมพันธ์ ร้อยละ 9.41 ถัดมาเป็น ก่อแหลม (Lithocarpus magneinii) และรักใหญ่ Gluta usitata มีค่าความถี่สัมพันธ์ ร้อยละ 7.45

สำหรับค่าความเด่นสัมพันธ์ พบว่า พलग (Dipterocarpus tuberculatus) มีค่าความความหนาแน่นสัมพันธ์สูงสุด คือ ร้อยละ 19.62 รองลงมาได้แก่ เต็ง (Shorea obtusa) แสลงใจ (Strychnos nux-vomica) ก่อแหลม (Lithocarpus magneinii) และแข่งกวาดง (Wendlandia paniculata) มีค่าความเด่นสัมพันธ์ ร้อยละ 19.35, 11.15, 7.2, 5.91 ตามลำดับ (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 7 ชนิดพันธุ์ไม้ที่พบในแปลงตัวอย่างที่ 1 พื้นที่ที่มีไฟป่าเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อวงศ์	วิธีย
1	กระมอบ	<i>Gardenia obtusifolia</i> Roxb. ex Hook. f.	RUBIACEAE	ST
2	ก้อฝัะ	<i>Lithocarpus dealbatus</i> (Hook. f. & Thomson ex Miq.) Rehder	FAGACEAE	T
3	ก้อแพะ	<i>Quercus kerrii</i> Craib	FAGACEAE	T
4	ก้อสีเสียด	<i>Quercus poilanei</i> Hickel & A. Camus	FAGACEAE	T
5	ก้อแหลม	<i>Lithocarpus magneinii</i> (Hickel & A. Camus) A. Camus	FAGACEAE	T
6	ก้าว	<i>Tristaniopsis burmanica</i> (Griff.) Peter G. Wilson & J. T. Waterh. var. <i>rufescens</i> (Hance) J. Parn. & NicLugh.	MYRTACEAE	ST
7	เก็ดดำ	<i>Dalbergia cultrata</i> Graham ex Benth.	FABACEAE	T
8	เก็ดแดง	<i>Dalbergia lakhonensis</i> Gagnep.	FABACEAE	T
9	แข่งกวางดง	<i>Wendlandia paniculata</i> (Roxb.) DC.	RUBIACEAE	ST
10	ค้ำหด	<i>Engelhardtia spicata</i> Lechen ex Blume var. <i>colebrookeana</i> (Lindl.) Koord. & Valetton	JUGLANDACEAE	T
11	ค้ำมอกหลวง	<i>Gardenia sootepensis</i> Hutch.	RUBIACEAE	ST
12	เครือแมมด	<i>Dalbergia volubilis</i> Roxb.	FABACEAE	C
13	แครกฟ้า	<i>Heterophragma sulfureum</i> Kurz	BIGNONIACEAE	ST
14	ตะคร้อ	<i>Schleichera oleosa</i> (Lour.) Merr.	SAPINDACEAE	T
15	ตานี่เคย	<i>Craibiodendron stellatum</i> (Pierre) W. W. Sm.	ERICACEAE	ST
16	ตั่วเกลี้ยง	<i>Cratoxylum cochinchinense</i> (Lour.) Blume	HYPERICACEAE	T
17	ตั่วขน	<i>Cratoxylum formosum</i> (Jacq.) Benth. & Hook. f. ex Dyer subsp. <i>pruniflorum</i> (Kurz) Gogelein	HYPERICACEAE	T
18	เต็ง	<i>Shorea obtusa</i> Wall. ex Blume	DIPTEROCARPACEAE	T
19	เต็งหนาม	<i>Bridelia retusa</i> (L.) A. Juss.	PHYLLANTHACEAE	T

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อวงศ์	วิสัย
20	พลวง	<i>Dipterocarpus tuberculatus</i> Roxb.	DIPTEROCARPACEAE	T
21	มะก้อ	<i>Lithocarpus cerifer</i> (Hickel & A. Camus) A. Camus	FAGACEAE	T
22	มะขามป้อม	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	PHYLLANTHACEAE	T
23	มะคังแดง	<i>Dioecrescis erythroclada</i> (Kurz) Tirveng.	RUBIACEAE	ST
24	มะหาด	<i>Artocarpus lacucha</i> Roxb. ex Buch.-Ham.	MORACEAE	T
25	เม่าไขปลาคา	<i>Antidesma ghaesembilla</i> Gaertn.	PHYLLANTHACEAE	T
26	ยมหิน	<i>Chukrasia tabularis</i> A. Juss.	MELIACEAE	T
27	รกฟ้า	<i>Terminalia alata</i> B. Heyne ex Roth	COMBRETACEAE	T
28	รักใหญ่	<i>Gluta usitata</i> (Wall.) Ding Hou	ANACARDIACEAE	T
29	รัง	<i>Shorea siamensis</i> Miq.	DIPTEROCARPACEAE	T
30	สนสองใบ	<i>Pinus latteri</i> Mason	PINACEAE	T
31	สมอไทย	<i>Terminalia chebula</i> Retz. var. <i>chebula</i>	COMBRETACEAE	T
32	แสลงใจ	<i>Strychnos nux-vomica</i> L.	LOGANIACEAE	ST
33	หนามเค็ด	<i>Catunaregam spathulifolia</i> Tirveng.	RUBIACEAE	ST
34	หมีเหม็น	<i>Litsea glutinosa</i> (Lour.) C. B. Rob.	LAURACEAE	T
35	เหมือดคนตัวผู้	<i>Helicia nilagirica</i> Bedd.	PROTEACEAE	T
36	เหมือดโลด	<i>Aporosa villosa</i> (Wall. ex Lindl.) Baill.	PHYLLANTHACEAE	ST
37	แหลบุก	<i>Phoebe lanceolata</i> (Wall. ex Nees) Nees	LAURACEAE	T

ค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา (Importance Value Index, IVI) พบว่า พลวง เป็นไม้เด่น มีค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยาสูงสุดถึง 64.09 รองลงมาได้แก่ เต็ง (*Shorea obtusa*) แสลงใจ (*Strychnos nux-vomica*) ก้อแหลม (*Lithocarpus magneinii*) และรักใหญ่ *Gluta usitata* มีค่าดัชนีความสำคัญเท่ากับ 52.56, 29.14, 21.61, 20.22 ตามลำดับ (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 ชนิดพันธุ์ไม้ จำนวนต้น จำนวนแปลง ความเด่นสัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความถี่สัมพัทธ์ ดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา ในพื้นที่แปลงตัวอย่างที่ 1

ชื่อสามัญ	จำนวนต้น	จำนวนต้น/ ha	จำนวน แปลง	ความเด่น สัมพัทธ์ (%)	ความหนาแน่น สัมพัทธ์ (%)	ความถี่ สัมพัทธ์ (%)	IVI
พลวง	146	25	25	19.62	34.66	9.80	64.09
เต็ง	144	24	24	19.35	23.80	9.41	52.56
แสลงใจ	83	24	24	11.15	8.58	9.41	29.14
ก่อแหลม	54	19	19	7.26	5.52	7.45	20.22
แข่งกวางดง	44	15	15	5.91	0.96	5.88	12.76
รักใหญ่	36	19	19	4.83	9.32	7.45	21.61
มะก่อ	26	10	10	3.49	1.43	3.92	8.85
ก่อผัวะ	24	7	7	3.22	2.07	2.74	8.04
ก่อสีเสียด	24	14	14	3.22	4.45	5.49	13.16
ก้าว	23	9	9	3.091	1.53	3.52	8.15
เหมือดโลด	22	13	13	2.96	1.49	5.10	9.54
เก็ดดำ	18	11	11	2.41	0.93	4.31	7.66
คำมอกหลวง	15	9	9	2.01	0.13	3.52	5.68
หนามเค็ด	12	7	7	1.61	0.15	2.74	4.50
เก็ดแดง	11	5	5	1.48	0.18	1.96	3.61
ก่อแพะ	8	5	5	1.075	0.22	1.96	3.26
ตะคร้อ	7	2	2	0.94	1.71	0.79	3.43
ตัวขน	7	4	4	0.94	0.06	1.57	2.56
รัง	6	5	5	0.80	0.15	1.96	2.92
มะคังแดง	4	3	3	0.544	0.38	1.18	2.09
รกฟ้า	4	3	3	0.54	0.22	1.18	1.93
ตัวเกลี้ยง	3	3	3	0.40	0.02	1.176	1.598
สนสองใบ	3	3	3	0.40	0.32	1.18	1.90
หมีเหม็น	3	1	1	0.40	0.36	0.39	1.15
เต็งหนาม	2	1	1	0.27	0.00	0.39	0.67

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ชื่อสามัญ	จำนวนต้น	จำนวนต้น/ ha	จำนวน แปลง	ความเด่น สัมพัทธ์ (%)	ความหนาแน่น สัมพัทธ์ (%)	ความถี่ สัมพัทธ์ (%)	IVI
มะหาด	2	8	2	0.27	0.02	0.78	1.07
สมอไทย	2	8	2	0.27	0.01	0.78	1.07
แหลบุก	2	8	1	0.27	0.032	0.39	0.69
กระมอบ	1	4	1	0.13	0.01	0.39	0.53
ค่าหุด	1	4	1	0.13	0.77	0.39	1.30
เครือแมด	1	4	1	0.13	0.07	0.39	0.59
แครกฟ้า	1	4	1	0.13	0.02	0.39	0.55
ตาฉี่เคย	1	4	1	0.13	0.05	0.39	0.58
มะขามป้อม	1	4	1	0.13	0.00	0.392	0.53
เม่าไข่ปลา	1	4	1	0.13	0.04	0.39	0.57
ยมหิน	1	4	1	0.13	0.23	0.39	0.76
เหมือดคนตัวผู้	1	4	1	0.13	0.07	0.39	0.59
รวม	744	100	25	100	100	100	300

พื้นที่หน้าตัด

ค่าความหลากหลายชนิดตามรูปแบบของ Shannon – Wiener index of species diversity เท่ากับ 2.68 โดยมีจำนวนต้นทั้งหมด 2,976 ต้นต่อเฮกแตร์ และมีพื้นที่หน้าตัดรวม 17.834 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ โดยมีไม้วงศ์เด่นตามขนาดพื้นที่หน้าตัด (basal area) ใน 5 วงศ์แรก คือกลุ่มไม้วงศ์ยาง (Dipterocarpaceae) มากที่สุด เท่ากับ 10.453 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ รองลงมา ได้แก่ ไม้วงศ์ก่อ (Fagaceae) 2.440 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์, ไม้วงศ์มะม่วง (Anacardiaceae) 1.662 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์, ไม้วงศ์แสลงใจ (Loganiaceae) 1.530 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ และไม้วงศ์ตะคร้อ (Sapindaceae) 0.304 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ ตามลำดับ (ตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 พื้นที่หน้าตัด แยกตามรายวงศ์ ในแปลงตัวอย่างที่ 1 ที่มีไฟป่าเข้า 3-5 ปีต่อครั้ง

ลำดับที่	ชื่อวงศ์	ผลรวมของพื้นที่หน้าตัด (ตารางเมตร)	จำนวนต้น ต่อเฮกแตร์
1	Dipterocarpaceae	10.453	1184
2	Fagaceae	2.440	544
3	Anacardiaceae	1.662	144
4	Loganiaceae	1.530	332
5	Sapindaceae	0.304	28
6	Rubiaceae	0.292	304
7	Phyllanthaceae	0.275	104
8	Myrtaceae	0.273	92
9	Fabaceae	0.210	120
10	Juglandaceae	0.137	4
11	Lauraceae	0.069	20
12	Pinaceae	0.057	12
13	Combretaceae	0.042	24
14	Meliaceae	0.042	4
15	Hypericaceae	0.013	40
16	Proteaceae	0.012	4
17	Ericaceae	0.009	4
18	Bignoniaceae	0.004	4
19	Moraceae	0.003	8
	รวม	17.834	2,976

แปลงตัวอย่างที่ 2 (ไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี)

แปลงตัวอย่างที่ 2 ค่าพิกัด UTM 47Q 459436E 2162644N ละติจูดที่ 19 องศา 33 ลิปดา 29 พิลิปดา ลองจิจูดที่ 98 องศา 36 ลิปดา 47 พิลิปดา ความสูง 430 เมตรจากระดับน้ำทะเล ระยะทางห่างจากแปลงตัวอย่างที่ 1 ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 400 เมตร เป็นแปลงที่เกิดไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านไม่ได้มีการจัดการเรื่องของไฟป่า เพราะอยู่ห่างจากเส้นทางเดินสัญจร เข้าถึงยาก

จากการสำรวจพันธุ์ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก (DBH) มากกว่า 1 เซนติเมตรขึ้นไป ครอบคลุมวิสัย (habit) ไม้ต้น (Tree, T) และไม้ต้นขนาดเล็ก (Shrubby tree, ST) พบพรรณไม้ทั้งหมด 31 ชนิด 28 สกุล ใน 17 วงศ์ (ตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 องค์ประกอบของชนิดพันธุ์ไม้ในแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อวงศ์	วิสัย
1	ก้อสี่เสียด	<i>Quercus poilanei</i> Hickel & A. Camus	Fagaceae	T
2	ก้อผัวะ	<i>Lithocarpus dealbatus</i> (Hook. f. & Thomson ex Miq.) Rehder	Fagaceae	T
3	กางขี้มอด	<i>Albizia odoratissima</i> (L. f.) Benth.	Fabaceae	T
4	ก้าว	<i>Tristaniopsis burmanica</i> (Griff.) Peter G. Wilson & J. T. Waterh. var. <i>rufescens</i> (Hance) J. Parn. & NicLugh.	Myrtaceae	ST
5	เก็ดดำ	<i>Dalbergia cultrata</i> Graham ex Benth.	Fabaceae	T
6	แข่งกวางดง	<i>Wendlandia paniculata</i> (Roxb.) DC.	Rubiaceae	ST
7	ค้ำมอกหลวง	<i>Gardenia sootepensis</i> Hutch.	Rubiaceae	ST
8	ไคร้มัด	<i>Glochidion acuminatum</i> Müll. Arg. var. <i>siamense</i> Airy Shaw	Phyllanthaceae	ST
9	ตะคร้อ	<i>Schleichera oleosa</i> (Lour.) Merr.	Sapindaceae	T
10	ตาฉี่เคย	<i>Craibiodendron stellatum</i> (Pierre) W. W. Sm.	Ericaceae	ST
11	ตัวเกลี้ยง	<i>Cratoxylum cochinchinense</i> (Lour.) Blume	Hypericaceae	T
12	ตัวขน	<i>Cratoxylum formosum</i> (Jacq.) Benth. & Hook. f. ex Dyer subsp. <i>pruniflorum</i> (Kurz) Gogelein	Hypericaceae	T

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพฤกษศาสตร์	ชื่อวงศ์	วิสัย
13	เต็ง	<i>Shorea obtusa</i> Wall. ex Blume	Dipterocarpaceae	T
14	เต็งหนาม	<i>Bridelia retusa</i> (L.) A. Juss.	Phyllanthaceae	T
15	ประดู่ป่า	<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz	Fabaceae	T
16	พลวง	<i>Dipterocarpus tuberculatus</i> Roxb.	Dipterocarpaceae	T
17	มะก้อ	<i>Lithocarpus cerifer</i> (Hickel & A. Camus) A. Camus	Fagaceae	T
18	มะคังแดง	<i>Dioecrescis erythroclada</i> (Kurz) Tirveng.	Rubiaceae	ST
19	<i>Artocarpus lacucha</i> Roxb. ex Buch.-Ham.	Moraceae	T	
20	เม่าไข่ปลา	<i>Antidesma ghaesembilla</i> Gaertn.	Phyllanthaceae	T
21	รกฟ้า	<i>Terminalia alata</i> B. Heyne ex Roth	Combretaceae	T
22	รักใหญ่	<i>Gluta usitata</i> (Wall.) Ding Hou	Anacardiaceae	T
23	สนสองใบ	<i>Pinus latteri</i> Mason	Pinaceae	T
24	สนสามใบ	<i>Pinus kesiya</i> Royle ex Gordon	Pinaceae	T
25	แสลงใจ	<i>Strychnos nux-vomica</i> L.	Loganiaceae	ST
26	หนามเค็ด	<i>Catunaregam spathulifolia</i> Tirveng.	Rubiaceae	ST
27	หมีเหม็น	<i>Litsea glutinosa</i> (Lour.) C. B. Rob.	Lauraceae	T
28	หว่าซี่แพะ	<i>Syzygium cumini</i> (L.) Skeels	Myrtaceae	T
29	เหมือดคนตัวผู้	<i>Helicia nilagirica</i> Bedd.	Proteaceae	T
30	เหมือดโลด	<i>Aporosa villosa</i> (Wall. ex Lindl.) Baill.	Phyllanthaceae	ST
31	เหมือดหอม	<i>Symplocos racemosa</i> Roxb.	Symplocaceae	ST

ตารางที่ 11 ชนิดพันธุ์ไม้ จำนวนต้น จำนวนแปลง ความเด่นสัมพัทธ์ ความหนาแน่นสัมพัทธ์ ความถี่สัมพัทธ์ ดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา ในพื้นที่แปลงตัวอย่างที่ 2

ชื่อสามัญ	จำนวนต้น	จำนวน ต้น/ha	จำนวน แปลง	ความเด่น สัมพัทธ์ (%)	ความ หนาแน่น สัมพัทธ์ (%)	ความถี่ สัมพัทธ์ (%)	IVI
พลวง	108	432	24	25	58.73	16.90	100.63
ก้าว	108	432	20	25	4.98	14.08	44.06
เต็ง	64	256	14	14.81	9.22	9.86	33.90
เหมือดโลด	38	152	17	8.80	1.48	11.97	22.25
ก่อสีเสียด	23	92	11	5.32	0.64	7.75	13.71
สนสองใบ	1	4	1	0.23	11.09	0.704	12.03
รักใหญ่	12	48	6	2.78	1.94	4.22	8.94
ตะคร้อ	18	72	3	4.17	2.22	2.11	8.50
รกฟ้า	8	32	7	1.85	1.21	4.93	7.99
สนสามใบ	1	4	1	0.23	4.03	0.70	4.97
ตาฉี่เคย	5	20	5	1.16	0.29	3.52	4.97
แข่งกวาดง	5	20	4	1.18	0.61	2.82	4.59
แสลงใจ	8	32	3	1.85	0.41	2.11	4.37
เหมือดหอม	4	16	4	0.92	0.10	2.81	3.84
ก่อฝั้วะ	4	16	2	0.92	0.32	1.40	2.66
เก็ดดำ	3	12	2	0.69	0.28	1.40	2.38
มะหาด	2	8	2	0.46	0.32	1.40	2.19
เม่าไข่ปลา	2	8	2	0.46	0.30	1.40	2.17
หนามเค็ด	2	8	2	0.46	0.06	1.41	1.93
มะคังแดง	3	12	1	0.69	0.39	0.70	1.79
เต็งหนาม	2	8	1	0.46	0.567	0.70	1.73
ประดู่ป่า	1	4	1	0.23	0.27	0.70	1.20
มะก้อ	2	8	1	0.46	0.03	0.70	1.20
ค้ำมอกหลวง	1	4	1	0.23	0.15	0.70	1.09
หว่าซี่แพะ	1	4	1	0.23	0.13	0.704	1.07
ตัวขน	1	4	1	0.23	0.08	0.704	1.02
เหมือดคนตัวผู้	1	4	1	0.23	0.07	0.70	1.00

ตารางที่ 11 (ต่อ)

ชื่อสามัญ	จำนวน ต้น	จำนวนต้น/ ha	จำนวน แปลง	ความเด่น สัมพัทธ์ (%)	ความ หนาแน่น สัมพัทธ์ (%)	ความถี่ สัมพัทธ์ (%)	IVI
ไคร้มัด	1	4	1	0.23	0.02	0.70	0.96
กางขี้มอด	1	4	1	0.23	0.01	0.70	0.95
ตัวเกลี้ยง	1	4	1	0.23	0.00	0.70	0.94
หมีเหม็น	1	4	1	0.23	0.00	0.70	0.94
รวม	432	1728	25	100	100	100	300

ค่าความสัมพันธ์และดัชนีความสำคัญ

ในแปลงตัวอย่างที่ 2 พิจารณาจากพันธุ์ไม้ 5 อันดับแรก ความหนาแน่นของต้นไม้ที่สำรวจทุกชนิดเท่ากับ 1,728 ต้นต่อเฮกแตร์ โดย พलग (Dipterocarpus tuberculatus) มีค่าความหนาแน่นสัมพัทธ์สูงสุด คือ ร้อยละ 58.73 รองลงมาได้แก่ สนสองใบ (Pinus latteri) เต็ง (Shorea obtusa) ก้าว (Tristaniopsis burmanica) และสนสามใบ (Pinus kesiya) มีความหนาแน่นสัมพัทธ์ร้อยละ 11.09, 9.22, 4.98 และ 4.98 ตามลำดับ

ซึ่งค่าความถี่สัมพัทธ์พบว่า พलग (Dipterocarpus tuberculatus) มีค่าความถี่สัมพัทธ์สูงสุด คือร้อยละ 16.90 รองลงมาได้แก่ ก้าว (Tristaniopsis burmanica) เหมือดโลด (Aporosa villosa) เต็ง (Shorea obtusa) และก่อสีเสียด (Quercus poilanei) ซึ่งมีค่าความถี่สัมพัทธ์ร้อยละ 14.08, 11.97, 9.86 และ 7.75 ตามลำดับ

สำหรับค่าความเด่นสัมพัทธ์ พบว่า พलग (Dipterocarpus tuberculatus) และก้าว (Tristaniopsis burmanica) มีค่าความเด่นสัมพัทธ์สูงสุด คือ ร้อยละ 25 รองลงมาได้แก่ เต็ง (Shorea obtusa) เหมือดโลด (Aporosa villosa) และก่อสีเสียด (Quercus poilanei) มีค่าความเด่นสัมพัทธ์ร้อยละ 14.81, 8.80, และ 5.32 ตามลำดับ

ค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยา (Importance Value Index, IVI) พบว่า พलग เป็นไม้เด่น มีค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยาสูงสุดเท่ากับ 100.63 รองลงมาได้แก่ ก้าว (Tristaniopsis burmanica) เต็ง (Shorea obtusa) เหมือดโลด (Aporosa villosa) และ ก่อสีเสียด (Quercus poilanei) มีค่าดัชนีความสำคัญเท่ากับ 44.06, 33.90, 22.25, 13.71 ตามลำดับ (ตารางที่ 11)

พื้นที่หน้าตัด

ค่าความหลากหลายชนิดตามรูปแบบของ Shannon – Wiener index เท่ากับ 2.27 โดยมีจำนวนต้นทั้งหมด 1,728 ต้นต่อเฮกแตร์ และมีพื้นที่หน้าตัดรวม 17.581 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ โดยวงศ์เด่นตามขนาดพื้นที่หน้าตัด (basal area) รวม 5 วงศ์แรก พบกลุ่มไม้วงศ์ยาง (Dipterocarpaceae) มากที่สุด 11.947 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ รองลงมาได้แก่ ไม้วงศ์สน (Pinaceae) ไม้วงศ์หว่า (Myrtaceae) ไม้วงศ์มะขามป้อม (Phyllanthaceae) และไม้วงศ์ตะคร้อ (Sapindaceae) มีพื้นที่หน้าตัดเท่ากับ 2.659, 0.899, 0.418 และ 0.391 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ตามลำดับ (ตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 พื้นที่หน้าตัดในแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี

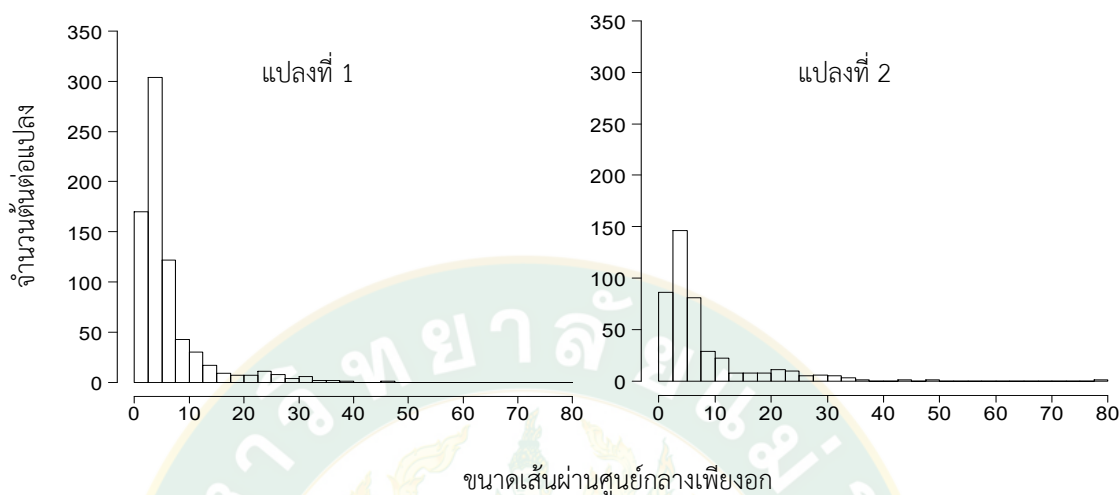
ลำดับที่	ชื่อวงศ์	ผลรวมของพื้นที่หน้าตัด (ตารางเมตร)	จำนวนต้นต่อ เฮกแตร์
1	Dipterocarpaceae	11.947	688
2	Myrtaceae	0.899	436
3	Phyllanthaceae	0.418	172
4	Fagaceae	0.175	116
5	Sapindaceae	0.391	72
6	Anacardiaceae	0.340	48
7	Rubiaceae	0.214	44
8	Combretaceae	0.213	32
9	Loganiaceae	0.072	32
10	Fabaceae	0.099	20
11	Ericaceae	0.051	20
12	Symplocaceae	0.018	16
13	Pinaceae	2.659	8
14	Moraceae	0.056	8
15	Hypericaceae	0.016	8
16	Proteaceae	0.012	4
17	Lauraceae	0.001	4
	รวม	17.581	1,728

การวิเคราะห์เปรียบเทียบความหนาแน่นของต้นไม้ จะพบว่าแปลงที่มีการป้องกันไฟและอาจเกิดไฟป่าบ้างเป็นครั้งคราวประมาณ 3-5 ปีต่อครั้ง ซึ่งเมื่อเกิดไฟป่าชาวบ้านจะช่วยกันดับไฟ จะมีจำนวนต้นมากกว่าแปลงที่มีไฟไหม้ประจำทุกปี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อีริกานต์ (2555) ศึกษาผลของการจัดการไฟป่าและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพของป่าเต็งรัง ค่ายสมเด็จพระบรมราชชนนี อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยเปรียบเทียบแปลงที่มีไฟทุกปี กับมีไฟไหม้เป็นครั้งคราว จะมีต้นไม้ 2,675 และ 2,450 ต้นต่อเฮกแตร์ ตามลำดับ

นอกจากนี้ ค่าดัชนีความหลากหลายตามรูปแบบของ Shannon-Wiener index ก็เป็นไปได้ในทิศทางเดียวกันอีกด้วย กล่าวคือ แปลงที่มีไฟไหม้เป็นครั้งคราวจะมีค่าสูงกว่า นอกจากนี้ สาโรจน์ และคณะ (2555) ซึ่งศึกษาความหลากหลายชนิดพันธุ์ไม้และการสะสมคาร์บอนในป่าเต็งรังที่มีไฟป่าและไม่มีไฟป่า บริเวณสถานีวนวัฒนวิจัยอินทิล จังหวัดเชียงใหม่ ก็ได้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับการศึกษาในครั้งนี้เช่นกัน

อย่างไรก็ดี ระบบนิเวศป่าเต็งรัง หรือป่าเต็งรังผสมสน เป็นระบบนิเวศป่าที่มีต้องการไฟป่าเพื่อรักษาระบบนิเวศของป่าชนิดนี้ไว้ การจัดการที่เหมาะสมโดยการให้ความรู้แก่ชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ในทางตรงกันข้ามถ้าปล่อยให้ไฟเกิดขึ้นโดยปราศจากการควบคุมไฟจะทำลายสังคมพืชให้แคระแกร็นและอาจกลายเป็นป่าทุ่งในที่สุด (Cooling, 1968; สันต์ และคณะ, 2534) เพราะป่าเต็งรังเป็นสังคมป่าที่มีไฟป่าเป็นตัวกำหนด ในการคงชนิดพันธุ์ในสังคมพืชและการทดแทนของพืช แต่ถ้าป่าเต็งรังถูกทำลายอย่างสิ้นเชิงจะต้องใช้เวลา 60 ปี เพื่อการฟื้นฟูสภาพ (gap phase) ใช้เวลา 62 ปี ในการพัฒนา (building phase) และใช้เวลาอีก 122 ปี ในการเจริญเติบโตและพัฒนาเป็นป่าที่สมบูรณ์ (Dhanmanonda, 1994)

1.2.2 ข้อมูลของการกระจายต้นไม้ตามขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก

ภาพที่ 9 แผนภาพแสดงการกระจายของต้นไม้ตามขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก

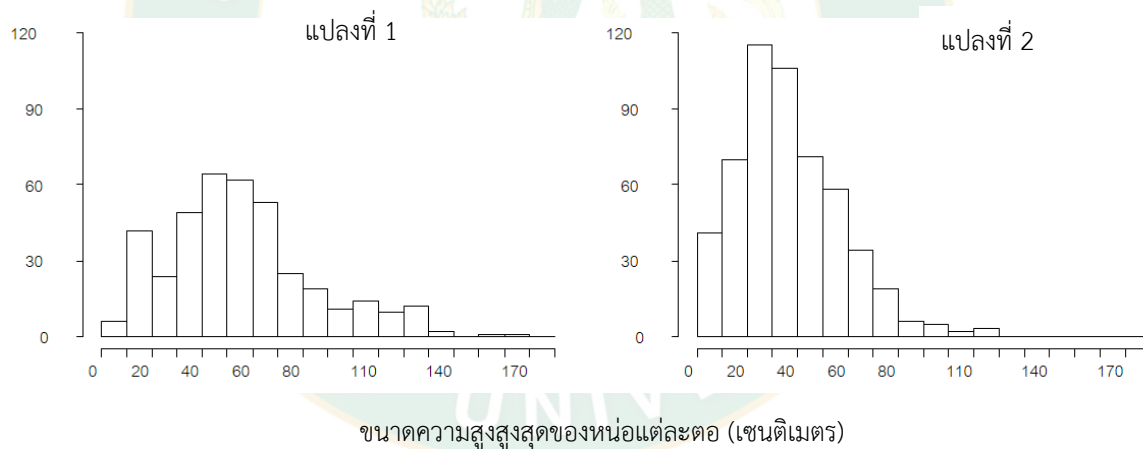
การกระจายของจำนวนต้นไม้ตามชั้นขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก (ภาพที่ 9) ของแปลงตัวอย่างที่ 1 (ด้านซ้าย) และแปลงตัวอย่างที่ 2 (ด้านขวา) โดยมีลักษณะการกระจายของจำนวนต้นไม้แตกต่างกัน (Two-sample Kolmogorov-Smirnov test, $D = 0.11552$, $p\text{-value} = 0.001359$)

เมื่อพิจารณาการกระจายของชั้นขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอกที่น้อยกว่า 20 30 40 50 60 70 และ 80 เซนติเมตร พบว่ามีความแตกต่างกันทั้งสองพื้นที่ ($p\text{-value} < 0.01$) (ภาพที่ 9) โดยในแปลงตัวอย่างที่ 1 (ซ้ายมือ) ที่มีไฟป่าเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว 3-5 ปีนั้น จะมีจำนวนต้นไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก 20 เซนติเมตร ลงมา มากกว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 (ขวามือ) ซึ่งเกิดไฟป่าเป็นประจำทุกปีอย่างเห็นได้ชัด ไฟป่าที่รุนแรงน้อยเปลวไฟต่ำจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อป่าไม้ โดยช่วยเพิ่มการงอกของเมล็ดที่เปลือกหุ้มแข็ง หรือช่วยทำให้ผืนป่าโล่ง ส่งเสริมให้ผลของไม้กลุ่มตระกูลยาง สัมผัสพื้นดินโดยตรง ทำให้มีโอกาสเพิ่มอัตราการงอกสูงขึ้น ในทางตรงกันข้ามไฟป่าที่รุนแรงมากจะทำความเสียหายต่อป่า ทำให้ต้นไม้ใหญ่เจริญเติบโตช้าลง ลูกไม้ ไม้พื้นล่างตาย และยังส่งผลให้ความหลากหลายและความหนาแน่นของสัตว์ที่มีขาเป็นปล้องหลังเกิดไฟป่าลดลงอีกด้วย (อาภรณ์ และ คณษะ, 2541)

และจากข้อมูลการทำเวทีชุมชนทำให้ได้ข้อมูลสนับสนุนเพิ่มเติม กล่าวคือ ในแปลงตัวอย่างที่ 1 ซึ่งเกิดไฟป่าเป็นครั้งคราว และชาวบ้านมีการจัดการโดยคณะกรรมการป่าชุมชนช่วยกันดูแลเมื่อเกิดไฟ จะมีความหนาแน่นของต้นไม้มากกว่าแปลงที่เกิดไฟป่าทุกปี เพราะป่าเต็งรังที่ถูกไฟไหม้ทุกๆ ปี จะทำให้จำนวนชนิดไม้ ความหนาแน่นของต้นไม้ และกล้าไม้ลดลง (Sukwong and Dhamanitayakul, 1977 และสุกัญญา 2532) และการศึกษาครั้งนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของสาโรจน์ และคณะ (2555)

1.2.3 ข้อมูลตอที่ถูกตัด และการเจริญเติบโตทางด้านความสูงของตอที่ถูกตัดแล้วแตกกอ

เป็นการเก็บข้อมูลชนิดของตอไม้ที่เกิดจากการตัดของชาวบ้าน หากเป็นตอที่ไม่มีการแตกกอก็จะวัดขนาดเส้นรอบวงบริเวณตอที่ถูกตัด เพื่อดูความโตของต้นไม้ แต่หากเป็นตอด้านไม้ที่ถูกตัดแล้วมีการแตกหน่อ ก็จะวัดความสูงของแขนง (หน่อ) ที่มีความสูงมากที่สุด และนับจำนวนแขนงของกอนั้น ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบการกระจายขนาดความโต วิเคราะห์เปรียบเทียบค่าความสูงของแขนงในแปลงที่มีการจัดการไฟที่แตกต่างกัน ซึ่งผลปรากฏดังนี้

ภาพที่ 10 การกระจายของจำนวนต้นไม้ตามชั้นขนาดความสูงสูงสุดของหน่อในแต่ละตอที่ถูกตัด

ลักษณะการกระจายของจำนวนต้นไม้ตามชั้นขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอกของพันธุ์ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอกตั้งแต่ 1.0 เซนติเมตร ขึ้นไป ในด้านการเจริญเติบโตทางความสูงของหน่อพบว่า รูปแบบการกระจายของค่าความสูงจะมีการกระจายของชั้นแตกต่างกันทั้งสองพื้นที่ในช่วงชั้นตั้งแต่ชั้นขนาดความสูงตั้งแต่ 45 เซนติเมตร เป็นต้นไป (Two-sample Kolmogorov-Smirnov test, $p\text{-value} < 0.001$) (ภาพที่ 10)

จากภาพที่ 10 แสดงการกระจายของจำนวนต้นไม้ตามชั้นขนาดความสูงสูงสุดของหน่อที่เกิดในแต่ละตอ ของแปลงตัวอย่างที่ 1 ด้านซ้ายมือ ซึ่งเกิดไฟไหม้เป็นครั้งคราว 3-5 ปีต่อครั้ง จะมีขนาดความสูงสูงสุดของหน่อแต่ละตอที่ความสูง 20-40 เซนติเมตร อธิบายได้ว่า การช่วยกันป้องกันไฟป่าของชุมชน ช่วยให้ต้นไม้ที่ถูกตัดไปใช้ประโยชน์เมื่อมีการแตกหน่อขึ้นมามีโอกาสรอดตาย และมีการเจริญเติบโตทางด้านความสูงได้ดีกว่าแปลงที่ปล่อยให้เกิดไฟทุกปี และจะช่วยให้ป่าสามารถฟื้นตัวได้ดีกว่า

ลักษณะการถูกรบกวนของต้นไม้ในแปลงทั้งสองแปลงแตกต่างกันออกไป เมื่อพิจารณาดารงที่ 13 กล่าวคือ แปลงตัวอย่างที่ 1 มีจำนวนตอที่ถูกตัด 60 ตอ ในแปลง 50 x 50 เมตร ซึ่งมากกว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่โดนไฟเป็นประจำทุกปีเกือบ 2 เท่า แสดงให้เห็นว่าในอดีตพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีการตัดไม้ออกไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ อย่างเข้มข้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการเข้าถึงง่ายเพราะอยู่ใกล้ชุมชนและใกล้เส้นทางสัญจร จึงง่ายต่อการนำออกมาใช้ประโยชน์ ซึ่งตอดังกล่าวเป็นตอที่แห้งตายแล้ว และเป็นตอที่มีขนาดใหญ่

แต่เมื่อพิจารณาจำนวนของต้นไม้ที่ถูกตัดไปใช้ประโยชน์และกำลังแตกหน่อขึ้นมาใหม่ จะพบได้ อย่างชัดเจนว่า แปลงตัวอย่างที่ 2 ซึ่งมีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปี และชุมชนเข้าไปดูแลไม่ทั่วถึง จำนวนกอที่แตกหน่อขึ้นมา (number of clump) มากกว่าในแปลงตัวอย่างที่ 1 ที่ 530 และ 395 clump/50 x 50 เมตร ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา ชุมชนเริ่มมีการอนุรักษ์ป่าชุมชนแห่งนี้จริงจัง จะเห็นได้จากมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นในปี พ.ศ. 2557 ทำให้ป่าชุมชนในแปลงตัวอย่างที่ 1 มีการตัดไปใช้ประโยชน์ได้ยากขึ้น จึงไปใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าที่ไกลออกไป

นอกจากนี้ผลของการจัดการป่าชุมชนโดยจัดตั้งคณะกรรมการช่วยดูแล จัดการป้องกันไฟป่า ยังส่งผลให้ป่าในแปลงตัวอย่างที่ 1 ซึ่งมีไฟป่าเข้าเป็นครั้งคราว มีความสูงของหน่อที่แตกออกมาจากตอที่ถูกตัดสูงกว่าแปลงที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปีที่ 62.5 เซนติเมตร และ 37.5 เซนติเมตร ตามลำดับ ซึ่งให้เห็นว่าแปลงตัวอย่างที่ 1 ที่มีการควบคุมไฟป่า ต้นไม้ที่แตกออกมาจากตอ มีโอกาสที่จะรอดตายและพัฒนาเป็นต้นไม้ที่สมบูรณ์เพื่อทดแทนต้นไม้ที่ถูกตัดออกไปได้ดีกว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่เกิดไฟไหม้ทุกปี

ผลของการป้องกันไฟยังช่วยทำให้ต้นไม้ในแปลงที่ไม่ถูกไฟไหม้มีจำนวนต้นไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางมากกว่าหรือเท่ากับ 1 เซนติเมตร (Dbh $\geq$ 1 cm.) แตกต่างกับแปลงที่ถูกไฟไหม้ทุกปีอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง (Two-sample Kolmogorov-Smirnov test, p-value $<$ 0.001) (ตารางที่ 13)

ตารางที่ 13 ลักษณะการถูกรบกวนและจำนวนไม้ยืนต้นในแปลงตัวอย่างขนาด 50 X 50 เมตร
Two-sample Kolmogorov-Smirnov test

Status	Characteristics (no.plot ⁻¹)	แปลงที่ 1	แปลงที่ 2	จำนวน	P-Value
ลักษณะการถูกรบกวน (ต่อไม้/การแตกกอ)					
	จำนวนตอที่ตายแล้ว	60	24	84	
	จำนวนตอที่แตกกอ	395	530	925	
	ความสูงของกอ <= 45 cm	211	391	602	<0.001
	ความสูงของกอ > 45 cm.	304	187	491	0.001
	ความสูงของกอโดยเฉลี่ย	56.2	37.5	-	<0.001
	จำนวนต้นไม้ที่ถูกตัด	455	554	1009	
ไม้ยืนต้น					
	Dbh >= 1 cm.	742	431	1173	<0.01
	Dbh <= 5 cm.	474	232	706	NS
	Dbh >5 cm.	270	200	470	NS
	Dbh <= 20 cm.	702	388	1090	0.03
	Dbh > 20 cm.	42	44	86	NS
	Dbh <= 30 cm.	732	420	1152	0.003
	Dbh > 30 cm.	12	12	24	NS
	Dbh <= 40 cm.	743	429	1172	0.002

1.2.4 ข้อมูลจำนวนกล้าและการเจริญเติบโตของกล้าไม้สน

ตารางที่ 14 ค่าเฉลี่ยลักษณะการเติบโตของกล้าสนในแปลงขนาด 10 x 10 เมตร (25 แปลงย่อย)

Parameters	แปลงที่ 1	แปลงที่ 2	Mann-Whitney U Test
จำนวนกล้าสนสองใบ	28	61	*
ความถี่	14	18	-
เส้นผ่านศูนย์กลางต่ำสุด (มม.)	4.89	0.97	**
เส้นผ่านศูนย์กลางสูงสุด (มม.)	9.71	2.00	NS
เส้นผ่านศูนย์กลางเฉลี่ย (มม.)	11.91	4.86	NS
ความสูงเฉลี่ย (ซม.)	15.88	3.66	**

จากตารางที่ 14 แสดงว่าไฟป่าที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ส่งผลต่อจำนวนและการเจริญเติบโตของกล้าไม้สน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบพื้นที่แปลงตัวอย่างที่ 1 ซึ่งเกิดไฟป่า 3-5 ปีต่อครั้ง และชุมชนมีการควบคุมไฟด้วยการดับไฟป่า ทำแนวกันไฟ จะมีจำนวนกล้าไม้สนและการเจริญเติบโตของกล้าไม้สนแตกต่างไปจากแปลงตัวอย่างที่ 2 ซึ่งเกิดไฟทุกปี กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจำนวนของกล้าไม้ในแปลงขนาด 50 x 50 เมตร จะพบว่าในแปลงตัวอย่างที่ 2 จะมีจำนวนกล้าไม้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ (Mann-Whitney U Test) ถึง 2 เท่าตัว ทั้งนี้อธิบายได้ว่า แปลงตัวอย่างที่ 2 ซึ่งเกิดไฟไหม้ทุกปี ช่วยทำให้ผืนป่าโล่ง ส่งเสริมการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมในการงอกของเมล็ดสนที่ตกลงมา และพบในความถี่ที่มากกว่า แต่เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับคอรากน้อยที่สุด และค่าความสูงเฉลี่ยของต้นกล้า จะพบว่า แปลงตัวอย่างที่ 1 จะมีค่าสูงกว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 อย่างมีนัยสำคัญ (Mann-Whitney U Test) โดยค่าเฉลี่ยเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับคอรากมีค่า 4.89 และ 0.97 มิลลิเมตร ตามลำดับ และค่าความสูงเฉลี่ยเท่ากับ 15.88 และ 3.66 ตามลำดับ ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับ กอบศักดิ์ และคณะ (2556) ที่พบว่า การเผาป่ามีผลกระทบต่อความสูงของกล้าไม้โดยทำให้ความสูงเฉลี่ยของกล้าไม้ลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตอนที่ 2 การใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

การรวบรวมข้อมูลในด้านการใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ เป็นการเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจป่าชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านและเป็นประธานป่าชุมชนคนแรกที่บ้านป่าไผ่ สัมภาษณ์ผู้เก็บหาของป่า ส่วนแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ได้ข้อมูลจากการจัดเวทีชุมชนของผู้นำชุมชนบ้านป่าไผ่ ร่วมกับผู้นำชุมชนที่มีพื้นที่ป่าชุมชนติดต่อกัน คณะกรรมการป่าชุมชน รวมถึงชาวบ้านผู้เก็บหาของป่า รวมทั้งสิ้นจำนวน 27 คน ซึ่งจะนำเสนอในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่
2. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่
3. แนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่
4. หลักการทรงงานในพระบรมชกนการิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กับแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

2.1 ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ เป็นลักษณะของป่าชุมชนอย่างเป็นทางการที่มีกฎหมายรองรับ ได้รับอนุญาตให้จัดทำโครงการป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ซึ่งมีพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว ขึ้นทะเบียนจัดตั้งเป็นป่าชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2552 และอยู่ระหว่างการดำเนินการขอต่ออายุโครงการในปี พ.ศ. 2561 (ศูนย์สารสนเทศ สำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้, 2561)

ก่อนปี พ.ศ. 2551 มีนายทุนจิ้ง จิ้งหลู่ เป็นผู้ใหญ่บ้าน สภาพพื้นที่ป่าชุมชนเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ ทั้งต้นไม้ และสัตว์ป่า มีไม้จำพวก ไม้เต็ง ไม้รัง ที่ชาวบ้านจะเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อนำไม้มาสร้างบ้านเรือน ศาสนสถาน และการเก็บหาของป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือนตามฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็นการหาเห็ด หาหน่อไม้ ไข่มดแดง และแมลงกินได้ชนิดต่างๆ ยังไม่มีกฎระเบียบที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะใช้วิธีแจ้งแก่ผู้นำหมู่บ้านถึงวัตถุประสงค์ ปริมาณที่ต้องการใช้ประโยชน์ เป็นต้น

พ.ศ. 2551 มีการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ตามนโยบายของรัฐในพื้นที่อำเภอเวียงแหง โดยมีการพิจารณาจากแผนที่ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่ปกครอง และผู้นำชุมชน ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน

พ.ศ. 2552 กรมป่าไม้ประกาศการขึ้นทะเบียนพื้นที่ป่าชุมชนอย่างเป็นทางการในพื้นที่อำเภอเวียงแหง จำนวน 13 หมู่บ้าน ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่เป็น 1 ใน 13 หมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจัดตั้งเป็นป่าชุมชนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว เนื้อที่ 839 ไร่ ได้ดำเนินการสำรวจแนวเขต แต่เป็นลักษณะการกำหนดจากแผนที่โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยังไม่ได้มีการวัดแนวเขตที่แน่นอนชัดเจนจากสภาพพื้นที่จริง มีนายทุนจิ้ง จิ้งหลู่ เป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นประธานป่าชุมชนคนแรก มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ส่งเสริมกิจกรรมปลูกต้นไม้ บวชป่า เพื่อสร้างเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมตามแนวทางของกรมป่าไม้

พ.ศ. 2554 บ้านป่าไผ่ได้รับการอนุมัติโครงการป่าชุมชน จากกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2554 มีอายุโครงการ 4 ปี

พ.ศ. 2557 นางเฉลิมชัย โปธา เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นประธานป่าชุมชน มีคณะกรรมการทั้งหมด 20 คน มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยการปลูกป่าเป็นประจำทุกปี

พ.ศ. 2560 มีการทำโครงการเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าชุมชน โดยกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน เช่น ปลูกกาแฟ หวาย ต้นจามจุรี ไม้ผล ในโครงการธนาคารอาหาร (Food Bank) ของกรมป่าไม้ จำนวน 20 ไร่

พ.ศ. 2561 นางเฉลิมชัย โปธา และคณะกรรมการหมู่บ้านมีการดำเนินการตามหลักเกณฑ์ต่างๆ ของสำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ เพื่อขอต่ออายุป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

พ.ศ. 2562 นางเฉลิมชัย โปธา ประธานป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ และคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ และเจ้าหน้าที่กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ได้เดินสำรวจพื้นที่เพื่อกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ เพื่อขอต่ออายุป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่จำนวน 400 ไร่ ซึ่งเป็นป่าที่อยู่ในพื้นที่ของบ้านป่าไผ่ เพื่อให้สะดวกต่อการดูแลรักษาและการบริหารจัดการที่ชัดเจน

2.2 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

จากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตลอดทั้งปี ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยประโยชน์ทางตรงจะเป็นลักษณะของการนำไม้ไปใช้สำหรับการสร้างที่อยู่อาศัยและไม้ฟืน การเก็บหาของป่าตามฤดูกาลเพื่อการบริโภคเป็นหลัก ประเภทเห็ดต่างๆ รวมถึงไข่มดแดง และยังมีพืชที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรม ส่วนประโยชน์ทางอ้อม คือ การปล่อยสัตว์เลี้ยงตามธรรมชาติ และการทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่า เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์จากป่า

การใช้ประโยชน์จากป่าในรูปเนื้อไม้ ใช้สำหรับเป็นไม้โครงสร้างของการก่อสร้าง หรือซ่อมแซมบ้านเรือน รวมถึงอาคารประเภทที่เป็นสาธารณประโยชน์สำหรับหมู่บ้าน หรือวัด และการใช้ไม้ฟืนสำหรับเป็นเชื้อเพลิง และการเผาถ่าน ส่วนการเก็บหาของป่า ส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อบริโภคตามฤดูกาล ได้แก่ เห็ดชนิดต่างๆ ไข่มดแดง หน่อไม้ นอกจากนี้ยังเป็นการรักษาเพื่อคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศของชุมชน

ประเภทของการใช้ประโยชน์จากป่าไม้

ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่า ตั้งแต่การขึ้นทะเบียนป่าชุมชนในปี พ.ศ. 2552 จนถึงปัจจุบัน ได้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านที่เคยเก็บหาของป่า และผู้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มตามการใช้ประโยชน์ได้ออกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มไม้โครงสร้างและไม้ฟืน 2) การเก็บหาของป่า 3) กลุ่มไม้ที่ใช้ในพิธีกรรม 4) กลุ่มการใช้ประโยชน์อื่นๆ

1. กลุ่มไม้โครงสร้างและไม้ฟืน

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์เพื่อใช้เนื้อไม้ คือ ไม้เนื้อแข็งเพื่อเป็นไม้โครงสร้างสำหรับการก่อสร้างบ้านเรือน มีจำนวน 6 ชนิด ได้แก่ พลวง สนสองใบ สนสามใบ ก่อ รัง รกฟ้า รักใหญ่ โดยจะตัดไม้ได้เมื่อมีการสร้างบ้านใหม่ ซ่อมแซมบ้านเรือน และใช้ในการก่อสร้างที่เป็นของส่วนรวม เช่น การสร้างศาลาอเนกประสงค์ของหมู่บ้านหรือวัด ซึ่งการจะตัดไม้จำพวกนี้ ในช่วงแรกของการก่อตั้งป่าชุมชนที่ยังไม่มีกฎระเบียบที่ชัดเจน จะใช้วิธีแจ้งให้ผู้นำชุมชนทราบ ระบุวัตถุประสงค์ในการตัด และการนำไปใช้ประโยชน์ต่อผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาเมื่อมีคณะกรรมการป่าชุมชน เมื่อแจ้งแก่ผู้ใหญ่บ้าน ก็จะเสนอต่อคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันพิจารณาอนุญาตต่อไป มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งปีตามวัตถุประสงค์ของการทำงาน แต่นิยมในเดือน มีนาคม-พฤษภาคม

ส่วนไม้ที่นำมาเป็นไม้พืชนั้น มีจำนวน 6 ชนิด ได้แก่ ก่อ เต็ง แข็งกวาง ชี้ตัว รกฟ้า และไม้ตะแบก เพื่อนำมาเป็นเชื้อเพลิงสำหรับการต้มเหล้า (ในอดีต) และการหุงต้มอาหาร มีการใช้ประโยชน์ทั้งปีเช่นเดียวกับไม้โครงสร้าง แต่จะมีมากในเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ ช่วงฤดูแล้ง โดยกลุ่มคนไทยใหญ่นิยมตัดจากกิ่งไม้ปลายไม้ขนาดเล็ก หรือไม้แห้งที่ล้มตายตามธรรมชาติ ส่วนกลุ่มชนเผ่าลีซอและมูเซอ จะใช้ไม้ดิบและเป็นไม้ขนาดใหญ่ แต่ในปัจจุบันเนื่องจากการอนุรักษ์มากขึ้น ทุกชนเผ่าต้องหันมาใช้ไม้แห้ง หรือไม้ล้มหมอนนอนไพรที่ล้มตายตามธรรมชาติ หรือเป็นการตัดกิ่งไม้ปลายไม้ ไม่ใช่การโค่นไม้ใหม่

2. การเก็บหาของป่า

พืชผักที่ใช้สำหรับการบริโภคเพื่อนำมาประกอบอาหาร มีการใช้ประโยชน์ทั้งปีตามฤดูกาลของพืชแต่ละชนิด ได้แก่ ส้มปี้ ช่วงเดือนมีนาคม, บุก (อั้งอ) เมษายน-พฤษภาคม, ดอกครึ่ง มีนาคม-เมษายน, กระจาย มิถุนายน-กรกฎาคม

หน่อไม้ พบเพียงชนิดเดียว คือ หน่อไม้ไร่ อนุญาตให้เก็บหาคนละหนึ่งกระสอบสำหรับบริโภค และทำเป็นหน่อไม้ดองเก็บไว้

เห็ด พบจำนวน 7 ชนิด ได้แก่ เห็ดถอบ, เห็ดระโงก, เห็ดหอม, เห็ดโคนแดง, เห็ดแดง เห็ดลม เห็ดหูหนู ซึ่งฤดูกาลออกผลผลิต คือ ช่วงเดือนมิถุนายน-สิงหาคม

แมลง พบ 3 ชนิด คือ ไข่มดแดง, ชี้บ้า, ตัวต่อ โดย ไข่มดแดง พบในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม, ชี้บ้า เดือนมีนาคม ส่วนตัวต่อพบมากช่วงเดือนมิถุนายน-สิงหาคม

พืชสมุนไพรพบจำนวน 7 ชนิด สามารถแยกได้เป็นสมุนไพรที่เป็นส่วนผสมของตำรับยาประเภท ยารักษาอาการปวดและรักษาอาการภายในต่างๆ ได้แก่ นางกล้า (นางพื่อน) ใช้รากมาต้มแก้ อาการอ่อนเพลีย, เอื้องหมายนาสีทอง ใช้หัวใต้ดินและลำต้นมาต้มลดอาการปวดบวม, ม้าแม่กล้า ใช้ ต้น ใบ ราก มาต้ม เพื่อการบำรุงกำลัง ส่วนสมุนไพรที่ใช้เป็นยารักษาอาการภายนอก ได้แก่ กระจายมดอย ใช้หัวมาประคบ แก้ผมร่วน ศรีษะล้าน, ครามดอย ใช้ใบ ต้น ราก ต้มเพื่อรักษาอาการแผลในปาก หรือโรคปากนกกระจอก, มะขามป้อมป่า ผลแก่ช่วยบรรเทาอาการไอ ทำให้ชุ่มคอ, ช่อนดอย ใช้ใบมาตำ ผสมน้ำทาแก้แมลงสัตว์กัดต่อย, มะหิงเม่น (กระดิ่งเม่น, กระดิ่งป่า) และกาสละลอง ใช้ใบ ลำต้น ราก มาตำแล้วพอกเพื่อห้ามเลือดและสมานแผล เป็นต้น

3. กลุ่มไม้ที่ใช้ในพิธีกรรม

พบจำนวน 2 ชนิด ใน 3 ประเพณีของกลุ่มชน ได้แก่ ไม้ผาแปง “เกี้ยะ” หรือสนสองใบ สนสามใบ โดยคนเมืองจะไม้ผาแปง ในประเพณีตานหลวงหิงไฟพระเจ้า คือการนำเอาไม้พืชมานเผา เพื่อให้พระพุทธรเจ้าได้ผิงไฟ จัดขึ้นในช่วงเดือน 4 เหนือ หรือประมาณเดือนธันวาคม-มกราคม เพราะเป็น

ช่วงที่มีอากาศหนาวเย็น เป็นความเชื่อว่า หากไม้พินมาจุดเผาไฟผิงให้เกิดความอบอุ่นแก่พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปในวิหาร

คนไทใหญ่ จะใช้ไม้สนในงานปอยเทียน หรืองานปอยหลังเทศกาลออกพรรษา ในช่วงเดือน พฤศจิกายน บางชุมชนจะเรียกว่า ประเพณีแห่ต้นเกี๊ยะ โดยมีการนำไม้สนมามัดรวมกันเป็นเล่มเทียน แล้วมีขบวนแห่ไปที่วัด เป็นความเชื่อของชาวไทใหญ่ที่จะอัญเชิญพระพุทธรองค์กลับขึ้นสู่สวรรค์ ด้วยการดับไฟเทียนถือเป็นวันเสด็จสิ้นงานบุญออกพรรษา

คนลาหู่ (มูเซอ) ลีซอ ในเทศกาลการเฉลิมฉลองปีใหม่ ในช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ จะเป็นเทศกาลสำคัญที่มีพิธีเต็นรำในงานฉลอง เรียกว่า “เต็นจะคี” ที่ลานพิธีของหมู่บ้าน โดยจะใช้ ต้นสนประดับด้วยธงทิวสวยงามตั้งอยู่กลางลานเต็นรำ

4. กลุ่มการใช้ประโยชน์อื่นๆ

ในอดีตการเลี้ยงวัวแบบปล่อยตามธรรมชาติจะพบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่ป่าของอำเภอ เวียงแหง จนก่อให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่ทางการเกษตร จึงมีการนำไม้มาใช้สำหรับกั้นสัตว์ ไม้ในกลุ่มที่ใช้สำหรับการล้อมกั้นสัตว์เลี้ยงพบจำนวน 5 ชนิด ได้แก่ ไม้แข่งกวาง เต็ง รัง ก่อ ประดู่ แต่เป็นการใช้ไม้ขนาดเล็กสำหรับทำรั้วชั่วคราว นำไม้มาใช้ประโยชน์มากช่วงเดือน พฤษภาคม-ตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังการทำการเกษตร อีกประเภทหนึ่งคือการทำเป็นรั้วเขตสวน เขตนา จำนวน 5 ชนิด ได้แก่ เต็ง รัง ก่อ รักใหญ่ ประดู่ ใช้ประโยชน์ในเดือนเมษายน-มิถุนายน นิยมใช้ไม้แห้ง ไม้ล้มหมอนนอนไพร ขนาดตามความเหมาะสม

แนวโน้มการเก็บหาของป่า

แต่เดิมพื้นที่ของอำเภอเวียงแหงถือเป็นพื้นที่ห่างไกล เป็นภูเขาสูง ทำให้การเดินทางสัญจรลำบาก การเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคในแต่ละฤดูกาล จึงเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน แต่จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน และอดีตผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า กว่า 10 ปีที่ผ่านมา เมื่อถนนหนทางไปมาสะดวกมากยิ่งขึ้น ความสะดวกสบายในการหาซื้ออาหาร หรือวัตถุดิบทำได้ง่ายขึ้น ความต้องการในการไปเก็บหาของป่าก็ลดจำนวนลง ใช้วิธีซื้อขายกันมากกว่า ส่วนที่ยังมีอยู่จะเป็นการใช้ไม้เพื่อก่อสร้างศาลาของวัดหรือชุมชน ซึ่งเป็นของส่วนรวม และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรมีมากขึ้น ก็จะเข้าไปใช้ประโยชน์น้อยลง คงไว้แต่เป็นการรักษาให้ป่าเกิดความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ

ปฏิทินการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

จากการรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ตามการใช้ประโยชน์ คือ การใช้ไม้โครงสร้างและไม้ฟืน การเก็บหาของป่า การใช้พืชในพิธีกรรม และการใช้ประโยชน์อื่นๆ กลุ่มไม้โครงสร้างและไม้ฟืนมีการใช้ประโยชน์ทั้งปี ตามแต่วัตถุประสงค์ของการใช้งาน การเก็บหาของป่าก็เป็นไปตามฤดูกาล คือการเก็บเห็ดในฤดูฝน ไข่มดแดงขึ้นเ้า ในฤดูร้อน ส่วนช่วงฤดูหนาวเป็นการใช้ไม้สนในเทศกาลปีใหม่ของลาหู่ และปอยเทียนของชาวไทใหญ่ ดังแสดงไว้ในตารางที่ 15 การใช้ประโยชน์ในรอบปี

โครงการ/กิจกรรมที่เกิดขึ้นในป่าชุมชน

ถือเป็นประโยชน์ทางอ้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ นับตั้งแต่แม่หลวงเฉลิมชัย โปธา เข้ารับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ได้ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยมีการจัดกิจกรรมปลูกป่าเนื่องในวันแม่ 12 สิงหาคมของทุกปี และประเพณีการบวชป่า โดยนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีในพื้นที่ เป็นการสร้างความตระหนักให้เห็นความสำคัญของป่าไม้ และเป็นกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานท้องถิ่น และชุมชน โดยมีการหมุนเวียนการจัดไปในแต่ละหมู่บ้านที่มีพื้นที่ป่าชุมชนติดต่อกัน

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2560 ได้เข้าร่วมโครงการธนาคารอาหาร (Food Bank) ของกรมป่าไม้ ที่มีโครงการส่งเสริม ฟื้นฟูพืชอาหาร สมุนไพร และพลังงานในท้องถิ่น ทั้งที่สูญหาย ใกล้เคียงสูญหาย หรือยังมีอยู่ให้กลับคืนสู่ธรรมชาติ โดยเริ่มมีการปลูกไผ่ หวาย กาแฟ และไม้ผล ในพื้นที่ป่าชุมชนเพิ่มเติม ซึ่งแนวความคิดการปลูกไผ่เพื่อเป็นแหล่งพลังงานทดแทน และให้สอดคล้องกับภูมินามของหมู่บ้าน คือ บ้านป่าไผ่ นอกจากนี้ยังปลูกกาแฟ เป็นพืชทางเลือก และการปลูกไม้ผล เพื่อเป็นแหล่งอาหาร

ตารางที่ 15 ปฏิทินการใช้ประโยชน์จากป่าในรอบระยะเวลา 1 ปี

การใช้ประโยชน์	ชื่อสามัญ	วิธีการใช้ประโยชน์	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค	
ไม้โครงสร้าง	- ก่อ	ใช้ก่อสร้างบ้านเรือน	[Redacted]												
	- สน	ใช้ก่อสร้างบ้านเรือน													
	- พลอง	ใช้ก่อสร้างบ้านเรือน													
	- รัง	ใช้ก่อสร้างบ้านเรือน													
	- รกฟ้า	ใช้ก่อสร้างบ้านเรือน													
	- รักใหญ่	ใช้ก่อสร้างบ้านเรือน													
ไม้ฟืน	- ก่อ	ลำต้น กิ่ง	[Redacted]												
	- เต็ง	ลำต้น กิ่ง													
	- แข็งกวาง	ลำต้น กิ่ง													
	- ชี้ดีว	ลำต้น กิ่ง													
	- รกฟ้า	ลำต้น กิ่ง													
	- ตะแบก	ลำต้น กิ่ง													

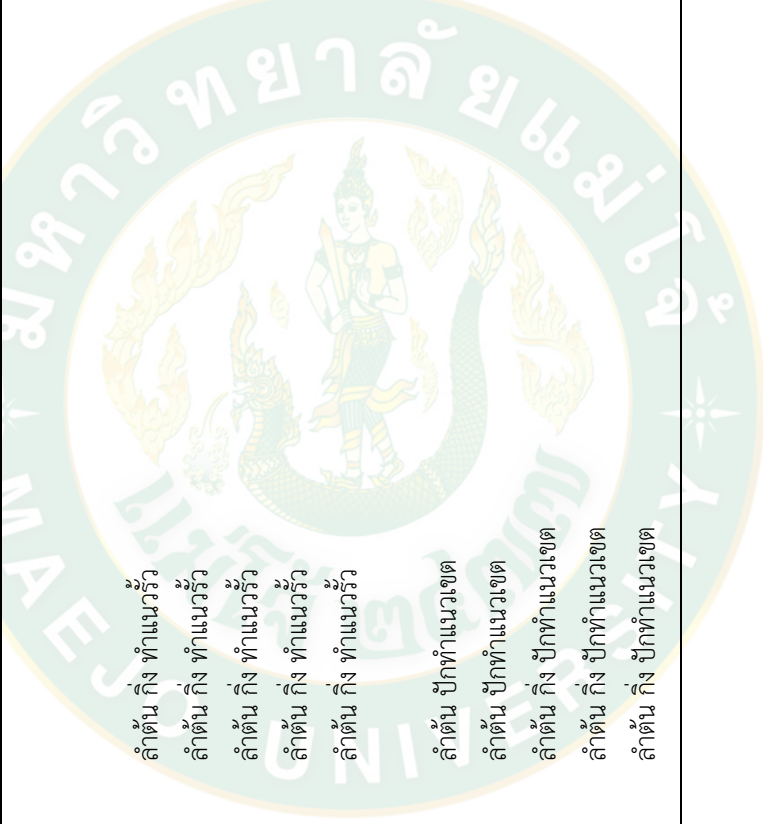
มีการใช้ประโยชน์ทั้งปี ตามแต่วัตถุประสงค์ของการทำงาน

ตารางที่ 15 (ต่อ)

การใช้ประโยชน์	ชื่อสามัญ	วิธีการใช้ประโยชน์	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
4. การใช้ประโยชน์อื่นๆ														
- รั้วกันสัตว์	<ul style="list-style-type: none"> - ก่อ - แข็งกว้าง - เต็ง - ประดู่ - รั้ง 	<ul style="list-style-type: none"> ลำต้น กิ่ง ทำแนวรั้ว ลำต้น กิ่ง ทำแนวรั้ว ลำต้น กิ่ง ทำแนวรั้ว ลำต้น กิ่ง ทำแนวรั้ว ลำต้น กิ่ง ทำแนวรั้ว 												
- หลักรั้ว สวน นา	<ul style="list-style-type: none"> - ก่อ - เต็ง - ประดู่ - รั้งใหญ่ - รั้ง 	<ul style="list-style-type: none"> ลำต้น ปักทำแนวเขต ลำต้น ปักทำแนวเขต ลำต้น กิ่ง ปักทำแนวเขต ลำต้น กิ่ง ปักทำแนวเขต ลำต้น กิ่ง ปักทำแนวเขต 												

2.3 แนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

จากการจัดเวทีชุมชนเมื่อวันศุกร์ที่ 13 มีนาคม 2563 เวลา 17.00 น. ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3 บ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และตัวแทนชาวบ้าน จำนวน 27 คน

โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะของโครงสร้างป่าและชนิดพันธุ์ไม้ การวางแผนในพื้นที่ที่มีการจัดการไฟป่าที่แตกต่างกัน รวมถึงลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่า โดยได้นำข้อมูลสรุป และเปรียบเทียบถึงผลการศึกษาของต้นไม้ในแปลงตัวอย่างทั้งสองแปลง ที่ชนิดของไม้ ไม้มีความแตกต่างกันมากนัก แต่แปลงที่มีการป้องกันไฟป่า 3-5 ปีต่อครั้ง จะมีการเจริญเติบโตของต้นไม้ รวมถึงการแตกกอของไม้ที่โตได้ดีกว่าแปลงที่มีปล่อยให้ไฟเข้าเป็นประจำทุกปี แต่อย่างไรก็ตาม แปลงที่มีไฟเข้าทุกปี กลับส่งผลดีต่อการเกิดของกล้าไม้สน ซึ่งขึ้นได้ดีในสภาพป่าโล่ง แต่ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ เพราะโดนไฟป่าเข้าทุกปี

หลังจากนั้นจึงให้ผู้เข้าร่วมเวทีชุมชนซักถาม และแสดงความคิดเห็นถึงประเด็นปัญหาของการจัดการป่าชุมชนในปัจจุบัน รวมถึงอุปสรรคที่พบ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การมีแนวเขตที่ไม่ชัดเจนของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ กับพื้นที่ป่าชุมชนใกล้เคียง คือบ้านกองลม และบ้านเมืองแหง ทำให้เกิดปัญหาการทับซ้อนทั้งพื้นที่การจัดการไฟ รวมถึงการเข้าไปใช้ประโยชน์ในลักษณะการเก็บหาของป่า
2. การขาดกฎ กติกา บทลงโทษ ที่ชัดเจน ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชนในทางที่ผิดวัตถุประสงค์ เช่น การปล่อยสัตว์เลี้ยงตามธรรมชาติ การทิ้งขยะ การแผ้วถางเพื่อปลูกกระเทียม การผันการใช้น้ำของลำห้วย เป็นต้น
3. การดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีงบประมาณจำกัด และยังต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน
4. การขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องของป่าชุมชน ทั้งข้อกฎหมาย การจัดการ หรือการใช้ประโยชน์ต่างๆ ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับคณะกรรมการป่าชุมชน หรือกับเจ้าหน้าที่รัฐ

ผลของการจัดเวทีชุมชนเสนอให้มีการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีแนวทางแก้ไขเพื่อให้เกิดการจัดการโดยความร่วมมือจากทั้งภายในชุมชนบ้านป่าไผ่ และพื้นที่ป่าชุมชนใกล้เคียง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. ทำแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ จำนวน 400 ไร่ ให้ชัดเจน เพื่อกำหนดขอบเขตและแบ่งแยกออกจากพื้นที่ป่าชุมชนใกล้เคียง คือบ้านกองลมทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และบ้านเมืองแหงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ อีกทั้งเป็นการป้องกันวัวควายของชาวบ้านที่เลี้ยงแบบปล่อยตาม

ธรรมชาติ ที่มีมักจะเข้ามาทำความเสียหายแก่พื้นที่ป่าชุมชนอีกด้วย โดยนำเสนอวิธีการ คือ การล้อมด้วยรั้วลวดหนามซึ่งแข็งแรงและทนทาน มีอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่า แต่ต้องหางบประมาณในการจัดทำ โดยจะขอสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน การจัดกิจกรรมของหมู่บ้าน และจากค่าบำรุงสมาชิกของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ เป็นต้น และยังเสนอให้มีการปลูกต้นไม้เป็นแนวเขตประเภทไม้เศรษฐกิจ เช่น กล้วย ไม้ หรือต้นยูคาลิปตัส เพื่อนำแนวเขต และเป็นประโยชน์ต่อการใช้สอย และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอาจเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย

2. การตั้งกฎ กติกา ข้อกำหนด เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนให้ชัดเจน ปฏิบัติได้จริง อย่างเป็นรูปธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การทำบัตรสมาชิกป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทุกครัวเรือนในการจัดการป่าชุมชนและการเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยมีการเก็บค่าสมาชิกครอบครัวละ 100 บาท ต่อปี เพื่อนำเงินค่าสมาชิกรวมไปใช้ในกิจกรรมของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

2.2 อนุญาตให้มีการใช้ไม้ล้มหมอนนอนไพร ไม้แห้ง การเก็บสมุนไพรรักษาโรคเพื่อใช้สอย ไข่มดแดง ให้วิธีสอย ห้ามตัดต้นไม้ และการเก็บหาหน่อไม้ จำกัดปริมาณได้ครอบครัวละไม่เกิน 1 กระสอบ ต่อครั้ง

2.3 ห้ามบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่เข้ามาใช้ประโยชน์ แต่หากมีการฝ่าฝืน ในครั้งแรกให้มีการว่ากล่าว ตักเตือน โดยผู้นำหมู่บ้านทั้งสองฝ่ายรับทราบ ถ้ายังมีการบุกรุกอีก จะใช้การปรับเป็นเงิน จำนวน 500 บาท ต่อครั้ง

2.3 ห้ามนำขยะ หรือสิ่งปฏิกูล เข้ามาทิ้งในป่าชุมชนบ้านป่าไผ่โดยเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนลงโทษปรับรายละ 3,000 บาท

2.4 ให้รางวัลนำจับแก่ผู้ที่แจ้งเบาะแสบุคคลที่จุดไฟเผาป่า หรือเข้ามากระทำการที่เป็นการรบกวนต่อป่าชุมชน รายละ 500 บาท

3. การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน โดยกำหนดบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการทำงานที่ประสานสอดคล้องกัน โดยกำหนดคณะกรรมการของป่าชุมชน ดังนี้

คณะกรรมการป่าชุมชน

นางเฉลิมชัย โปธา ผู้ใหญ่บ้านป่าไผ่	ประธาน
นายบรรจง บัวแก้ว	รองประธาน
นางศุภรัตน์ ประงแก้ว	เลขานุการ
นางเกียกคำ บุญเป็ง	กรรมการ
นางจันทร์แก้ว สุวรรณเลิศ	กรรมการ
นายณัฐพล จิ่งหลู่	กรรมการ
นายไพรัตน์ กาวินทร	กรรมการ

คณะกรรมการตรวจป่า

นายอนุชาติ ครองสมบัติ	ประธาน
นายพรทิพย์ ใจสุข	กรรมการ
นายกล้าณรงค์ โปธา	กรรมการ
นายสะอาด มูลคำ	กรรมการ

ที่ปรึกษา

นายเสาร์คำ จิ่งหลู่
นายทุนจิ่ง จิ่งหลู่

ทั้งนี้มีการกำหนดให้มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

จึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตลอดทั้งปี โดยกลุ่มไม้โครงสร้างและไม้พื้น มีการใช้ประโยชน์มากที่สุด มีกลุ่มไม้เด่นเป็นวงศ์ยางผลัดใบ ได้แก่ เต็ง พลอง และรัง ส่วนไม้พื้นส่วนใหญ่เป็นไม้ก่อ การเก็บหาของป่ามีแนวโน้มลดลงในปัจจุบัน มีการเก็บหาไขมดแดงในช่วงฤดูแล้ง การเก็บเห็ดป่าในต้นฤดูฝน กลุ่มไม้ที่ใช้ในพิธีกรรมทั้งของคนเมือง คนไทใหญ่ และชาวลาหู่ และมีการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบอื่นๆ เช่น การปล่อยสัตว์เลี้ยงตามธรรมชาติช่วงฤดูแล้ง กิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่า เป็นต้น ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่มีการใช้ประโยชน์กลุ่มพืชเพื่อพิธีกรรมคล้ายคลึงกับการศึกษาของ อำไพ (2549) เนื่องจากชุมชนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เผ่าลัวะ และในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ อำเภอเวียงแหง มีกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง และจากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับป่า จะมีช่วงระยะเวลาของการเก็บหาของป่าและใช้ประโยชน์จากพืชป่าเพื่อเป็นอาหาร ยาสมุนไพร ใช้อก่อสร้าง หรือเพื่อปัจจัยที่ไม่

แตกต่างกัน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ชีรกันต์ (2555), ยงยุทธ (2553), ศุภวัฒน์ (2553), ศิริพันธ์ (2558) และสุธีระ และคณะ (2561)

ส่วนแนวทางในการจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่ก็สอดคล้องกับงานของยงยุทธ (2553) และชีรกันต์ (2555) ที่เน้นเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกับการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน โดยการปลูกเสริมป่าตามแนวพระราชดำริ คือการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ปลูกพืชอาหารเสริมป่า ทำแนวกันไฟ รวมถึงการแก้ไขกฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชนให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

2.4 หลักการทรงงานกับแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ผลการวิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถนำผลที่ได้มาอภิปรายภายใต้หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กับแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ได้ดังนี้

1. ระเบิดจากข้างใน

พระองค์ทรงมุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาคน ต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนเสียก่อน ให้พร้อมที่จะรับกับการเปลี่ยนแปลง มีใช้การนำเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัว หรือตั้งตัว อย่ายให้โดยที่ผู้รับยังไม่พร้อมที่จะใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่นเดียวกับแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่ จากวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชนตั้งแต่ยุคเริ่มแรก ที่ได้มีการขึ้นทะเบียนป่าชุมชน ได้เริ่มมีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อดูแลป่าชุมชน โดยเฉพาะการป้องกันไฟป่า และการป้องปรามการลักลอบตัดไม้ใช้สอย ประกอบกับพื้นที่ป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่อยู่ใกล้เคียงกับวัดพระธาตุนายาง ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ มีความสำคัญตั้งแต่ในอดีต ทำให้การดูแลรักษาป่าสืบต่อกันมา เสมือนการดูแลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มาจนถึง นางเฉลิมชัย โปธา ผู้นำหมู่บ้านคนปัจจุบัน ที่ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าชุมชน จึงมีความพยายามดำเนินการขอต่ออายุป่าชุมชน ตามกฎระเบียบของกรมป่าไม้ ผลักดันให้มีการกำหนดแนวเขตป่าชุมชนของบ้านป่าไผ่ให้ชัดเจน ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทั้งผู้นำและคณะกรรมการป่ามีแนวคิดที่จะใช้พื้นที่ป่าชุมชนปลูกไม้ ตามชื่อของหมู่บ้านที่ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ของต้นไม้เป็นจำนวนมาก และไม่ไผ่เป็นพืชที่ให้ประโยชน์ทั้งด้านอาหาร เป็นไม้ใช้สอย และการแปรรูปเป็นพลังงานถ่าน ด้วยปัญหากระแสไฟฟ้าขัดข้อง ไม่สม่ำเสมอของอำเภอเวียงแหง เพราะต้องพึ่งพากระแสไฟฟ้าจากอำเภอเชียงดาว และอำเภอปาย จึงส่งผลกระทบต่อทั้งทางเศรษฐกิจ และการใช้ชีวิตประจำวัน ถ่านจากไม้ไผ่จะเป็นพลังงานทางเลือกที่จะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้ มีการนำคณะกรรมการป่าชุมชน และแกนนำหมู่บ้าน

ไปศึกษาดูงานที่ชุมชนผาปัง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบการใช้ไฟผลิตพลังงาน และแปรรูปครบวงจร จนสามารถเป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้ จะเป็นประโยชน์ทั้งต่อชุมชนและทางเศรษฐกิจ

2. ภูมิสังคม

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศ ทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...” (พระบรมราชาวาท, 18 กรกฎาคม 2517)

ในการพัฒนาพระองค์ท่านจะเน้นเรื่องของ ภูมิสังคม คือ ภูมิ ให้พิจารณาทั้งสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ และสังคม คือพิจารณาวิถีชีวิตของผู้คน หรือชุมชนนั้นๆ ด้วยสภาพพื้นที่ของอำเภอเวียงแหงซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่ป่า มีการปลูกกระเทียม ข้าวโพด เฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มน้ำแดง ดังนั้นวิถีชีวิตของผู้คนยังคงต้องพึ่งพิงป่า ทั้งเรื่องของอาหาร การใช้สอยสำหรับการสร้างบ้านเรือน การใช้ไม้พื้น รวมถึงการเลี้ยงสัตว์แบบปล่อยตามธรรมชาติ ดังนั้นก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแนวทางการอนุรักษ์ที่ทั้งชุมชนได้ประโยชน์ และในขณะเดียวกัน ป่าก็สามารถคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้ตามธรรมชาติ ซึ่งก็นำไปสู่ความต้องการที่จะสร้างกฎ ระเบียบ กติกา ของการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งการอนุญาตให้ใช้ไม้ล้มหมอนนอนไพร่ได้ การเก็บหาของป่าที่เป็นวิธีการตามธรรมชาติ และเน้นที่ความเพียงพอต่อการบริโภคเป็นหลัก มีบทลงโทษในฐานการกระทำความผิดในลักษณะต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันเป็นบรรทัดฐานของชุมชน และขณะเดียวกันก็มีการส่งเสริมกิจกรรมในการบวชป่า การปลูกต้นไม้ทดแทนในวันสำคัญ เพื่อเป็นการทดแทนสิ่งที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีในพระราชดำริ “ปลูกป่า 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง กล่าวคือ

พออยู่ หมายถึง ไม้เศรษฐกิจปลูกไว้ทำที่อยู่อาศัย และจำหน่าย

พอกิน หมายถึง ปลูกพืชเกษตรเพื่อการกินและสมุนไพร

พอใช้ หมายถึง ปลูกไม้ไว้ใช้สอยโดยตรงและพลังงาน

และเป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศน์ สร้างความสมบูรณ์และก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่า (มูลนิธิมันพัฒนา, ม.ป.ป.)

3. การมีส่วนร่วม

พระองค์ทรงเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทั้งสาธารณชน ประชาชน หรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้เข้ามา ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและร่วมกันทำงานโครงการพระราชดำริ โดยคำนึงถึงความคิดเห็นของ ประชาชนหรือความต้องการของสาธารณชนด้วย สำหรับวิธีการมีส่วนร่วม พระองค์ทรงนำ “ประชา พิจารณ์” มาใช้ในการบริหารจัดการดำเนินงาน

การอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ การดำเนินงานที่จะประสบความสำเร็จและต่อเนื่อง จำเป็น อย่งที่ต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากชาวบ้านในชุมชนเอง หน่วยงานภาครัฐทั้งในส่วนปกครอง และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และองค์กรเอกชน ที่จำเป็นต้องเข้ามาสนับสนุน ทั้งในด้านองค์ ความรู้เกี่ยวกับความหมายขอบเขตของป่าชุมชนที่จะทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันทุกฝ่าย การ สนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ หรือโครงการที่ชุมชนมีความต้องการ และมีความต่อเนื่องของโครงการ และดำเนินงานแบบบูรณาการจากทุกภาคส่วน เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจน

4. รู้ รัก สามัคคี

พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่อง “รู้ รัก สามัคคี” มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติ ที่มีคุณค่าและมีความหมายอย่างลึกซึ้ง สามารถนำไปปรับใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย

“รู้” คือ การที่เราจะลงมือทำสิ่งใดนั้น จะต้องรู้เสียก่อน รู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหา และรู้ ถึงวิธีการแก้ไขปัญหา

“รัก” คือ ความรัก เมื่อเรารู้ครบด้วยกระบวนการแล้ว จะต้องมีความรักการพิจารณาที่จะ เข้าไปลงมือปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้นๆ

“สามัคคี” คือ การที่จะลงมือปฏิบัตินั้น ควรคำนึงเสมอว่า เราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้อง ทำงานร่วมมือร่วมใจเป็นองค์กรเป็นหมู่คณะ จึงจะมีพลังเข้าไปแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

หลักการทรงงานในข้อนี้ ถือเป็นบทสรุปของการวิจัยการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่า ชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ได้เป็นอย่างดี การศึกษาบริบท ของพื้นที่ สถานภาพของป่า โครงสร้างและองค์ประกอบชนิดพันธุ์ไม้ รวมถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ เป็นการศึกษาเพื่อให้รู้ถึงทั้งลักษณะของภูมิประเทศ ลักษณะของป่า และวิถีของชุมชนที่ใช้ประโยชน์ จากป่า ทราบถึงปัญหา อุปสรรค จุดเด่น จุดด้อย จนทำไปสู่การหาแนวทางอนุรักษ์โดยอาศัยแนว ทางการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้พลังแห่งความสามัคคีเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ ที่ตั้งไว้

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

บริบทพื้นที่ศึกษา โครงสร้างและองค์ประกอบของสังคมพืชในป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ 400 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดอยเชียงดาว แยกออกมาจากบ้านเวียงแหง ในปี พ.ศ. 2525 เป็นระบบนิเวศป่าเป็นป่าเต็งรังผสมสน สูงจากระดับน้ำทะเล 700 เมตร ในปี พ.ศ. 2554 ได้รับอนุมัติจัดตั้งโครงการป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ จากกรมป่าไม้ เนื้อที่ 839 ไร่ มีนายทุนจิ่ง จิ่งหลู่ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นประธานป่าชุมชนคนแรก มีอายุโครงการ 4 ปี ต่อมาในปี พ.ศ. 2557-ปัจจุบัน นางเฉลิมชัย โปธา ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนอย่างเป็นทางการขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวน 20 คน และร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้สำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ เพื่อขอต่ออายุป่าชุมชน เนื้อที่ 400 ไร่ ในปีพ.ศ. 2560 คณะกรรมการป่าชุมชน ได้ดำเนินกิจกรรมเพิ่มเติมในป่าชุมชนนอกเหนือจากการดูแลรักษา ได้แก่ การเข้าร่วมโครงการธนาคารอาหาร (Food Bank) ร่วมกับกรมป่าไม้ มีการปลูกหวาย กาแฟ ไม้ผล เพิ่มเติมในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน มีกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์เป็นประจำทุกปี เช่น การปลูกป่า การบวชป่า เป็นต้น

พื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่เป็นสังคมพืชป่าเต็งรังผสมสน (dry dipterocarp forest with pine) พบพรรณไม้ 41 ชนิด 33 สกุล 20 วงศ์ แปลงตัวอย่างที่ 1 ที่มีไฟป่าเข้าเป็นครั้งคราว 3-5 ปีต่อครั้ง พบพรรณไม้ทั้งหมด 37 ชนิด 28 สกุล ใน 19 วงศ์ มีค่าดัชนีความหลากหลายชนิดตามรูปแบบของ Shannon – Wiener index เท่ากับ 2.68 โดยมีจำนวนต้นทั้งหมด 2,976 ต้นต่อเฮกแตร์ พื้นที่หน้าตัดรวม 17.834 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ พบกลุ่มไม้วงศ์ยาง (Dipterocarpaceae) มีพื้นที่หน้าตัดมากที่สุดมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ไม้วงศ์ก่อ (Fagaceae) ไม้วงศ์มะม่วง (Anacardiaceae) ไม้วงศ์แสดใจ (Loganiaceae) และไม้วงศ์ตะคร้อ (Sapindaceae) ค่าดัชนีความสำคัญ (IVI) ของพันธุ์ไม้มากที่สุด ได้แก่ พลวง (*Dipterocarpus tuberculatus*) ในส่วนของแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่มีไฟป่าเข้าเป็นประจำทุกปีพบพรรณไม้ทั้งหมด 31 ชนิด 28 สกุล ใน 17 วงศ์ มีค่าความดัชนีความหลากหลายชนิดตามรูปแบบของ Shannon – Wiener เท่ากับ 2.27 โดยมีจำนวนต้นทั้งหมด 1,728 ต้นต่อเฮกแตร์ และมีพื้นที่หน้าตัดรวม 17.581 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ พบกลุ่มไม้วงศ์ยาง (Dipterocarpaceae) มีพื้นที่หน้าตัดมากที่สุด 11.947 ตารางเมตรต่อเฮกแตร์ รองลงมาได้แก่ ไม้วงศ์สน (Pinaceae) ไม้วงศ์หว่า (Myrtaceae) ไม้วงศ์มะขามป้อม (Phyllanthaceae) และไม้วงศ์ตะคร้อ (Sapindaceae) พบ พลวง (*Dipterocarpus tuberculatus*) เป็นไม้เด่นที่มีค่าดัชนีความสำคัญมากที่สุด

ผลของไฟป่าต่อการเจริญเติบโตทางด้านความสูงของหน่อที่แตกจากต้นไม้ที่ถูกตัดไปใช้ประโยชน์นั้น พันธุ์ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอกตั้งแต่ 1.0 เซนติเมตร มีความแตกต่างกันทั้งสองพื้นที่ในช่วงชั้นตั้งแต่ชั้นขนาดความสูงตั้งแต่ 45 เซนติเมตร เป็นต้นไป (Two-sample Kolmogorov-Smirnov test, p-value < 0.001) ของแปลงตัวอย่างที่เกิดไฟไหม้เป็นบางครั้งคราว (3-5 ปี/ครั้ง) จะมีขนาดความสูงสูงสุดของหน่อแต่ละตอที่ความสูง 20-40 เซนติเมตร เนื่องจากการป้องกันไฟป่าของชุมชนช่วยให้ต้นไม้ที่ถูกตัดไปใช้ประโยชน์เมื่อมีการแตกหน่อขึ้นมามีโอกาสรอดตาย และมีการเจริญเติบโตทางด้านความสูงได้ดีกว่าแปลงที่ปล่อยให้เกิดไฟทุกปี ในแปลงตัวอย่างที่ 1 มีจำนวนตอที่ถูกตัดและแห้งตายมากกว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 เนื่องมาจากการเข้าถึงพื้นที่ได้ง่าย สะดวกในการซักลากไม้ไปใช้ จำนวนของต้นที่ถูกตัดไปใช้ประโยชน์ และกำลังแตกหน่อขึ้นมาใหม่ แปลงตัวอย่างที่ 2 ซึ่งมีไฟเข้าทุกปี และชุมชนเข้าไปดูแลไม้ทั่วถึงจำนวนกตอที่แตกหน่อขึ้นมา (number of clump) มากกว่าในแปลงตัวอย่างที่ 1 เพราะว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมาชุมชนเริ่มมีการอนุรักษ์ป่าชุมชนแห่งนี้จริงจัง ทำให้ป่าชุมชนในแปลงตัวอย่างที่ 1 มีการตัดไปใช้ประโยชน์ได้ยากขึ้น การป้องกันไฟป่ายังส่งผลให้ป่าชุมชนในแปลงตัวอย่างที่ 1 ซึ่งมีไฟเข้าเป็นครั้งคราว มีความสูงของหน่อที่แตกออกมาจากตอที่ถูกตัดสูงกว่าแปลงที่มีไฟเข้าทุกปี ซึ่งชี้ให้เห็นว่าแปลงตัวอย่างที่ 1 ที่มีการควบคุมไฟป่าต้นไม้ที่แตกออกมาจากตอมีโอกาสที่จะรอดตายและพัฒนาเป็นต้นไม้ที่สมบูรณ์เพื่อทดแทนต้นที่ถูกตัดออกไปได้ดีกว่า การป้องกันไฟยังช่วยให้ต้นไม้ในแปลงที่ไม่ถูกไฟไหม้มีจำนวนต้นไม้ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางมากกว่าหรือเท่ากับ 1 เซนติเมตร ($Dbh \geq 1 \text{ cm.}$) มากกว่าแปลงที่ถูกไฟไหม้ทุกปีอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง

ผลของไฟป่าต่อจำนวนกล้าและการเจริญเติบโตของกล้าไม้สนนั้น จำนวนของกล้าไม้สนในแปลงตัวอย่างที่ 2 มีจำนวนกล้าไม้มากกว่าแปลงตัวอย่างที่ 1 ถึง 2 เท่าตัว และแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ (Mann-Whitney U Test) ทั้งนี้เพราะว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 ที่เกิดไฟไหม้ทุกปี ไฟป่าช่วยสร้างสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการงอกของเมล็ดสน เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับคอรากน้อยที่สุด และค่าความสูงเฉลี่ยของต้นกล้า จะพบว่า แปลงตัวอย่างที่ 1 จะมีค่าสูงกว่าแปลงตัวอย่างที่ 2 อย่างมีนัยสำคัญ (Mann-Whitney U Test) โดยค่าเฉลี่ยเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับคอรากมีค่า 4.89 และ 0.97 มิลลิเมตร ตามลำดับ และค่าความสูงเฉลี่ยเท่ากับ 15.88 และ 3.66 ตามลำดับ

การใช้ประโยชน์และแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ส่วนใหญ่คือการใช้ไม้โครงสร้างและไม้ฟืน มีการเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภค โดยมีการเก็บหาไขมดแดงในช่วงฤดูแล้ง เก็บเห็ดป่าในต้นฤดูฝน กลุ่มไม้ที่ใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ การใช้ไม้ผาแบ่งในประเพณีตานหลวงไฟพระเจ้าของคนเมือง การใช้ต้นสนในงาน

ปอยเทียนของชาวไทใหญ่ในช่วงวันเพ็ญเดือนสิบสอง ประเพณีกินวอ หรือประเพณีปีใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ นอกจากนี้มีการใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นๆ เช่น การปล่อยสัตว์เลี้ยงตามธรรมชาติช่วงฤดูแล้ง การทำรั้วกันสัตว์ หลักเขตสวนและที่นา เป็นต้น

ส่วนแนวทางการอนุรักษ์ซึ่งได้จากการจัดเวทีชุมชนได้สรุปแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ โดยการเสนอให้มีการทำแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชนให้ชัดเจนจากพื้นที่ป่าชุมชนใกล้เคียง เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่แน่นอน รวมถึงการตั้งกฎ กติกา ข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการพื้นที่ป่าชุมชน ทั้งการทำบัตรสมาชิกป่าชุมชน การอนุญาตการเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคเพียงพอในครอบครัว และการห้ามบุคคลภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิกของป่าชุมชนบ้านป่าไผ่เข้ามาใช้ประโยชน์ ห้ามนำขยะ สิ่งปฏิกูล เข้ามาทิ้งในป่าชุมชน และให้รางวัลนำจับกับบุคคลที่ให้เบาะแสของการจุดไฟเผาป่า หรือกระทำการรบกวนป่า และสุดท้ายคือการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อกำหนดบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ เพื่อให้การบริหารจัดการและการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชนบ้านป่าไผ่

1. ในปัจจุบันความตื่นตัวรวมถึงการดำเนินงานและการจัดการป่าชุมชน ยังมีเฉพาะในกลุ่มผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นสำคัญ ดังนั้นชาวบ้านในชุมชนควรมีการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อความหมายของป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการตระหนัก และสร้างจิตสำนึกต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่อย่างพอดี และพอเพียง สร้างจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุล และยั่งยืน
2. ควรมีการสร้างเครือข่ายระหว่างป่าชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งในระดับตำบล และในระดับอำเภอ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ กิจกรรม นโยบายการจัดการป่าชุมชน เพื่อสร้างความร่วมมือ และความตื่นตัวให้เกิดในสังคมของอำเภอเวียงแหงโดยทั่วไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาจากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง

1. ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ บุคลากร ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง เข้ามาให้ความรู้และการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างแท้จริง อีกทั้งการฝึกปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรของรัฐและชาวบ้าน ตลอดจนสร้างความตระหนักและจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
2. ควรมีการสนับสนุนแบบบูรณาการจากหน่วยงานทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรเอกชน ทั้งด้านงบประมาณและการให้องค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน และเกิดความต่อเนื่องตรงกับความต้องการของชุมชนโดยแท้จริง

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้ สำนักจัดการป่าชุมชน. 2557. กรุงเทพฯ: สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- 2558. **คู่มือการปฏิบัติงานตามแนวทางการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้.**
กรุงเทพฯ: ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- กรมพัฒนาที่ดิน. 2563. **ข้อมูลสารสนเทศทรัพยากรดินรายจังหวัด.** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา shorturl.at/jkrxT / (18 พฤษภาคม 2563).
- กอบศักดิ์ วันธงไชย วรเดช ตระกูลดำรงเดช และ ขวัญชัย ชินวงษ์. 2556. ผลกระทบของการเผาต่อ การสืบพันธุ์ตามธรรมชาติในป่าสนกลุ่มข้าว อุทยานแห่งชาติน้ำหนาว ใน **การประชุมวิชาการ และนำเสนอผลงานวิชาการเครือข่ายงานวิจัยนิเวศวิทยาป่าไม้ประเทศไทย ครั้งที่ 2** มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ระหว่างวันที่ 24-26 มกราคม 2556.
- โกมล แพรกทอง. 2536. "ความหมายของป่าชุมชน". **สัปดาห์ทอง**, 16.
- ขวัญฤทัย คำฟ้าเชื้อ, 2551. **พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยง ที่ตำบลบ้านจันทร์และแจ่มหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จันทวัน เบ็ญจวรรณ. 2560. **เอกสารการสอนวิชาชีวิตกับสิ่งแวดล้อม “ทรัพยากรธรรมชาติกับการอนุรักษ์”.** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://goo.gl/GnWyFm>
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2534. ป่าชุมชน ความหมายของ ‘ป่า’ และ ‘ชุมชน.’ **สารคดี**, 7(78).
แหล่งที่มา <https://goo.gl/7cjiUf>
- ชาติชาย รมสนธิ, บัณฑิตย์ และชุตติพงศ์ รมสนธิ. 2546. **การศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ทางโบราณคดีของแหล่งโบราณของแหล่งโบราณสถานในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.**
- ชูศรี ไตรสนธิ, ปริทรรศน์ ไตรสนธิ. 2545. **พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงในเขตอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. ใน รายงานการวิจัย โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. เชียงใหม่:**
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูศรี ไตรสนธิ, ปริทรรศน์ ไตรสนธิ และทัศนียพร สุขโชติ. 2546. **พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงบ้านขุนแปะและชาวม้ง บ้านขุนวาง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. ใน รายงานการวิจัยฝ่ายงานวิจัยมูลนิธิโครงการหลวง, เชียงใหม่.**
- ณัฐพงศ์ รักงาม. 2559. **แนวคิดอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์.**
วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 5(2). แหล่งที่มา
<http://www.ojs.mcu.ac.th/index.php/lampang/article/view/1440/1220>

- เตือนใจ ไก่สกุล และ อรุณี จันทรสนิท. ม.ป.ป. **ป่า: ทรัพยากรของเรา วัฒนธรรมของเรา.** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://goo.gl/nCbNwo> (29 กันยายน 2562).
- ธีรگانต์ เทพขาว. 2555. **การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่า ค่ายสมเด็จพระบรมราชชนนีอย่างยั่งยืน.** การค้นคว้าอิสระ ปริญญาโท มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- นันทนา บุญยานันต์. 2560. **ร่าง พรบ. ป่าชุมชน พ.ศ....** แหล่งที่มา shorturl.at/nABE9 (1 ตุลาคม 2562)
- นฤเบศร์ ดวงศรี และคณะ. 2560. **ลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบของชนิดพันธุ์ไม้ในสังคมพืชป่าเต็งรังที่มีห้วยน้ำบริเวณบ้านลาดสมบุรณ์ ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร. วารสารวิจัยนิเวศวิทยาป่าไม้เมืองไทย 1 (1): 59-67.**
- บรรยายสรุปอำเภอเวียงแหง.** 2562. [เอกสารอัดสำเนา] เชียงใหม่: อำเภอเวียงแหง
- “ป่า” ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.** แหล่งที่มา <http://www.royin.go.th/dictionary/>
- ปราโมทย์ แก้ววงศ์ศรี. 2551. **เอกสารประกอบการสอนวิชาหลักกวนเกษตร.** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://goo.gl/GVQzYL>
- พรพิมล ชำรัมย์. 2556. **การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา: บ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง.** แหล่งที่มา <https://goo.gl/JsmqH2>
- พระราชบัญญัติป่าชุมชน 2562. ใน **ราชกิจจานุเบกษา 2562.** แหล่งที่มา http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2562/A/071/T_0071.PDF
- ภู เชียงดาว. 2559. **ฟังเสียงจากคนต้นน้ำแดง: เวียงแหงกับการจัดการฐานทรัพยากรที่เปลี่ยนไป (ตอน 1). ประชาไท.** แหล่งที่มา <https://prachatai.com/journal/2016/05/65626>
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2533. **การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://web.ku.ac.th/king72/2533/forest03.html> (4 พฤษภาคม 2563).
- มูลนิธิชัยพัฒนา. 2560. **แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** แหล่งที่มา <https://goo.gl/3LJZPv>
- มูลนิธิมั่นพัฒนา. ม.ป.ป. **โครงการที่เกิดจากศาสตร์พระราชฯ ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง.** แหล่งที่มา <https://goo.gl/NATYsu>
- มติกรรม. คลอดพรบ. ป่าชุมชน. 2561 (22 พฤษภาคม). **มติชนสุดสัปดาห์.** แหล่งที่มา https://www.matichonweekly.com/hot-news/article_103160

- ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศจังหวัดเชียงใหม่. 2553. **ทรัพยากรป่าไม้**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://goo.gl/aBrQfT> (12 ตุลาคม 2561).
- ราตรี ภาธา. 2540. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: อักษราพิพัฒน์.
- ศิรินันท์ วงศ์คำปิ่น. 2555. **การใช้ประโยชน์พืชผักท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อประกอบอาหารกลางวัน โรงเรียนบ้านหัวฝาย อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่**. ปริญญาโท มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ศูนย์สารสนเทศ สำนักแผนงานและสารสนเทศ กรมป่าไม้. 2561. **ป่าชุมชน**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://goo.gl/CLNKvG> (13 ตุลาคม 2561).
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2553. **ป่าชุมชน: ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้**. เครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://goo.gl/V5PN7A> (13 ตุลาคม 2561).
- สมหญิง สุนทรวงษ์. 2557. **ป่าชุมชนกับสังคมไทย**. ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (รีคอฟ)-ประเทศไทย. แหล่งที่มา <https://goo.gl/CKE2sk>
- สันต์ เกตุประณีต นิพนธ์ ตั้งธรรม สุวิทย์ แสงทองพราว ปรีชา ธรรมานนท์ นริศ ภูมิภาคพันธ์ และศิริ อัครอะอัคร. 2534. **ไฟป่าและผลกระทบต่อระบบป่าไม้ในประเทศไทย** กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สาโรจน์ วัฒนสุขสกุล สุนทร คำยอง เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง และ นิวัติ อนงค์รักษ์. 2555. ความหลากหลายชนิดพันธุ์ไม้และการสะสมคาร์บอนในป่าเต็งรังที่มีไฟป่าและไม่มีไฟป่า บริเวณสถานีวิจัยวนวิทยาอินทิล จังหวัดเชียงใหม่. **วารสารวนศาสตร์** 31 (3): 1-14.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). 2562 **หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร**. กรุงเทพฯ: หจก.อรุณการพิมพ์.
- สำรวย สุดเฉลียว. 2556. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงระแนง อำเภอปางศิลาทอง และอำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์**. ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุกัญญา สุทธิวานิช 2532. **ผลของความถี่ไฟต่อพรรณพืชในป่าเต็งรังสะแกราษ จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุธีระ เข็มฮัก วิษณุภาส สังพาลี จุฑามาศ อาจนาเสียว นัยนา โปธาวงศ์ และ เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง 2561. การใช้ประโยชน์พรรณพืชของชาวไทลื้อในป่าชุมชนบ้านป่าเปา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. **วารสารวนศาสตร์** 37(1): 111-120.

- สุรินทร์ อ้นพรม. 2554. ป่าชุมชน: เทคโนโลยีอำนาจควบคุมชุมชนในเขตป่าขึ้นใหม่? กรณีศึกษา
ป่าชุมชนห้วยแก้ว ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. วารสารสังคมวิทยา
มนุษยวิทยา (30) 2 กรกฎาคม-ธันวาคม. แหล่งที่มา <https://goo.gl/3o9DmZ>
- เสนห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ). 2536. **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา
เล่ม 1: ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมป่าชุมชนในประเทศไทย.** แหล่งที่มา
<http://www.openbase.in.th/files/sanaebook030.pdf>
- ยงยุทธ สุยานะ. 2553. **โครงสร้างป่า องค์ประกอบป่า และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน:
กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านใหม่จัดสรร ตำบลร่องเข้ อำเภอร่องวาง จังหวัดแพร่.** ปริญญา
โท. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- องอาจ เตชา. 2559. **เสียงจากคนต้นน้ำแดง บทเรียนความร่วมมือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม.** เชียงใหม่: เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน มุลินธิเพื่อการพัฒนาที่
ยั่งยืนภาคเหนือ.
- อาภรณ์ อุดมศิลป์ เตชา วิวัฒน์วิทยา และ สันต์ เกตุประณีต. 2541. ผลของไฟป่าต่อความหลากหลาย
ของสัตว์ที่มีขาเป็นปล้องในดิน ณ อุทยานแห่งชาติภูกระดึง. **วารสารวนศาสตร์** 17: 8-17
(2541).
- อำไพ พรลีแสงสุวรรณ. 2549. **ความหลากหลายของของป่า และการใช้ประโยชน์ของชุมชนใน
โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริอดอยอมพาย.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท
มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- Cooling, E., N. G. 1968. Fast Growing Timber Trees of the Lowland Tropics : *Pinus
merkusii*. Commonwealth Forest institute., Oxford University.
- Dhanmanonda, P. 1994. The forest growth cycle in various forest type. Thai J. For. 13:
68-80.
- Sukwong, S. and P. Dhamanitayakul. 1977. Fire ecology investigations in dry dipterocarp
forest, pp.41-56. *In* proceedings 1977 National Forestry Conference. Royal Forest
Department, Bangkok.
- Whittaker, R.H. (1975) *Communities and Ecosystems*. 2nd Revise Edition, MacMillan
Publishing Co., New York.
- www.accuweather.com. [Online]. Available
[https://www.accuweather.com/th/th/wiang-haeng/317538/august-
weather/317538?year=2019](https://www.accuweather.com/th/th/wiang-haeng/317538/august-weather/317538?year=2019) (13 ธันวาคม 2562).

ภาคผนวก

ภาพการเก็บข้อมูลภาคสนามป่าชุมชนบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง

อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: <https://www.wianghaeng.com/gallery>

ที่มา: <https://www.wianghaeng.com/tourist/view/5.html>

วัดพระธาตุนายาง วัดสำคัญประจำตำบลเมืองแหง

ภาพที่ 11 บริเวณพื้นที่อำเภอเวียงแหง

ภาพที่ 12 สภาพพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

การวางแปลงในพื้นที่ศึกษา

การเก็บข้อมูลพันธุ์ไม้

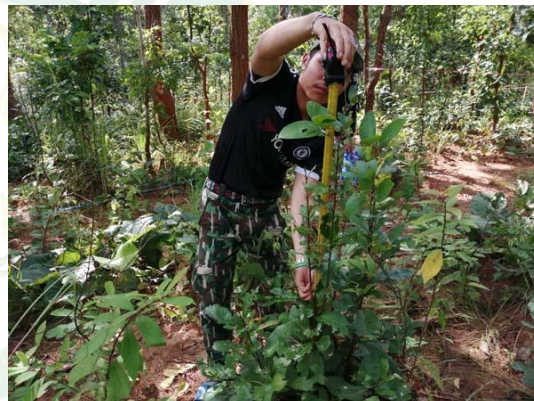

การวัดขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก

ภาพที่ 14 การเก็บข้อมูลพันธุ์ไม้ บันทึกพิกัด และวัดขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเพียงอก

การวัดขนาดตอที่ถูกตัด

การวัดความสูงของหน่อที่แตกจากกอ

การวัดความสูงของกล้าสน

ภาพที่ 15 การเก็บข้อมูลตอที่ถูกตัด ตอที่แตกกอ และกล้าสน

พืชสมุนไพร

เห็ดโคนแดง

เห็ดถอบ

แมงขี้เถ้า

ไข่มดแดง

ภาพที่ 16 การเก็บหาของป่าจากป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

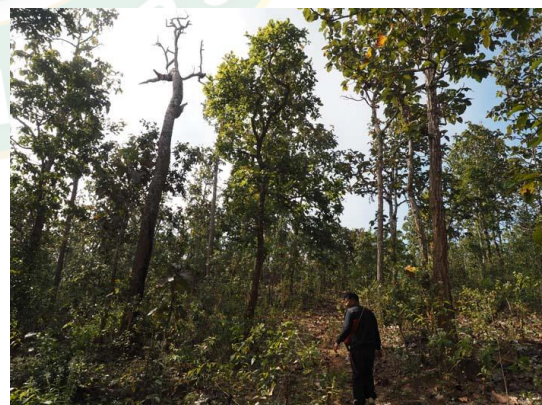
ภาพที่ 17 ต้นสนกลางลานต้นรำในประเพณีกินวอ (ปีใหม่) ของชาวลาคู

การสนทนากลุ่มย่อย

การสำรวจแนวเขตป่าชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และชาวบ้าน

การเดินสำรวจการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน

ภาพที่ 18 วิธีการศึกษาภาคสนาม

การนำเสนอข้อมูลผลการวิจัยในเวทีชุมชนบ้านป่าไผ่

การซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

การสรุปหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ภาพที่ 19 การทำเวทีชุมชนบ้านป่าไผ่

คณะกรรมการป่าชุมชน ศึกษาดูงานที่บ้านผาป่า อำเภอแม่พริก จังหวัดเชียงใหม่

ประเพณีการบวชป่า

ภาพที่ 20 กิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านป่าไผ่

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นาย สมพงษ์ ปละทองคำ
เกิดเมื่อ	17 พฤศจิกายน 2513
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2537 ปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอก การพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2547 เจ้าหน้าที่หน่วยจัดการต้นน้ำห้วยจะคำน ส่วนจัดการต้นน้ำ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (เชียงใหม่) พ.ศ. 2555-ปัจจุบัน พนักงานพิทักษ์ป่า อุทยานแห่งชาติมาแตง ส่วนอุทยานแห่งชาติ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (เชียงใหม่)

